

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ„
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ

ИНСТИТУТ ЗА СОЦИОЛОГИЈА,
ЕВРОПСКИ СТУДИИ ЗА ИНТЕГРАЦИЈА

**ПРИМЕНА НА СТРАТЕГИЈАТА НА ЕУ ПРОТИВ ШИРЕЊЕТО НА ОРУЖЈЕ ЗА
МАСОВНО УНИШТУВАЊЕ ВО СИСТЕМОТ ЗА КОНТРОЛА НА ИЗВОЗОТ
НА СТОКИ И ТЕХНОЛОГИИ СО ДВОЈНА УПОТРЕБА**

- Магистерски труд -

Кандидат:

Јовица В. Митевски

Досие број 2212

Ментор:

проф. д-р Лидија Георгиева

Скопје 2018

Примена на Стратегијата на ЕУ против ширењето на оружје за масовно уништување во системот за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба

Апстракт

Земајќи ја во предвид сериозноста на сегашната ситуација со безбедносните прашања на европско тло и фактот дека, би сакале ние или не, сите заедно ги делиме истите клучни закани за нашиот мир и безбедност, ЕУ и Република Македонија се насочени кон взаемна соработка. Република Македонија без сомнение е потполно посветена на претпристапните обврски кон ЕУ и како што се очекува, овој процес на крајот, треба да го отвори патот до полноправно членство во ЕУ. Пред ова навистина да се случи, Македонските институции со интузијазам и посветено, ја имплементираат новата и дополнуваат сегашната законска рамка, со цел да ги исполнат обврските од потпишаните договори, со кои се регулира контролата на извозот на стратешките стоки.

Македонија го зајакнува системот за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба, со што придонесува и за својата безбедност и економија, со цел да продолжи да се натпреварувана трговски план согласно правилата на слободниот пазар, но сепак според напорите на ЕУ за забрана на ширењето на оружјето за масовно уништување. Без оглед на големината на нашата земја и малите статистички податоци за извозно контролираните стоки и технологии, а со тоа и малиот број на производители-извозници на високотехнолошки производи, ризиците за пролиферација не се помали и Македонија си ја има својата улога во глобалната борба против тероризмот. Како што е јасно наведено во безбедносната стратегија на ЕУ за неширење на нуклеарното оружје *"ниту една земја не може самата да се справи со денешните комплексни безбедносни проблеми"*, така, Македонија се согласува и го прифаќа значителниот финансиски и организациски товар, како на владините ентитети, така и на самата индустрија. Но, тоа е единствениот начин да се обезбеди сигурност, мир и економски раст на земјата.

На крајот, овој документ може да помогне во дизајнирање на инструмент за евалуација на безбедносното и економското влијание на алтернативните мерки, со цел да се подобри веќе имплементираниот контролен систем за трговија со двојна употреба во Македонија. Како што би можел да докажам со овој труд, контролниот систем може да и овозможи на Македонија да придонесе за стабилноста, и во регионот и на европскиот континент.

Клучни зборови: ЕУ, безбедност, контрола на извозот, стратешки трговски стоки, стоки и технологии со двојна употреба, Стратегија за безбедност на ЕУ, непролиферација и тероризам.

Implementation of the EU Strategy for non-proliferation of weapons of mass destruction in the Export Control System for Dual-Use Items

Abstract

Considering the gravity of the present situation with the security issues on European soil and the fact that, one would like or not, we all share the same key threats to our peace and security, EU and Republic of Macedonia are geared to mutual cooperation. Republic of Macedonia is, without any doubt, fully committed to the EU pre-accession obligations and as it is expected, this process should in the end, pave the way to full EU membership. Before it actually happens, Macedonian institutions are in rather enthusiastic and eager way, implementing new and amending the present legislative framework, in order to fulfill obligations from signed treaties, that regulates the export control on strategic trade goods.

Macedonia is strengthening the system of export control on dual-use items and technologies, thus contributing to both, it's security and economy, in order to continue to compete in trade and free market rules and nevertheless, to non-proliferation of weapons of mass destruction EU efforts. Notwithstanding the size of our country and small statistics of export-controlled items and technologies and therefore, not much producers-exporters of high-tech products as well, the risks for proliferation are not less and Macedonia plays its role in the global fight against terrorism. As it is clearly stated in EU security strategy for non-proliferation *"no single country is able to tackle today's complex security problems on its own"*, so, Macedonia concur and accept significant financial and organizational burden, to both governmental offices and the industry itself. But it is the only way to assure the security, peace and economic growth of the country.

On the end, this document may help to design the evaluation instrument to assess the security and economic impact of alternative measures, to improve the already implemented control system for European dual-use trade in Macedonia. As I might prove in this work, the system may allow Macedonia to contribute actively to the stability and peace, both in the region and on the European continent.

Key words: EU, security, export control, strategic trade goods, dual-use items and technologies, EU security strategy, non-proliferation, terrorism.

СОДРЖИНА

ВОВЕДЕН ДЕЛ

1. Вовед.....	8
2. Предмет на истражување.....	10
3. Цел и карактер на истражување.....	10
4. Хипотези.....	11
5. Варијабилни на истражувањето.....	12
6. Методи, техники и инструменти на истражувањето.....	13
7. Задачи во рамките на истражувањето.....	14
8. Организација и тек на истражувањето.....	16
9. Образложение на трудот.....	17

ПОГЛАВЈЕ I

БЕЗБЕДНОСТ, РИЗИЦИ И ЗАКАНИ

1. Пролиферација на стратешки стоки како глобален предизвик и предизвиците во безбедносните студии.....	20
1.1. Закани, несигурност и загрозувања	22
1.2. Критички безбедносни студии.....	25
2. Безбедноста, легислативата за СТДУ и заштитата на човековата безбедност.....	26
2.1. Копенхагеншка теорија и безбедносните студии	29
2.1.1. Заканите и несигурноста во концептот за безбедност.....	31
2.1.2. Видови загрозувања.....	33
2.1.3. Операционализација на загрозувањата.....	34
3.1. Постмодернизмот конструктивизмот и безбедноста.....	35
4.1. Конструктивизмот и безбедноста.....	36
5.1. Мировните студии и конструктивизмот.....	37
6.1. Човековата безбедност.....	38

3. Анализи и проценување на заканите и политика на заканите	39
3.1. Секуритизација и десекуритизација	40
4. Ризици, закани и менаџирање на ризици.....	43
4.1. Современите закани и насилството.....	43
4.2. Дефинирање на заканите.....	45
4.3. Дефинирање на ризиците.....	46
4.4. Менаџирање со ризици.....	49
5. Меѓународни аспекти на дефинирањето на ризиците и заканите.....	52
5.1. ООН, ризиците и заканите за мирот и безбедноста.....	52
5.2. Колективната безбедност и новите закани.....	53
5.3. Конфликти во и помеѓу државите	54
5.4. Нуклеарни закани	55
5.4.1. Ризици од нуклеарното вооружување.....	57
5.4.2. Ризици од стратегиското распоредување на нуклеарното оружје и договорот за неширење на нуклеарно оружје.....	59
5.4.3. Заканите од нуклеарно оружје од блискиот исток	61
5.4.4. Закани од цивилната употреба на нуклеарен материјал	62
5.4.5. Договорот за забрана на нуклеарното оружје и најновите случувања во справувањето со нуклеарните закани.....	64

ПОГЛАВЈЕ II

СТРАТЕГИЈАТА НА ЕУ ПРОТИВ ШИРЕЊЕТО НА ОРУЖЈЕ ЗА МАСОВНО УНИШТУВАЊЕ

1. Стратегијата на ЕУ против ширењето на оружје за масовно уништување како дел од Европската Безбедносна Стратегија.....	67
2. Безбедносни предизвици и клучни закани по мироти безбедноста.....	71
3. Системот на ЕУ за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба и стратегијата против ширењето на ОМУ	73
4. Организација на контролата на стратешки стоки во РМ	75
5. Системот на ЕУ за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба и останатите меѓународни правни инструменти и режими.....	77

5.1. Васенар аранжманот за контрола на извозот на конвенционално оружје и на стоки и технологии со двојна употреба (WA).....	78
5.2. Режимот за контрола на ракетната технологија (MTCR).....	83
5.3. Групата за спречување на ширењето на нуклеарното оружје (NSG - Nuclear Suppliers Group).....	84
5.4. Австралиската група за контролата и спречување на ширењето на биолошкото и хемиското оружје (AG).....	85
5.5. Зангеровата комисија (Zangger Committee).....	85
6. Меѓународни договори и конвенции.....	86
6.1. Договор за неширење нуклеарно вооружување (NPT).....	86
6.2. Конвенција за забрана на развивање, произведување, трупање и користење на хемиско оружје и негово уништување (CWC).....	87
6.3. Конвенција за забрана на развој, производство и складирање на бактериолошко (биолошко) и токсично оружје и негово уништување (BTWC).....	87
6.4. Конвенција за касетнамуниција.....	88
7. Владината политика и контролата на извозот и непролиферацијата.....	89
7.1. Договор за трговија со вооружувањето (ATT).....	89
7.2. Договор за не-пролиферација на нуклеарно оружје.....	89
7.3. Конвенција за хемиско оружје.....	89
7.4. Конвенција за биолошко и токсично оружје.....	90
7.5. Конвенција за конвенционално оружје.....	90
7.6. Конвенција за забрана на анти-персонални мини (Отава Конвенција).....	91

ПОГЛАВЈЕ III

СИСТЕМОТ ЗА КОНТРОЛА НА СТОКИ И ТЕХНОЛОГИИ СО ДВОЈНА УПОТРЕБА (СТДУ) ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1. Основни поими и дефиниции кај стратешките стоки.....	92
2. Облици и трендови на недозволена трговија со ВиВО и СТДУ.....	96
2.1. Иднината на недозволената трговија и мерки за превенција.....	99

3. Системот за контрола на СТДУ во РМ	102
3.1. Контрола на материјални средства и контрола на технологијата на нематеријални средства.....	102
3.2. Комисија за разгледување на барања за добивање на дозвола за вршење на извоз-увоз, транзит, брокерски услуги и офсет.....	103
3.3. Комисија за контрола на извозот на СТДУ	104
4. Владини ентитети вклучени во системот за контрола на СТДУ.....	106
5. Домашна легислатива ускладена со меѓународните регулативи	107
5.1. Развој на безбедносната соработка	107
5.2. Македонска контролни листи.....	109
6. Управување со безбедносните ризици.....	112
7. Интернационални организации.....	116
7.1. Организација на Обединети Нации.....	116
7.2. Европска Унија.....	116
7.3. Организација за забрана на хемиското оружје.....	119
7.4. Соединетите Американски Држави и Иницијативата за Сигурност од Пролиферација (PSI)	120
8. Внатрешна контрола на СТДУ.....	123
<u>ЗАКЛУЧОК</u>	125
<u>КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА</u>	128
<u>КОРИСТЕНИ ИНТЕРНЕТ СТРАНИЦИ</u>	132
<u>ПРАВНИ ИЗВОРИ</u>	133
<u>КОРИСТЕНИ КРАТЕНКИ</u>	134
<u>ПРИЛОЗИ</u>	135
- Прилог бр. 1	135
- Прилог бр. 2	135
- Прилог бр. 3	136
- Прилог бр. 4	136

1. ВОВЕД

Контролата на извозот на стоки и технологии кои имаат двојна употреба е од голема важност за остварувањето на синергија на меѓународната заедница во својот придонес кон регионалната и интернационалната стабилност и безбедност. Со промовирање на транспарентност и висока одговорност кон движењето, транзитирањето и управувањето со стоките и технологиите со двојна употреба, земјите членки се спречува како злоупотребата на овие средства, така и завршувањето на оваа опрема кај поединци, групи или земји кои имаат за цел да ја употребат за терористички цели или за градење на оружје за масовно уништување (ОМУ).

Материјалните добра со двојна употреба претставуваат стока, која вклучувајќи ги и компјутерските програми и технологија, може да се користи како за цивилни, така и за воени цели, но можат да бидат употребени на начин, на кој може да се помогне во производството на нуклеарно оружје или останати нуклеарни експлозивни направи.

Според тоа, во рамките на Европската Унија, ова подрачје е одредено со Регулативата на Советот (ЕЗ) 428/09 од петти мај 2009та година, со која се утврдува режимот на Заедницата за контрола на извоз, трансфер, брокерство, како и превоз на добрата со двојна употреба.

Преку оваа Регулатива 428/09, се утврдува условниот заеднички состав на надзор на извозот на материјалните добра со двојна употреба со цел за да се обезбеди почитувањето на меѓународните обврски и одговорности на државите членки, особено во врска со непролиферацијата во Европската Унија.

Ваквиот заеднички состав, надзор како и усогласување и хармонизирање на политиките на повеќето држави, а со цел спроведување, регулирање и следење во рамките на сите држави членки на Европска Унија, претставува предуслов за воспоставување на слободното движење и пренесување на материјалните добра со двојна употреба во рамките на Европската Унија. Всушност Регулативата воспоставува режим на Унијата не само за контрола на извозот, туку и трансфер, брокеринг и транзит на средства и технологии со двојна употреба.

Извозот, дефиниран од страна на Регулативата на Советот 428/09, значи дека царинските прописи ја уредуваат секоја царинска постапка кон материјалните добра со двојна употреба кои трајно или само привремено го напуштаат царинското подрачје на Република Македонија, како и Европската Унија, вклучувајќи го и повторниот извоз на ваквите материјални добра.

Според тоа, извозот значи и пренос на софтвери или технологии по пат на електронските медиуми, вклучувајќи по пат на телефон, телефакс, електронска пошта, или било кој друг електронски начин кој ги користи алатките на модерната, современа информатичка технологија, на одредиштето надвор од Европската Унија, вклучува ставање на располагање на таквиот софтвер и технологија во рамките на електронскиот облик на правните и физичките лица и партнерства надвор од Унијата.

Од тука, извозот исто така се применува и на усмен пренос на технологија доколку технологијата се опишува преку телефон. Со цел за да се овозможи директната примена на Регулативата на Советот 428/2009 и во Република Македонија, донесен е Законот за контрола на стоки и технологии со двојна употреба ¹.

Со примената на Уредбите на Советот 428/09, слободно се пренесуваат скоро сите материјални добра со двојна употреба во внатрешното царинско подрачје на Европската унија, со крајно олеснет режим. Дозволата е потребна само за материјалните добра со двојна употреба од Прилогот IV на Регулативата на Советот 428/09, со оглед на тоа дека станува збор за материјални добра под стратешки надзор на Унијата.

Исто така, можат да се користат и Општи извозни дозволи од Европската Унија за извоз на одредени материјални добра на одредена дистанца, односно одредиште без издавање на поединечни дозволи.

За извоз на материјалните добра со двојна употреба, нудењето на брокерските услуги и техничката помош, потребна е дозвола која ја издава Министерството за надворешни и европски работи на ЕУ, а во РМ, Министерството за економија.

Преку оваа Регулатива се пропишува и примената на таканаречената сеопфатна контрола која се однесува на крајната употреба, односно на крајниот корисник. Тоа значи дека извозната дозвола ќе биде потребна и за извозот на материјалните добра кои не се наведени во Листата, но Министерството за надворешни и европски работи го има известено извозникот дека материјалните добра би можеле да бидат наменети за производство и пролиферација на хемиско, биолошко и нуклеарно оружје.

Исто така, извозната дозвола ќе биде потребна и во случај материјалните добра да бидат забранети за крајниот корисник, односно државата кон која се спроведуваат санкции од страна на Регулативниот Совет, со цел за се обезбеди сигурност во рамките на ООН, односно да се донесат акции на основа на однапред донесена одлука.

¹ Службен весник на Република Македонија број 82/05, 84/07, 158/10, 136/11, 199/14, 192/15 и 53/16

Организацијата за европската сигурност и соработка (OESS²), или Европската Унија, во овој случај го известува извозникот дека треба да има извозна дозвола. Меѓутоа, доколку извозникот знае дека материјалните добра кои има намера да ги извезе се наменети за наведената крајна употреба или наведениот краен корисник, мора за тоа да го извести Министерството за надворешни и европски работи кое ќе одлучи дали за овој извор е потребна извозна дозвола или не е потребна воопшто.

2. ПРЕДМЕТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Предмет на истражување во рамките на предложената тематика на магистерскиот труд се темели на анализирање и објаснување на процесот на имплементирање и организирање на стратегијата на Европската Унија, нејзините регулативи, одредби и закони, како и алтернативните мерки кои истата ги превзема и имплементира во рамките на контролирањето и мониторингот на извозот на технологии и материјални добра кои се наменети за двојна употреба.

Паралелно со ова истражување, ќе се истакне и анализира пристапот на Република Македонија кон оваа општествена и политичка проблематика, односно нејзините чекори, мерки, како и Законот и промените на истиот во рамките на надоградување на нејзините модели и системи, поточно техники и стратегии кои Македонија ги користи со цел да се вклопат со режимот на Европската Унија, со цел да обезбеди слобода на извоз на материјалните добра, особено оние стоки кои имаат двојна употреба, пред останатите.

3. ЦЕЛ И КАРАКТЕР НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Во рамките на истражувањата кои ќе бидат реализирани во однос на изработката на магистерскиот труд, студирањето на проблематиката ќе биде фокусирана кон исполнување на општествени и научни цели на самиот труд. Според тоа, во рамките на општествените цели, истражувањето ќе биде фокусирано кон мерките и алтернативните методи кои Република Македонија ги превзема со цел за да ја обезбеди својата сопствена сигурност, не само во рамките на својот суверенитет и авторитет, како и националната безбедност, туку и да обезбеди своја сигурност кон тоа да биде идна

²ОБСЕ – кратенка за Европска организација за безбедност и соработка

членка на Европската Унија, ослободувајќи го протекот на извозот на материјалните стоки, како и надоградувајќи го законот во рамките на законските одредби и режими на европските земји. Во рамките на општествените цели истите ќе бидат фокусирани исто така и кон нудење и изнаоѓање на конкретни решенија и предлози за подобрување, забрзување и проширување на соработката на Република Македонија со Европската Унија во оваа област.

Додека пак, научната цел во однос на изработката на магистерскиот труд, ќе биде фокусирана претежно кон објаснување на начинот, условите, предусловите и категориите, како и имплементацијата на стратегиите и алтернативните мерки кои Европската Унија ги има превземено и кои планира да ги измени и надгради, со цел да ја обезбеди својата сигурност во рамките на пролиферацијата на оружјата за масовно уништување, спречување на тероризмот, истакнувајќи ја меѓународната соработка на оваа област и нејзината ефикасност, проблеми и спроведувања на политиката со соработката на подрачјето на законско-правните регулативи на извозот на материјалните добра, а посебно на стоките наменети за двојна употреба.

4. ХИПОТЕЗИ

Со цел за да се реализираат и имплементираат научните и општествените цели на изработката на магистерскиот труд, наведени се неколку хипотези од кои се истакнува основната хипотеза, како и останатите споредни хипотези. Според тоа, основната хипотеза во рамките на истражувањето на проблематиката на темата на магистерскиот труд гласи:

- ❖ *Со процесот на имплементирање на системот за контрола на извозот на материјални стоки и технологии со двојна употреба, Република Македонија активно придонесува кон меѓународната безбедност и мирот воопшто, при исполнување на меѓународните обврски, како и заштита на економските и општествените интереси на државата, во однос на надворешно политичките цели на Република Македонија и нејзиното интегрирање во Европската Унија, исполнувајќи ги претпристапните обврски кои го ускладуваат националното законодавство со законодавството на Европската Унија.*

Додека пак, споредните хипотези на истражување во рамките на изработката на магистерскиот труд, гласат:

- Со имплементацијата на системот за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба, Република Македонија придонесува во борбата со тероризмот како една од клучните безбедносни закани по мирот и сигурноста во светот, како во спречување на организираниот криминал и ширењето на оружје за масовно уништување, така и на нивото на кое овие закани се регулираат со Стратегијата на Европската Унија против ширењето на оружјето за масовно уништување;
- Со успешното имплементирање на системот и стратегијата за контрола на извозот на материјални добра и технологии за двојна употреба, Република Македонија остава за себе простор за членство во НАТО алијансата, како и за членство во Европската Унија исто така, придонесувајќи кон дополнителните режими за спречување на пролиферација на нуклеарното, хемиското и биолошкото вооружување и делови и компоненти за градење на овие технологии пред се;
- Резултатите од магистерскиот труд ќе докажат дека во новото сигурносно унапредено опкружување, извозот на материјалните добра со двојна употреба претставува сериозна закана за безбедноста на Европската Унија, каде само глобалниот сложен пристап ќе може да понуди задоволувачки резултати за кое постои празен простор за зголемување на степенот на сигурноста на граѓаните на Европската Унија, преку успешното имплементирање на меѓународната стратегија за контрола на материјалните добра и технологии за двојна употреба.

5. ВАРИЈАБИЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Една посебна варијабилна е вметната во униваријантната анализа, меѓутоа многу често две или повеќе варијабилни се инволвирани во анализите кои се направени со цел за да се остварат едноставно декриптивни, компаративни и дефинитивни пристапи во насоката на истражувањето на тематиката на самиот труд.

Какви варијабилни ќе се користат во ваквите анализи зависи и од асумпциите и предвидувањата кои ќе се изведат во теоретскиот дел на самиот магистерски труд. Според тоа, првенствено студијата сугерира кон важноста и усовршувањето на организираноста и успешното имплементирање на меѓународната стратегија во рамките

на контролирањето и мониторингот на материјалните добра и технологии и нивниот извоз во областа на Европската Унија.

Ваквата тесна и директна релација се карактеризира со неколку вмешани линкови меѓу јасните варијабили на интересот од двете страни. Овој концепт многу појасно ќе се дефинира во почетните глави при деталната изработка на самиот труд.

Покрај тоа, корелациите меѓу овие варијабили од интерес ќе можат да понудат длабок привид и јасна дефинираност за значењето и директната врска на погоре наведените релации. Треба да се забележи дека со ваквото тврдење се изјаснува ставот дека врските и влијанијата на двата предмета на испитување се линеарни и паралелно поврзани.

Според тоа, во односот на изнаоѓање на повеќе видови на варијабили, самата матрица на процесот на истражување и анализирање на истите, ќе може јасно да ги прикаже корелациите меѓу варијабилите на приватниот, односно субјективниот и објективниот интерес, кои би требало да се тесно поврзани меѓусебно во истражувањето на проблематиката и докажувањето на погоре наведените хипотези.

Погоре наведените информации се базираат како заклучен преглед со користење на методолошки статистички пристапи и програми при одредување и анализирање на шемата на изработката на магистерскиот труд

6. МЕТОДИ ТЕХНИКИ И ИНСТРУМЕНТИ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Секое научно објаснување претставува еден вид на комплексен и сложен процес кој содржи поголем број на мислителни и логички задачи, со кои се дефинираат односите и врските меѓу појавите кои се истражуваат.

За теоретскиот дел на магистерскиот труд користени се стандардни методи на секундарни истражувања за кои низ секундарни извори на податоци собрани се информации за досегашниот развој во подрачјето на имплементација на законско-правните стратегии во рамките на меѓународната соработка во контролирање на материјалните добра и технологии од двојна употреба.

Најчесто користени извори на податоци се електронските бази на податоци односно интернетот, научната и стручната домашна и странска литература, како и разни документации и информации набавени по пат на релевантно истражување.

Во емпирискиот дел на трудот користени се пред се, анкетниот прашалник и еден основен вид на метод преку кој се применува праксата на студија на случај, изјаснувајќи

и анализирајќи ја примената на селективните методологии и стратегии во рамките на контролирање на извозот на материјалните добра со двојна примена од страна на Република Македонија, со компаративен осврт на стратегиите и законските рамки на Европската Унија.

Според тоа, во докажувањето на поставените хипотези на овој труд, користени се повеќе различни методи со цел да бидат задоволени основните методолошки потреби – објективноста, сигурноста, основата и систематичноста на истиот.

Истражувањата се претежно научно-теоретски сознанија, при тоа користејќи релевантна литература и современо методолошко практично истражување со користење на основните аналитички и синтетички методи, пред се преку процес на методолошка анализа, индукција и дедукција.

Од општо научните методи, користен е исто така и хипотетичко-дедуктивниот и статистички современ метод.

Во собирање, сегментирање и анализирање на податоците, користени се следните методи и техники: анализирање на датата, анализирање на содржината на информацијата, проверувајќи ја релевантноста на истата, и тоа како примарни, така и секундарни содржини и информации од веќе извршените истражувања. Освен тоа, ~~истражувањето е изведено преку статистичко собирање на податоци со помош на~~ студија на случаи (case study).

Пристапот во самото истражување е интегративен, синтетички во смисла на тоа што ниту една методолошка постапка не дава исклучителна предност, туку сите заедно се подеднакво застапени во самиот процес на истражување и обработка на податоците.

Со примена на погоре наведените методи, можно е за сигурно валидно остварување на научната и општествената цел на истражување во рамките на магистерскиот труд.

7. ЗАДАЧИ ВО РАМКИТЕ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Основните задачи при истражувањето пред се се однесуваат и фокусираат на основа на теоретска и емпириска анализа од подрачјето на увозот и извозот на добрата за двојна употреба, кое исто така рефлектира одредени прашања од видот на современи социо-економски анализи во рамките на националната безбедност и

заштитата на суверенитетот на земјите, не само во Европска Унија, туку и во Република Македонија и соседните земји на Балканот.

Покрај тоа, од големо значење и повеќе од јасно е дека основната задача на истражувањето, кое се состои во изнаоѓање на темелна теоретско-емпириска анализа, не може да ги опфати сите релевантни аспекти од ваква широко-опфатена тематика, изнаоѓање на ефективна стратегија при контролата на увозот и извозот на добрата за двојна употреба. Но, сепак со завршување на основните задачи на истражувањето, би можело да се укаже на значајноста за да се пронајде ефективен модел, односно механизам. Имено, на тој начин би можело да се актуелизираат нови можности и алтернативни мерки и пристапи со чија имплементација ќе може да се подобри контролирањето и мониторирањето на добрата со двојна употреба во Европските земји.

Понатаму, задачите на истражувањето се така поставени да дадат одговор на неколку одредени цели поставени во рамките на истражувањето, а се однесуваат на надлежните органи во рамките на државите во чија јурисдикција се наоѓа дадената проблематика. Од нив зависи имплементацијата, ефективната организација и реализација на дадените стратегии во дадениот домен. Според ова, задачите на истражувањето се пред се наменети за да ја анализираат и истакнат значајноста на ефективната функционалност на надлежните органи и институции, при ефикасно пронаоѓање и ефективно имплементирање на квалитетна стратегија со чија помош ќе се изврши полесно процесот на контролирање на трговијата на стоката со двојна употреба:

- ❖ Точно сегментирање и анализирање на нормите и прописите во рамките на организациите и надлежните органи и нивниот пристап кон справување со материјалните добра со двојна употреба,
- ❖ Изнаоѓање на современите проблематики и недостиг во стратешкиот пристап на повеќето европски земји во процесот со справување и контролирање на материјалните стоки со двојна употреба,
- ❖ Темелна анализа и објаснување на стратешкиот пристап, како и мерките и моделот кој Република Македонија, односно надлежните и владини организации во државата ги применуваат со цел да можат да имплементираат ефективна стратегија за контролирање на материјалните добра со двојна употреба во и надвор од државата,
- ❖ Овозможување на развој и унапредување на вработениот кадар во рамките на организациите кои се надлежни за дадениот домен,
- ❖ Предвидување и идентификација на проблемите и недостатокот во рамките на пристапот и имплементација на стратегиите и алтернативните мерки кои

надлежните органи, како и царинските управи во Македонија ги применуваат при контрола и мониторинг на движењето на материјалните добра со двојна употреба,

- ✧ Истакнување на значајноста на ефективната имплементација на квалитетна стратегија и современиот пристап при реализација на одредените цели фокусирани кон остварување на квалитетен мониторинг и контрола над материјалните добра со двојна употреба во и надвор од земјата,
- ✧ Предлог алтернативни мерки до кои полесно ќе може да се дојде преку компаративната анализа на стратегијата на Европската унија во однос на пристапот и стратегиите на Република Македонија во рамките на справување и процесот на контролирање на материјалните добра со двојна употреба при нивното движење и производство.

8. ОРГАНИЗАЦИЈА И ТЕК НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Во погледот на примената на методолошките инструменти во самиот магистерски труд со цел да се докажат појдовните горе напоменати хипотези, ќе се организираат и користат и следните методи на истражување, чија организација и тек ќе оди по следниот редослед.

- **Аналитички пристап** – преку аналитичкиот пристап ќе се овозможува од една комплексна проблематика на имплементацијата и влијанието на стратегијата во рамките на контролирање на извозот на материјалните добра и технологии, врз сигурноста на земјите од ЕУ и Република Македонија;
- **Историско – дескриптивен пристап** – со помош на овој пристап при изработката на магистерскиот труд, хронолошки ќе може да се следи и прикаже движењето и влијанието на развојот на законските и правни обврски и стратегии на Европската Унија и Република Македонија во областа на истражување;
- **Компаративно-објективен пристап** – со аналитичкиот метод со кој ќе се врши споредување на функционалноста на надлежните органи во ЕУ со функционалноста на надлежните органи на Република Македонија и нивната меѓусебна соработка на дадената проблематика.

Со прецизна организација, сегментиран и објективен пристап при истражувањето на проблематиката и воедно изјаснување на наведените хипотези во рамките на истиот, се овозможува добивање на позитивен резултат, преку кој може да се дојде до

валидни,корисни заклучоци и согледувања, паралелно наоѓајќи го и одговорот на погоре наведените прашања во рамките на трудот.

9. ОБРАЗЛОЖЕНИЕ НА ТРУДОТ

Во воведниот дел – воведот е изнесен со предметот и иницијативата на истражувањето, укажувајќи при тоа на нивното значење и актуелност, востанување на целта на истражувањето, поставување на хипотези, изнесени користени методи на истражување, статистичка анализа на податоци, како и опишување на структурата на самиот труд, со заклучни изјави.

Во првото поглавје - „БЕЗБЕДНОСТ, РИЗИЦИ И ЗАКАНИ“, се проучуваат врските помеѓу поимите на пролиферација и злоупотреба на стратешките стоки, преку научните поимања за ризиците и заканите кои тие претставуваат за безбедноста и сигурноста во светот. Во светлото на безбедносните студии и нивниот развој се разработуваат теоретски разните видови на загрозувања и се дефинираат низ разните правци и концепти на безбедноста. Научно се објаснува дефинирањето на ризиците и заканите од пролиферацијата и се дефинираат меѓународните аспекти на дефинирањето на новите ризици и закани. Се нагласува потребата од менаџирањето на овие ризици и се позиционира улогата на системот за контрола на стратешките стоки, посебно во делот на стоки и технологии со двојна употреба. Се објаснува потребата од менаџирањето на нуклеарните закани, со цел спречување на непосакуваните огромни девастирачки и разорувачки ефекти на нуклеарното оружје и правецот во кој се движат напорите за можната денуклеаризација на светот.

Во второто поглавје, „СТРАТЕГИЈАТА НА ЕУ ПРОТИВ ШИРЕЊЕТО НА ОРУЖЈЕ ЗА МАСОВНО УНИШТУВАЊЕ“, се проучува Европската Безбедносна Стратегија, нејзиниот развој и потреба од донесување, предизвиците за нејзина имплементација и предизвиците при имплементирање на стратегиите за контрола на извозот на стоките со двојна употреба. Се дефинираат клучните закани по мирот и безбедноста како нови безбедносни предизвици, кои е потребно да се пресретнат и се објаснува потребата од примена на контролни режими на сензитивните стоки и технологии. Потоа хронолошки се анализираат најрелевантните контролни режими од нивното формирање, па се до денешната состојба и се врши компаративна анализа со Македонската инклузивност и позитивни искуства во нивната имплементација. При анализата на разните безбедносни тела, контролни аранжмани, конвенции и

меѓународни договори, се проценува Владината политика во областа на борбата со пролиферацијата како клучен индикатор за постоење на можност за злоупотреба на оружјата за масовно уништување.

Во третиот дел – „СИСТЕМОТ ЗА КОНТРОЛА НА СТОКИ И ТЕХНОЛОГИИ СО ДВОЈНА УПОТРЕБА-(СТДУ) ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА“, се објаснува темелно формирањето и дефинирањето на функционалноста на надлежните органи во рамките на имплементирањето на стратегиите при контрола на извозот на материјалните стоки и технологии за двојна употреба. Најпрво се дефинираат основните поими и дефиниции во областа на стратешките стоки и се анализираат облиците и трендовите на недозволена трговија и се заклучува потребата од донесување на мерки за неопходна превенција и рано предупредување во меѓународната контролна заедница.

Со анализирањето на улогата хармонизирани контролни листи на стратешки стоки, се укажува на дефинирањето, објаснувањето и категоризирањето на материјалните стоки и технологии кои спаѓаат во рамките на материјални стоки и технологии со двојна употреба, кои можат истовремено да бидат злоупотребени, нанесувајќи штета на поединците, како и државите и нивната безбедност. Република Македонија во системот за надворешно трговски контроли, ја изјаснува моменталната состојба на надлежните органи во Македонија и нивната соработка со органите на Европска Унија на сите нивоа, во рамките на контролата на извозот на материјалните стоки и технологии за двојна употреба .

Системот за контрола на стоки и технологии со двојна употреба се објаснува од аспект на својата законска втемеленост, компатибилна со Регулативите на меѓународните тела, а во духот на безбедносната соработка со НАТО, ЕУ и нивните интернационални партнери, како носители на менаџирањето на обврските кои произлегуваат од ООН. Се проучува случајот на САД во борбата против пролиферацијата и се завршува со потребата од воведување на внатрешна контрола во самите индустриски капацитети како иден момент на внимание и зголемување на пошироката општествена свест за сестрана вклученост на сите нивоа во борбата против реалните закани по хуманата, националната, регионалната и светската безбедност.

За да се проучат искуствата на Република македонија и Европска Унија во имплементирањето на стратегиите за контрола на извозот на материјалните стоки и технологии, преку методата на студија на случај, се изнесуваат деталнс функционалноста и начинот на имплементирање на стратегиите на надлежните ентитети во рамките на контролата на извозот на стоките и технологиите. Дадените

податоци се собираат со цел да може да се направи целосна компаративна анализа, со функционалноста на надлежните органи во Република Македонија, со цел да се увидат проблемите со кои истата се соочува доколку постојат, како и да се увиди нивото на вклученост на Владата на Република Македонија.

Во ЗАКЛУЧОКОТ, се изнесуваат заклучните размислувања, објективни и субјективни во рамките со појдовната хипотеза и податоците до кои можеше да се дојде во процесот на теориското и практичното истражување за време на изработка на магистерскиот труд. Преку наведување на заклучоците од проблемот на истражувањето, се синтетизираат завршните согледувања за помошните тези. Преку **првата помошна теза** ќе се докажува улогата на СКИСТДУ во зголемувањето на степенот на сигурност на граѓаните од ЕУ и НАТО, преку **втората помошна теза** ќе се види можноста преку имплементација на стратешките одредби и борбата против ширењето на оружјето за масовна употреба дека придонесува како активен партнер на алијансата и го трасира својот пат за пристапување во НАТО. Со **третата помошна теза** ќе се проба да се докаже дека со борбата со клучните закани по мирот и безбедноста во светот, според Европските стратешки одредби, Република Македонија дава свој допринос во функционирањето на Стратегијата и на своја територија.

На крајот ќе се презентираат фактите за докажувањето на **генералната хипотеза** односно дали Македонија активно придонесува кон меѓународната безбедност и мирот воопшто, со исполнувањето на меѓународните обврски и успешното менаџирање на системот за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна намена.

ПОГЛАВЈЕ I

БЕЗБЕДНОСТ, РИЗИЦИ И ЗАКАНИ

1. Пролиферација на стратешки стоки како глобален предизвик и предизвиците во безбедносните студии

Како основна водилка во анализата на опасностите од пролиферација на стратешките стоки, во делот на стоките и технологиите со двојна употреба, мора да биде научната мисла во целиот свој транзиционен период, од традиционалните безбедносни студии, па се до последните современи безбедносни студии.

Пролиферацијата на стоки и технологии, како закана се појавува на почетокот на новиот милениум, па затоа е потребно во анализата на клучниот проблем да се пристапи од сите аспекти. Како клучен проблем се современите ризици и закани за мирот и безбедноста, за кои е потребно соодветно менаџирање на безбедносните ризици.

Разните хазардни материјали и високите технологии неопходни за производство на оружје за масовно уништување, во минатиот век беа привилегија само на неколку нации во светот, таканаречени големи сили. Тие беа најстрого чувани и тешко достапни за поширок круг на луѓе и со тоа ризикот дека ќе паднат во раце на потенцијален корисник кој би ги искористил за терористички цели беше прилично мал. Со распаѓањето на Советскиот Сојуз, одредени помали земји во рамките на своите капацитети и научен капитал, не успеваа да ги контролираат пролиферациските ризици, поради непостоење на системи за контрола менаџирање на овие ризици. Понатаму развојот на телекомуникациската технологија и интернет базираниот комерционален, некомерцијален, социјален и друг трансфер на информации, овозможија медиумски носач на сите формати на информации. Последниве децении трендот на дигитализацијата на информациите и нивната дисеминација преку интернетот, неверојатно го зголеми ризикот од можна злоупотреба на научните достигнувања во недозволени активности, со кои би можел да се наруши мирот и безбедноста, како во светот, така и регионално и на микро ниво, допирајќи ја тука поединечната и хуманата димензија на безбедноста.

Овие нови безбедносни ризици кои го исполнуваат новото безбедносно опкружување, повеќе структурно отколку директно влијаат на несигурноста на граѓаните и

државата.³ Оттука, притисокот кој критичките, конструктивистичките и постмодерните безбедносни студии, го имаат извршено на традиционалното сфаќање и анализа на безбедноста, според Георгиева, придонесува за преминот од централистички кон нецентралистички пристап кон безбедноста. Преку овие пристапи, таа покрај објективната, нуди поглед и на субјективната димензија на безбедноста, како и на нејзиниот двоен карактер. Оваа двојност, конструктивистичкиот пристап ја истакнува со преформулирање на односот на државата кон општеството и ја комбинира со две компоненти: безбедност на државата и нејзиниот суверенитет и социеталната безбедност поврзана со идентитетот⁴. Овде понатаму следи и ставот дека раното предупредување, менаџирањето на ризиците и превенцијата се поврзани и дека претставуваат предуслов за успешно справување со современите закани, а навременото препознавање и анализа на ризиците и заканите се предуслов за успешно менаџирање и успешно превентивно дејствување на меѓународните институции и на системите за национална безбедност.

Покрај тоа тука се и новите форми на асиметрични закани како што се:

- сајбер тероризмот и нападите на одбрамбените, комуникациските и енергетските контролни и инфраструктурни системи

Заканите од недржавните актери како нов глобален безбедносен предизвик и

- Заканите од мигрирање на неконтролирани групи на луѓе кои можат да бидат бегалци или борци - повратници од кризни жаришта, економски мигранти и сл.

Оттука, се извлекува заклучокот дека доколку сакаме научно да го анализираме системот за контрола на стоки и технологии, во светлото на современата научна мисла, неопходно е оваа научна подлога подетално да се објасни во ова поглавје низ гореспоменатите безбедносни термини.

Успешното справување со сите безбедносни предизвици, менаџирањето на ризиците и заканите по мирот, моделирањето на вистинското безбедносно опкружување преку инсталирање на безбедносни системи и точното профилирање на безбедносните студии, за крајна резултанта го имаат учеството во творењето на мирот.⁵

³ГЕОРГИЕВА, Лидија, „Менаџирање на ризици“, Филозофски факултет, Скопје, 2006,стр.9.

⁴Giddens, A., *Sociology*, 6th edition, Revised and updated with Philip W. Sutton, Polity Press, 65 Bridge Street, Cambridge CB2 1UR, UK,(ISBN-13: 978-0-7456-4357-1), 2009 година, стр.789

⁵Околу различните аспекти на творењето, чувањето, градењето на мирот како и што всушност претставува самиот мир, подетално види: во книгата на ГЕОРГИЕВА, Лидија. „Творење на мирот“, проширено и дополнето издание, Виладорф, Скопје, 2004 година.

1.1. Закани, несигурност и загрозувања

Системот за контрола извозот на стоки и технологии со двојна употреба (СКИСТДУ), според својата димензионираност, претставува меѓународен контролен систем и мултинационален безбедносен проект. Тој е во постојано движење, постојано се ажурира, се зголемува во бројот на членките, се простира и преку НАТО како најголема безбедносна алијанса и преку Европската Унија со своите безбедносни капацитети.

Поради овој меѓународен карактер на СКИСТДУ⁶, теоретски треба да се бара во меѓународните безбедносни студии во целиот свој обем, средства и цели⁷, во целата своја шареноликост во концептуализацијата, преку Aberystwyth со своите критички безбедносни студии, Парис „од Vigo's Bourdieu- инспирираната работа“, па се до Копенхагеншката школа со својата „секуритизација“. Подетално за развојот на безбедносните студии може да се види кај Buzani Wæver. Овие нови европски пристапи значително се разликуваат не само од безбедносните студии во САД, туку и од останатиот дел од светот.⁸

Ако концептуално на безбедносните студии им се случува поистоветување со ~~стратегиските студии, преку националните кон~~ меѓународните компоненти, се остава впечаток дека секогаш е задоцнетиот одговорот на проблемите кои произлегуваат од безбедносната сфера, кој покрај другите истражувачи, Krame⁹ ќе ја види како реактивност на самите безбедносните студии и ќе ја објасни со честото преименување на субдисциплината.

Пресек на еволуцијата и развојот на безбедносните студии , Георгиева прави низ следниве развојни етапи:

- Прва генерација – ран идеализам во безбедносните студии;
- Втора генерација – стратегиски студии;
- Трета генерација – меѓународни безбедносни студии; и
- Четврта генерација – нов реализам.¹⁰

⁶СКИСТДУ- кратенка за Систем за Контрола на Извозот на Стоки и Технологии со Двојна Употреба.

⁷ Barry Buzan, Ole Wæver, and Jaap de Wilde: „Security A New Framework for Analysis“, Boulder CO: Lynne Rienner Publishers 1998.

⁸Wæver, Ole (2004): „Aberystwyth, Paris, Copenhagen –New' Schools' in Security Theory and their Origins between Core and Periphery “ ISA; Montreal, March, 2004 .

⁹ Krame, Ghaleb „What do we know after three generations of security scholars? a hermeneutic deconstruction of security as a sub-discipline in IR“, Portland, Oregon, USA, 2003.

¹⁰ГЕОРГИЕВА Лидија., „Менаџирање на ризици“,... 2006, стр.15.

Флексибилноста на концептот за безбедност, при истражувањето во современите безбедносни студии е предизвикана од страна на критичките конструктивистичките и мировните теории, кои пак, придонесуваат студиите да дилатираат помеѓу реалистичните и идеалистичните фази на развој.

Ако оружјата за масовно уништување во целиот свој дијапазон на огромно девастирачко дејство негативно влијаат како на целокупниот жив свет, вклучувајќи ги тука и луѓето и човековата средина, така и на државата, тогаш е загрозена безбедноста на државата. Токму безбедноста на државата е центарот на проблемот на традиционалните безбедносни студии со своето традиционално сфаќање дека **безбедноста е исто што и воената безбедност**.

Меѓутоа, како што поменавме девастирачкото влијание на нуклеарно, хемиско биолошкото вооружување, на еколошката и економската сфера сериозно ја разнишуваат централната позиција на **националната безбедност**.¹¹ Па така, спротивно на традиционалниот пристап се јавува и идејата за **алтернативна одбрана**, која силата и одвраќањето во меѓународните односи ја разгледува како дел од проблемот, а воедно и главен извор на **небезбедноста** во меѓународните односи. Овој концепт на одбрана, заедно со традиционалниот безбедносен концепт е сфатен како повторно враќање на идеализмот.

Раниот идеализам во безбедносните студии се лоцира во истражувачките активности на универзитетските центри Јејл (1930), Принстон (1951) и др., кои како што е споменато погоре се фокуситраат на националната безбедност. Од друга страна се позиционираат проучувањата со воспоставен мултидисциплинарен карактер на безбедносните студии. Кај нив во основата лежи идеализмот, дека човекот во основа не е насилно суштество и војна може да се спречи со меѓународна арбитража, но војната сепак е главен истражувачки проблем на студиите, а целта е да се ослободат луѓето од неа.

Златниот период на стратегиските студии или поствоениот реализам се карактеризира со пристапот кон решавањето на проблемот војна, со кој се објаснува дека нарушувањето на рамнотежата на нуклеарните капацитети и почнувањето на евентуална војна, таа никој не би ја преживеал. Овој пристап на одвраќање го прекинува дотогашниот идеализам и се нарекува студена војна, состојба која не е ниту војна ниту

¹¹ГЕОРГИЕВА, Лидија. „Творење на мирот“: второ, дополнето и изменето издание, Виладорф, 2004

мир, а оваа теорија на одвраќање и застрашување станува важен фактор на политиката на никлеарната ера. Тука со стратегиските студии, безбедноста се однесува на **изучување на заканите, употребата и контролата на вооружените сили**. Во овој контекст може да се направи паралела на современата контрола на стратегиските стоки, како обид за зачувување на привилегијата на поседување на оружја за масовно уништување само на одредени привилегирани сили, а притоа се скратува правото на учеството во бенефитот од ефтината нуклеарна енергија на цели региони и на држави.

Меѓународните безбедносни студии се третата генерација во развојот и се појавуваат како последица на конфронтациите во самите безбедносни студии кои се појавуваат околу прашањето на концептот на безбедност и со тоа се намалува влијанието на реалистите. Овде стратегиските студии кои се базирани на нуклеарниот детант помеѓу суперсилите, не се во состојба да ги предвидат настаните околу инвазијата на Виетнам од САД и инвазијата на Авганистан од страна на другата суперсила тогашниот СССР. Со тоа се покажува дека заканите кои произлегуваат од невоените аспекти на безбедноста, се исто така , ако не и посериозни од заканата на добро контролираните нуклеарни арсенали.

Со појавата на мировните истражувања, кои подоцна прераснуваат во мировни студии, се појавуваат и најсериозните критики на безбедносните студии, а како последица на тоа се појавува терминот **меѓународни безбедносни студии**. Државата и понатаму е централен објект на безбедноста, а продлабочениот концепт на безбедноста не успева во обидите да воспостави консензус околу значењето на безбедноста.

Меѓународните безбедносни студии во однос на одстранувањето на класичните недостатоци на безбедносните студии, се обидуваат да го прошират концептот за безбедност со **економските и еколошките проблеми** и да го продлабочат со **индивидуалната безбедност и човековите права**.

Што спаѓа во безбедносната агенда, не е лесно да се дефинира после судирот на традиционалистите и проширувачите на концептот за безбедност.

Последната или **четврта генерација на безбедносни студии** се нарекува нов златен период на безбедносните студии и главна карактеристика на овој период е отрезнувањето, дека и покрај привидниот крај на трката во нуклеарно вооружување со таканаречената „советска закана“ и престанокот на биполарноста, заканите за мирот и безбедноста, ниту се исчезнати, ниту се намалени.

Во новиот период, наместо стравот од нуклеарна катастрофа, на прво место на заканите, избива стравот од можните последици од меѓународниот тероризам. После

настаните со рушењето на кулите во САД, на 11 септември 2001 година, дебатата за безбедноста се насочува кон заклучокот, дека безбедноста е **историски променлива категорија** и дека никој не е безбеден во современите услови на анализирање на безбедноста.

Анализирањето и дефинирањето на безбедноста, сега добива нови димензии преку критичкиот и конструктивистичкиот пристап кон безбедноста, па така ако заканите порано биле дефинирани како јасна или изразена намера за нанесување на повреди, сега ќе се ревидира дефиницијата со формулација дека **заканата која не застрашува е латентна, прикриена и потисната намера за нанесување на повреда.**¹²

1.2. Критички безбедносни студии

Во рамките на безбедносните студии постојат и така наречените критички безбедносни студии, кои заедно со мировните студии се поврзани со централните теми и проблеми на традиционалните безбедносни студии. Критичките безбедносни студии го **критикуваат традиционалниот пристап** кон безбедноста.

Критиките всушност произлегуваат од невозможноста да се предвидат настаните ~~кои што предизвикаа голема несигурност во светот на крајот на дваесетиот и на почетокот на дваесет и првиот век.~~ Овие алтернативни пристапи кон безбедноста ги обединуваат различните критички погледи кон традиционалното сфаќање на безбедноста, произлезени од мировните студии и од критиките коишто произлегоа во рамките на самите безбедносни студии, а имаат за цел да ја прошират безбедносната агенда. Понатаму, тука се критиките на експертите за улогата на структурата на меѓународниот економски систем, посебно во поттикнувањето на несигурноста во таканаречениот „трет свет“. На крај, тука е и влијанието на феминизмот со поставувањето на прашањето за идентитетот.

Овие критички дискурси¹³ всушност го промовираат нецентралистичкиот пристап кон безбедноста, а исто така, безбедноста во општествата се гледа преку еманцепација на човештвото. Во теоретска смисла всушност овде се критикуваат теоретските знаења кои ги промовираат **неореалистичните безбедносни студии како централизирани кон основниот субјект – државата.** На основните прашања околу безбедноста, за кого

¹²ГЕОРГИЕВА, Лидија., *Менаџирање на ризици*, ... стр.21

¹³ГЕОРГИЕВА Лидија., *Менаџирање на ризици*, ... стр. 22

и што е тоа безбедност, како и која е намерата за да се изучува безбедноста, овде се прави една реконцептуализација, па така според оваа теорија безбедноста се создава за да се остварат целите на одредени луѓе во меѓународните односи. Во критичката теорија се јавуваат две насоки: **критички безбедносни студии и радикални безбедносни студии**. Првите се подготвени да го заменат објективизмот со субјективизам, па така ќе дојдеме до заклучокот дека критичките безбедносни студии всушност го подржуваат **проширувањето на концептот за безбедноста**, и тоа не само воената, туку ја вклучува и политичката, економската, социјалната и еколошката сфера.

Како што традиционалните безбедносни студии имаа главна карактеристика во борбата за моќ помеѓу државите во рамките на анархичните меѓународни односи, овде сега ќе видиме дека критичките безбедносни студии пак, се насочуваат кон регионалните безбедносни прашања и всушност се фокусираат на унапредувањето на безбедноста на поединците и групите. Ова се нарекува **концепт на човекова безбедност (human security)**. Тоа всушност значи дека на безбедноста на поединецот се гледа како референтен „субјект“ наспроти безбедноста на други референтни објекти.

2. Безбедноста, легислативата за СДП и заштитата на човековата безбедност

Во досегашната анализа на студиите кои се бават со поимот безбедност го сретнавме поимот на човековата безбедност или „**Human security**“, во контекст на проширување на концептот за безбедност. За да видиме како човековата безбедност е третирана во веќе постоечките режими, ќе приметиме дека е забележително дека ова важно прашање за човековата безбедност, не се вклопува во досегашните постоечки контролни режими. Исклучок може да претставува само аранжманот „Васенар“, којшто се подразбира како повеќенаменски контролен режим. Затоа, кога се факторизираат овие прашања, би требало да се донесе одлука за тоа, дали да се прошири еден од веќепостоечките режими или да се креира нов режим. Исто така треба да се види, дали подигањето на ова прашање за човековата безбедност треба да биде само ЕУ механизам (само во земјите членки) и дали можеби не треба да се прошири и на земјите што се истомисленици по ова прашање. Па така ако се воспостави нов режим којшто ќе ја третира новата безбедност, тогаш тоа би бил петти по ред главен извозен контролен режим. Ако прашањето на човековата безбедност се регулира само во ЕУ земјите, тогаш

би требало секако да се линкува со соодветните ЕУ стратегии наместо да се третира само како „адхог“ поради својата природа, како на пример во ЕУ стратегијата за промовирање на човекови права.

Исто така, треба да се земе во предвид дека националните влади на земјите членки, во случајов на ЕУ, треба да одлучат за специфичната основа за издавање или за одбивање на лиценцата за извоз. Веќе постоечката регулатива ги советува земјите членки за факторите коишто треба да се земат во предвид кога се издаваат дозволи и лиценци, но всушност, нема соодветни заеднички изградени критериуми и секако нема заедничко становиште во справувањето со заедничкиот ризик.

Друго прашање, коешто исто така треба да се земе во предвид е контролата на крајниот корисник. Сегашната регулатива во областа на контролата вклучува две контроли на крајниот корисник, а тоа се: КИСТДУ - ОМУ контрола и крајна контрола на воените средства. Секако кај оружјата за масовно уништување - ОМУ, крајната контрола е многу поширока, отколку кај контролата на воените средства.

Во последно време може да се примети дека со развојот на легислативата за СТДУ, човековата безбедност како проширување на концептот за безбедност, има се поголемо внимание и се почесто се приметувa факторизацијата на заштитата на ~~човековите права и во домашните, односно национални легислативи и во~~ интернационалните или меѓународни документи¹⁴.

Накратко може да се каже дека постојат **4 главни концепти** на двојната употреба во националните и интернационалните закони:

1. Концепт за двојна употреба во Цивилни наспроти воени цели. Приразгледувањето на прашањата кои се однесуваат на двојната употреба, а во фокусот на националната безбедност, дилемите обично се насочени кон технологиите со двојна употреба на конвенционални оружја и други технологии за користење (на пример: криптографија, балистички и ракетни технологии). Ова е класичниот концепт за непролиферација во кој целта на контролно извозните режими е да не се дозволи на странски воени фактори да остварат посед на стоките и технологиите со двојна употреба, истовремено имајќи ја привилегијата за користење на предноста на овие средства и технологии во сопствените воени капацитети. Концептот на употреба на СТДУ во воени наспроти цивилни цели во функција на националната безбедност, стои уште на почетокот на националните легислативи, а исто така и во меѓународните

¹⁴UNDP (1994). Human Development Report, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/chapters>.

договори, како на пример во Васенар Аранжманот. Во овој контекст на националната безбедност, управувањето со СТДУ, лежи на националните извозно-контролни капацитети и непролиферациски активности на поединечни држави, групи на држави или интернационални организации.

Концептот на употребата на СТДУ во **цивилни наспроти воени цели**, проучуван низ призмата на човековата безбедност, е пристап кој ЕУ го примени во финансирањето на истражувањата во рамките на својата 90 милијарди евра програма „Хоризон 2020“.

Во оваа програма ЕУ го ограничува финансирањето на истражувањата со флоскулата „фокус на ексклузивна цивилна употреба“¹⁵.

2. Концепт на СТДУ во беневоолентни наспроти малевоолентни цели.¹⁶ (доброќудни и злоќудни цели). Покрај цивилно / воениот концепт, беневоолентно / малевоолентниот концепт е интересен концепт поради својата сличност, но и различност, во однос на прашањата на СТДУ. Во дискусиите за СТДУ во чиј фокус како централно прашање е човековата безбедност, тешко е овие два термина во контекст на националната безбедност да се определи, дали воените институции треба да бидат беневоолентни или малевоолентни, односно доброќудни или злоќудни. Злоќудните активности од терористите и криминалците со злоупотребата на СТДУ и признавањето на злоупотребата на СТДУ во однос на човековите права во последните измени на легислативата, имаат се поголема застапеност со цел разбирањето за човековата безбедност да биде во центарот на безбедноста. Сеуште се дискутира околу правецот, како да се обликува новата легислатива, бидејќи концептот на СТДУ, во чиј центар е човековата безбедност, се разликува како индивидуална, групна, политичка, здравствена, прехранбена, еколошка и економска безбедност. Во сите овие области на човековата безбедност граѓанското општество е многу посилно отколку традиционалната национална сигурност, давајќи му силна улога на граѓанското општество во справување со овие безбедносни прашања кога тоа се однесува на СТДУ.

3. Концепт на СТДУ во мирољубиви наспроти немирољубиви цели. Овој концепт е клучен концепт кој се однесува на ОМУ контекстот. Оригинално фокусирајќи се на забраната за секаква воена употреба на ОМУ последните измени во легислативата

¹⁵Article 16/2 of Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing Horizon 2020—The Framework Programme for Research and Innovation (2014–2020) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52011PC0809:EN:NOT>.

¹⁶Evolution of Different Dual-use Concepts in International and National Law and Its Implications on Research Ethics and Governance Johannes Rath • Monique Ischi • Dana Perkins Received: 13 July 2013 / Accepted: 20 January 2014 Springer Science+Business Media Dordrecht 2014, стр.4

од областа на КИСТДУ, јасно укажуваат на забраната на „малеволентните“ или злонамерни недржавни актери како што се криминалците и терористите. Вклучувањето на терористичките и криминалните активности, јасно го става центарот на индивидуалните човекови права. Одтука произлегува дека воениот наспроти невоениот концепт за воена употреба се состои од два елемента. Воениот наспроти цивилниот концепт ги брани интересите на националната безбедност, додека беневолентниот наспроти малеволентниот концепт ги рефлектира интересите на **човековата безбедност**. Затоа системот за КИСТДУ ќе се движи во најдобар правец ако ги координира активностите од националните, интернационалните авторитети, како и цивилното општество.

4. Концепт на СТДУ во Легитимни наспроти нелегитимни цели. Целите на овој концепт ги афектираат како националните така и интересите на човековата безбедност, и ако рестрикцијата на користењето на СТДУ и нејзиното нормирање во легална рамка може да биде проблематично. Брзорастечките и етички проблематичните истражувања на СТДУ, како што се областите на биотехнологијата и средствата за нелегално следење на комуникациите можат да направат често недоречености во националната и интернационалната легислатива.

~~Сепак, надзорот на овие легислативни прашања е оставен на интернационалните~~
и националните власти и судови.

Одовде јасно произлегува, дека концептот на употреба на СТДУ во мирољубиви, наспроти не-мирољубиви цели, имплементиран во меѓународните договори за спречување на пролиферацијата на ОМУ, го интегрира концептот на употреба на СТДУ во цивилни, наспроти воени цели, со концептот на употреба на СТДУ во беневолентни, наспроти малеволентни цели во единствен сеопфатен рамковен концепт.

2.1. Копенхагеншка теорија и безбедносните студии.

Кога ги разгледувавме традиционалните безбедносни студии, таму видовме дека сфаќањето за безбедноста се однесуваше на опстанокот. Егзистенцијалните закани за одреден референтен објект, оправдуваат употреба на вонредни мерки за справување со заканата. Меѓутоа, видовме дека со критичките безбедносни студии веќе се бараше проширување на концептот за безбедност. **Проширувањето и продлабочувањето на**

концептот за безбедност, Копенхагеншката школа¹⁷, во тоа има влијание со поставувањето на терминот „безбедност“ и со фактичкото прифаќање на критиките дека концептот треба да се прошири на секторите за безбедност. Копенхагеншката теорија, исто така, ја воочува безбедносната анализа на повеќе нивоа, а е изградена на три основни идеи. Тоа се: **секуритизацијата, безбедносните сектори и меѓународните безбедносни комплекси**. Истражувањето на заканите за референтниот објект се врши преку неореалистичен пристап и преку концепт на безбедносни студии во кои се воведуваат неколку нивоа на анализа и неколку сектори. Овој безбедносен пристап има за цел да се конструира концептна безбедност, која ќе значи малку повеќе од само специфична закана или проблем, затоа што заканите и повредите можат да се случат во различни свери а не само во воената. Но сепак за да претставуваат безбедносни закани, заканите и повредите треба да се препознаваат како егзистенцијални закани за референтниот објект на безбедноста, а секако заканата пак треба да биде презентирана како таква од секуритизирачкиот фактор. За да го објасниме процесот на секуритизација, прво треба да се формулира концептот за безбедност по примерот на анализата од меѓународните безбедносни студии и тој веќе споменавме може да биде проширен и продлабочен.

Проширувањето на безбедноста се однесува не само на воениот сектор, туку и на политичката, економската, социеталната и еколошката димензија на безбедноста. Ако ги рагледуваме интеракциите во рамките на тие сектори, во воениот тоа би било насилството со употреба на сила, во политичкиот тоа би бил односот меѓу моќта, обликот на владеење и признавањето, во економскиот сектор тоа би бил односот помеѓу трговијата, производството и финансиите. Во социеталниот сектор тоа би бил односот помеѓу колективниот идентитет, а во еколошкиот сектор тоа би бил односот помеѓу човековата активност и биосферата. Овие карактеристични интеракции во рамките на еден сектор, за да можат да се анализираат, потребно е да се издвојат како дел од целината. Значи овде во рамките на безбедносните студии кои закани и проблеми ќе се истражуваат, всушност зависи од проширувањето на терминот безбедност и во другите сектори кои што ги споменавме, а не само во воената сфера или воениот сектор. Продлабочувањето на безбедноста можеме да го гледаме како една разлика од традиционалните безбедносни студии каде што државата беше примарен објект на

¹⁷ „Копенхагеншка школа за безбедносни студии“- како термин се споменува кај Mc Sweeney: *Identity and Security*: Buzan and Copenhagen School, *Review of International Studies*, 22:1;1996, превземено од Георгиева Л. „Менаџирање на ризици“, Филозофски факултет, Скопје, 2006, стр. 24

безбедноста, а националната безбедност секогаш во центарот на расправите за безбедноста. Со продлабочувањето на овој концепт на безбедност се воведуваат нови нивоа на анализа, па така во со продлабочувањето на безбедноста и воведувањето на новите нивоа на анализа ќе видиме дека на прво место е „меѓународниот систем“ кој што е највисок и над кого нема друг, потоа следат меѓународните субсистеми кои што се разликуваат од меѓународниот систем по интензитетот и според природата. Понатаму следи пониско ниво „единици“, коишто всушност се различни субгрупи, организации, заедници или индивидуи, кои имаат заедна кохезија, за да можат да бидат разликувани од другите држави, нации или транснационални фирми. Уште пониско ниво се „субединиците“ коишто претставуваат организирана група на индивидуи во рамките на „единиците“ коишто предходно ги споменавме и коишто имаат способност да влијаат на однесувањето на единиците. Најниско ниво се „индивидуи“ коишто се најниско ниво и крајна линија на сите анализи во општествените науки. Како што видовме ова распојување и анализа на безбедноста на различни нивоа, всушност е различно од традиционалните безбедносни студии, па проширувањето и продлабочувањето на безбедноста всушност овде гледаме дека јасно се фокусира на заканите и објектите на закана.

2.1.1. Заканите и несигурноста во концептот за безбедност

Контролата на извозот на стратешките стоки во делот на стоки и технологии со двојна употреба е всушност еден збир на активности во кои Република Македонија во соработка со меѓународниот фактор има за цел да ја намали несигурноста односно заканите од злоупотреба на овие стоки и технологии. Преку тоа всушност во тој правец може да се гледа и природата на загрозувањата и проценувањето на ранливоста на објектот кон кој што загрозувањата се насочени. Во овој случај, тоа е мирот во нашата земја, загрозувањата насочени кон нас, секако ако се гледаме како дел од поширокиот регион и ако се гледаме во концептот за безбедност на регионот на ЕУ. Оваа контрола секако има за цел да ја намали несигурноста и безбедносните закани и ранливоста на објектот кон кој се насочени заканите. Кога се дефинира и анализира несигурноста не би требало никако да се одвојат овие две компоненти една од друга (безбедносните закани и ранливоста на објектот кон кој се насочени заканите), па така формулирањето на безбедносната политика на државите всушност е насочено во два правци, односно е со две цели.

Првата е да се намали несигурноста со зголемувањето всушност на безбедноста и на тој начин да се редуцира својата ранливост, а втората е да се превенираат и да се намалат загрозувањата кои доаѓаат однадвор. Така безбедносната политика на државите може да биде насочена навнатре односно да се превземаат активности за да се намали ранливоста на самата држава на одредени безбедносни закани, или пак може да биде насочена нанадвор, односно преку превземање на активности за редуцирање на надворешните загрозувања коишто произлегуваат од меѓународното опкружување.

Овде РМ со имплементација на системот за контрола на извозот стоки и технологии со двојна употреба, всушност ги има и двете насоки. Јасна е позиционираноста на нашата држава со прифаќањето на овие меѓународни културни режими, да се редуцира и намали ранливоста на нашата држава, односно да се намалат безбедносните закани кон нас, но секако активно учествувајќи во системот, посветено и одговорно однесувајќи се во споредувањето на режимот за контрола на извозот на стратешките стоки, ние со тоа влијаеме и на другите држави, нашите партнери.

Кога се врши проценка на видовите и приоритетите на надворешните закани и кога треба да се утврди нивото на ранливост, за разлика од ранливоста која што е отворено препознатлива и всушност затоа и постои овој културен режим, загрозувањата не се точно дефинирани (тешко е тие прецизно да се утврдат). На таа тема Бузан мисли дека произлегуваат од следниве две причини. Првата причина е што субјективно-објективниот проблем кој се јавува кај поединците, всушност во нивните перцепции понекогаш предизвикуваат поголем страв одошто тоа е реално. Втората причина е таа дека егзистенцијалната закана не може јасно да се одвои од секојдневните закани.

Неореалистичниот пристап, ја дефинира безбедноста како натпревар во кој секоја од државите се натпреварува за безбедност, но во таа трка јасно можат да се разграничат или да се дефинираат како рутински, сериозни нерутински или како драстични заканите на националната безбедност. Поради широкиот спектар на национално безбедносни проблеми и закани кои што ги шири потенцијалните загрозувања во веќе споменатиот проширен концепт, всушност овде ние ќе го анализираме само делот од злоупотребата на стоките и технологиите со двојна употреба во насока на изградување на оружје за масовно уништување. Другите видови на загрозување и на закани овде нема да бидат детално разгледувани.

2.1.2. Видови загрозувања

Постојат повеќе загрозувања, во кои преку традиционалните грижи за националната безбедност, ги видовме воените загрозувања. каде што се мислеше на државата и нејзината независност, интегритет и сувереност, бидејќи за контролниот систем кој го разгледуваме не важат сите елементи од военото загрозување нема потреба да се прават специфични динамики и други анализи коишто се дефинирани како одбранбени или дилема сила безбедност.

Политичките загрозувања пак се насочени кон организациската стабилност на државата. Заканите од пролиферацијата не е исклучено како последна цел да ги имаат политичките загрозувања коишто на централно место ги имаат идејата за државата и нејзиниот национален идентитет, организациската идеологија со која е формирана државата или пак со институциите коишто ја претставуваат државата. Но тоа е помалку од веројатно бидејќи станува збор за оружја со широк спектар на уништување и за масовно уништување. Кога зборуваме за политичките закани, тие секако треба да се третираат исто толку сериозно како и воените, но целите на овие политички закани како што се поттикнувањето на сецесија, создавањето на подлога за анексија или создавањето на потешкотии во функционирањето на столбовите на државата, всушност неможе да се гледаат поединечно бидејќи повторно треба да ги имаме во вид девастирачките ефекти од злоупотребата на стоките и технологии со двојна употреба.

Социеталните загрозувања пак, исто како и политичките се насочени кон загрозувањето и опстанокот на развојот и зачувувањето на националниот јазик, културата, религијата, етничките идентитети, обичаите овде всушност исто така загрозувавањето од оружјето за масовна употреба влијае врз сите, тоа не познава ни различни култури, ни различни јазици, ни идентитети, тоа има девастирачки ефект на сите во една држава.

Економските загрозувања исто така ги засегнуваат како самата држава така и сите актери во државата, но овде има еден мотив повеќе со масовното уништување на луѓето и на целокупниот живот со сите еколошки последици, може во голема мерка да влијае како економско загрозување на одредена држава или регион. Економските загрозувања

се специфични по својот ефект на прелевање во сите сфери , но најповеќе во политичката сфера. На оваа тема повеќе може да се види кај професор Гоцевски.¹⁸

Еколошките загрозувања пак, на националната безбедност се гледаат нај јасно, бидејќи оружјата за масовно уништување, поготово нуклеарните, но исто така и загрозувањата со хазардни материјали, разни нечисти бомби или други импровизирани направи со различни биохемиски агенси дефинитивно ја менуваат екологијата на загрозуениот регион и се исклучително сериозни.

2.1.3. Операционализација на загрозувањата

Кога претходно ги анализираме воените, политичките, социјалните, економските и еколошките загрозувања, приметивме дека загрозувањата варираат според својот интензитет, а исто така јасно ја приметивме промената на приоритетот помеѓу нив.

Промената на приоритетот е главна причина и за пренесувањето на тежиштето на безбедносните проблеми од прилично тесната воена сфера, на поширокото поле на меѓународните безбедносни студии.

Операционализацијата на загрозувањата се однесува на неколку елементи, како на пример: утврдувањето на тоа кои загрозувања претставуваат закана за националната безбедност, утврдувањето на приоритетот на загрозувањето и утврдувањето на ранливоста на државата за одредени загрозувања. Тука јасно се гледа сериозноста и потребата од сеопфатна безбедносна политика за редуцирање на осетливоста на државата и за отстранување или превенирање на заканите.

Во оваа смисла треба да се гледа и системот за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба, бидејќи конечната цел всушност е отстранувањето или превенирањето на заканите. Елементите на интензитетот на загрозувањето се непредвидливи и немора да се разгледуваат, бидејќи во секој случај се незамисливо сериозни, како што е и тежината на последиците. Овде преку операционализација на загрозувањата всушност како резултат се добива агендата за безбедносни закани, а исто така се влијае и на агендата на национално-безбедносната политика и тие бараат постојано проценување и мониторинг, развивање на критериуми за одлучување кога се интензивираат и кога е поголема веројатноста од загрозувањата и кога мора на овој

¹⁸Гоцевски Т., „Економика на одбраната“, Универзитетска печатница „Св. Кирил и Методиј“, 1996 година, Скопје

систем да се превземе конкретна безбедносна акција, а по потреба и интензивно содејство со останатите меѓународни партнери во овој контролен систем.

3.1. Постмодернизмот конструктивизмот и безбедноста

Делот на истражувањето на безбедноста кој се однесува на стратегиските студии и безбедносните студии е негиран од страна на постмодерните теории и тоа посебно од позитивистичкиот пристап во истражувањето на безбедноста. Критиката е најповеќе пореди третирањето на безбедноста како последица на структурата на меѓународните односи.

Безбедноста според постмодернизмот претставува социјална, културна и политичка творба производ, пишување, претставување или замисла на безбедноста. Овде се гледа широкиот пристап кон овие теми од безбедноста и интерсубјективноста во безбедносните студии. Постмодернизмот во својата теорија, исто како и критичката теорија, ја потенцираат улогата на еманципацијата во однос на безбедноста.

Постструктуралната безбедност опфаќа трудови за безбедноста и миграциите, конфликтот и насилството, безбедноста и насилството, конструкцијата на националните интереси и културната конструкција на несигурноста¹⁹.

Па така накратко можеме да кажеме дека постмодерните безбедносни студии претставуваат аналитички метод за интерпретација на безбедноста кој се насочува да размислува за нејзините историски основи и практика, која има амбиција да прерасне во политичка филозофија која ја анализира историската основа и практика на политичката мисла и анализата на безбедноста²⁰.

¹⁹Weldes et al 1999; Huysman 1995; Weldes 1999; L.Hansen 2001.

²⁰Campbell 1998 год. ; Dillon 1996 ; Klein 1997.

4.1. Конструктивизмот и безбедноста

За разлика од постмодерниот, конструктивистичкиот пристап ја анализира улогата и функцијата на социјалните факти и влијанието на социјалната практика во разбирањето на светската политика и на тој начин конструктивизмот претставува спротивно гледиште на неореализмот и неолиберализмот кој има рационален пристап кон меѓународните односи²¹.

По прашањето на безбедноста, конструктивистите ги поврзуваат нивните гледања на државите како на примитивни онтолошки ентитети со социолошко исто толку колку и материјално опкружување, кои не се појавуваат независно, туку како резултат на ова нивно опкружување. Според ова безбедноста е интерсубјективно конструирана во рамките на меѓународните односи²².

Во однос на заканите, конструктивистичкиот пристап на безбедноста, примарниот објект на безбедноста го смета за променлива, нестабилна категорија, па дефинирањето на безбедноста го добиваат со одсуството на закани во објективна смисла и одсуството на страв во субјективна смисла, дека некои вредности би биле загрозувани. Ова конструктивистичко мислење, дека нејасно дефинираните закани се застарен безбедносен концепт, ќе го изгради и нивниот позитивистички став кон новите закани кои ги носи глобализацијата, за чие решавање тие повикуваат на заедничка повисока свест и заедничка акција.

Другиот аспект на објаснувањето на природата на безбедноста, конструктивизмот го проучува во релациите помеѓу социјалните групи, каде се релативизира улогата на државата, како во продлабочениот и проширен концепт за безбедност кој го сретнавме кај Копенхагенската школа²³.

Според ова можеме да заклучиме дека со новата формулација за односот на државата кон општеството, конструктивизмот ги реконструира безбедносните студии и како резултат го имаме дуалитетот на концептот за безбедност. Едниот аспект од дуализмот е безбедноста на државата, поврзана со суверенитетот, додека вториот аспект е социјеталната безбедност поврзана со идентитетот²⁴.

²¹ Winer A: Constructivism: The Limits of Bridging Gaps, Journal of International Relations and Development; 6 (September 2003), стр. 232

²² Katzestain P. (1996): „*The Culture of National Security*“; Campbel Jorgensen Christiansen

²³ Георгиева Л., *Менаџирање на ризици*, ..., стр. 24

²⁴ Славески С: Националната безбедност на Република Македонија и евроатлантските интеграции, 2003.

5.1. Мировните студии и конструктивизмот

Современите конструктивистички истражувања во рамките на меѓународните односи, може да се каже дека се темелат на мировните истражувања. Конструктивизмот, како базична теориска основа и подршка на класичниот критички пристап на мировните истражувања, го поставува ставот дека студената војна не е последица, туку политички конструирана состојба. Конструктивистите и мировните истражувачи, за разлика од позитивистичкиот пристап кон безбедноста на стратегиските и безбедносните студии, тврдат дека во анархичните меѓународни односи постојат логични релации со создавање на некакво глобално општество. Но, сепак и тие ги препознаваат политичките процеси како чинители на меѓународните односи, а не само како структурна или историска последица²⁵.

Понатаму, според критиките на мировните истражувања, империјалистичката структура на меѓународниот систем, влијанието на воено-индустрискиот комплекс на трката помеѓу суперсилите, не се нужна последица на студената војна, туку поставуваат изменето сфаќање низ два концепти:

Првиот концепт се бави со ~~создадените слики за непријателот~~, кои ја заслепуваат високата политика, а кои се истражуваат од **социјалната психологија** со цел да се објасни ирационалното однесување помеѓу суперсилите; и

Вториот концепт е **концептот на безбедносни заедници**, кој по примерот на најголемиот мировен проект, Европската Унија, бара одговори на трансформацијата на воените зони во мировни зони.

Трката за вооружување помеѓу суперсилите во светот, во критичките мировни истражувања се перцепира како самогенерирачки инерциии засебно формирани закани, како последица на тактиката на одвраќање.

Постои и уште еден концепт, наречен **концепт за сликата на непријателот**, кој во рамките на мировните истражувања е поделен од страна на Велер на пет пристапи и тоа: стереотипизација, селективна перцепција, дихтомизација на социјалната сфера, ефектите на социолошкото проектирање од себе си на другите и општествена функционалност, легитимирање на вооружување, војување.

²⁵Guzzini S: The cold war is what we make it: when peace research meets constructivism in international Relations; CEEIESA-NISA-RISA Convention, Moscow, June 2002

Создавањето на нормативните основи, како резултат на мировните истражувања, преку социјалната психологија и истражувањето на предрасудите и стереотипите, не ги поврзува мировните истражувања со конструктивизмот, туку напредокот може да се види со студиите за меѓународните односи во 80^{тите} години.

Како заклучок може да се заклучи дека преку спроведувањето на социјална правда, хипотетички базирана на објективните човекови потреби, може да се намали насилството и се нарекува бихејвиористички пристап на мировните истражувања.

6.1. Човековата безбедност

Мерењето на безбедноста и слободата на индивидуите како централно прашање на идејата за човековата безбедност, го изместува тежиштето од основниот безбедносен субјект – државата, а добива се поголема поддршка од конструктивистичките безбедносни студии. Меѓутоа со поставувањето на примарен референтен објект на безбедноста на индивидуата, не се намалува важноста на безбедноста на државата, туку се поаѓа од обратната перспектива дека доколку е безбедна индивидуата, безбедна е и државата.

Но концептот на човековата безбедност не е фокусиран на заканите, туку кон поединецот-човекот, па за да се обезбеди неговата безбедност, потребни се соодветни политички, економски, социјални, културни и природни услови, кои се возможни само ако се дејствува превентивно кон нивните закани. Како и за националната безбедност, така и за човековата безбедност се одговара на следните прашања: безбедност за кого? на што? од што? И безбедност –со што?

Иако при објаснувањето на концептот на човековата безбедност мора многу да се внимава при неговото дефинирање, што навистина е неговата основна содржина или основна вредност, сепак постојат два препознатливи вредносни елементи: **личната безбедност и личните слободи**.

Тесната поврзаност на човековиот развој со човековата безбедност е основна премиса на овој концепт и тој единствено може да ги задоволи потребите на човекот за подолг рок²⁶.

²⁶ Stoett P., „Human and Global Security: An exploration of terms“; University of Toronto Press, 1999.

Многу важно е дека, институционализацијата на концептот на човековата безбедност, по примерот на концептот на националната безбедност е крајна цел и најефикасен начин, за справување со критичните закани и со индиректните закани.

3. Анализи и проценување на заканите и политика на заканите

Системите за контрола на стратешки стоки во научната јавност имаат теоретска подлога и во безбедносните науки се перцепираат и обработуваат од повеќе аспекти. Системот за контролата на извозот на стоки и технологии до двојна употреба има за цел да ја спречи можноста од пролиферација на стоки и технологии со помош на кои би можело да се изгради оружје за масовно уништување. Значи овде е дефинирана јасно заканата по безбедноста не само за нашата земја локално, туку и регионално, а бидејќи можноста истото оружје да се употреби било каде во светот, со тоа е загрозувана и целата меѓународната јавност и меѓународната безбедност²⁷.

Затоа во безбедносните студии тешко може да се обезбеди консензус за тоа што е безбедноста и кој е нејзин основен субјект, како и начинот на отстранување на заканите од безбедносниот субјект и со тоа да се намали несигурноста. При дефинирање на безбедноста ставовите се движат од поврзување со опстанокот или заканите по опстанокот, па до погенеричките објаснување на безбедноста како еманципација на стравот. Понатаму, според доминантноста на безбедносниот субјект, дали од концептот на државната, националната, постои миграција кон човековата безбедност (human security). Според проценката на заканите постојат статички препознавања на загрозувањата или динамични проценка на ризиците и заканите, при што најважно е како тие и во која мерка влијаат на безбедносната политика.²⁸

На прашањата: што се дефинира како закана за безбедноста, како од големиот број на закани да се издвојат оние кои ќе доминираат во безбедносната агенда, а кои со својата содржина би ја обликувале политиката на справување со заканите. Од повеќето пристапи, неореалистичниот и постструктуралниот пристап се преклопуваат со Копенкашката теорија за безбедносни студии, каде теоријата за секуритизација нуди

²⁷Т.Гоцевски, О.Бакрески, С.Славески, „Европската унија низ призмата на европската безбедност“, Филозофски факултет, Скопје, 2007

²⁸Георгиева Л., „Менаџирање на ризици“, ... ,стр.48

објаснување за тоа како се определува безбедносната закана, што всушност таа претставува, како и на кого се однесува.²⁹

Од теоријата на безбедносните студии, од студиите за ризик и од студиите за кризен менаџмент, произлегува уште еден пристап во дефинирањето на заканите, како политика на заканите. Овој пристап нуди рамка за формулирање на политиката на заканите. Врамнувањето и секуритизацијата го поврзуваат феноменот на безбедноста со политичката практика.³⁰

Различните перцепции за поимот безбедносни закани го усложнуваат процесот на одмерувањето на реалните закани, нивната квантификација, позиционирањето на безбедносните референтни субјекти и перцепцијата на објективната опасност. Актерите кои го дефинираат мерењето на интензитетот и обликот на заканите или субјективната димензија на безбедноста, укажуваат всушност дека прашањето на безбедноста има интерсубјективен карактер. Објективното мерење на безбедноста исто така е значајно и влијае на секуритизацијата, бидејќи не може да ги замени субјективните аспекти.

Веќе споменатата Копенхагеншка школа за безбедносни студии, во однос на прашањето дали со навремена проценка може да се спречат заканите, се изразува во форма на сегашност, односно дали сега сме безбедни и моменталните закани, но секогаш гледа кон иднината со што се одбегнува статичната состојба и нуди двоен израз за можното справување со заканите. На опцијата да не се дејствува и прифати опасноста или дејствувањето во функција на одбрана од можните закани / опасности, може да одлучува и примената на терминот веројатност. Поголемата веројатност од реализацијата на можната закана / опасност, ја квантифицира истата како поголема или помала, па според истражувањето на ризикот се одредува и методолошкиот пристап³¹. На тој начин објективната или субјективната димензија на безбедноста се изразува преку комбинацијата на методолошки пристапи, како што се теориите за секуритизација и за врамување на заканите.

3.1. Секуритизација и десекуризација

Приврзаниците на идејата дека концептот за безбедност не треба да се проширува, или таканаречените „традиционалисти“, значајно влијае на формирањето на

²⁹ Buzan B. „Security: A new framework for analysis“, стр. 25

³⁰ Ericson J. Threat politics: New perspectives on security, risk and crisis management, Ashgate publishing limited, 2001, стр. 7.

³¹ Adams John: Risk, London Routledge, 1995

новите теориски сфаќања на проблемот на безбедноста. На тоа се противат приврзаниците на Копенхагенската школа кои веруваат дека треба да се позиционираат помеѓу овие традиционалисти и подржувачите на идејата дека безбедноста се протега низ повеќе сектори, како што се воениот, политичкиот, економскиот, социеталниот и еколошкиот сектор.

Ако низ оваа призма се гледа на заканата од можна пролиферација на стоки и технологии со двојна употреба, како и организацијата на системот за контрола на стратешките стоки, веднаш ќе се види дека е прифатена и применета копенхагенската школа. Со тоа јасно се определени и издвоени прашањата кои се безбедносни од оние кои тоа не се. Средствата и стоките кои се опфатени со листата на стоки и технологии со двојна намена во режимот на нивна контрола, јасно ја определува опасноста од нивната злоупотреба во нивната втора употреба, за разлика од употребата во секојдневната циволна употреба во економскиот и социолошкиот сектор. Референтниот објект врз кој се заканува егзистенционалната опасност, по правило, но не и задолжително, е заштитен од функцијата на државата. Но опасноста по опстанокот на референтниот објект ја оправдува употребата на невообичаени мерки за справување со заканата, како што е ставањето под режим на контрола на листата на стоките со двојна употреба.

Овде Вивер, претставникот на Копенхагенската школа, ја дефинира безбедноста како резултат на активностите кои ги превзема политиката, надвор од воспоставените правила на игра, поставувајќи го над нормалната политика и со тоа вршејќи вграмување на проблемот.

Поекстремната верзија на политизацијата, според Вивер, претставува секуритизација и тој секое безбедносно прашање го поставува како неполитизирано, политизирано и секуритизирано.

Дали системот за контрола на стоки и технологии со двојна употреба, како одговор за справување со можноста од нивна пролиферација, ќе се политизира и со тоа извршната власт во државата ќе ја превземе одговорноста за обезбедување на организациски, легислативни и технички услови за негово успешно функционирање, или нема да се справува со оваа опасност по безбедноста, односно нема да го политизира, зависи од определбата дали државата сака да учествува во колективните безбедносни системи или не. Секуритизација, би значело дека државата на ова гледа како егзистенционално прашање и со прифаќањето на обврските да го воспостави и активно да содејствува со останатите меѓународни фактори во овој контролен режим и со тоа да придонесе во справувањето со општата опасност по безбедноста и сигурноста. Земајќи

ги во предвид страшните девастирачки ефекти од оружјата за масовно уништување, во крајна линија, би било неодговорно и кон себе и кон останатите меѓународни фактори да се игнорира оваа опасност.

Оттаму и оправданоста да се употребат и вонредни наместо само политички средства и со тоа да се потврди разбирањето за процесот на широко сфаќање за заканите и заеднички одговор на заканата со меѓународните фактори.

Можно е никогаш да не се случи пролиферирација, но Вивер процесот на секуритизација го објаснува со лепење на етикета на прашањето како безбедносно, па со тоа тоа и постанува безбедносно, а не само затоа што прашањето е само по себе безбедносно. Затоа интересубјективното поставување на егзистенцијалната закана, која е доволно изразена за да има политички ефекти се нарекува секуритизација со нејзините клучните елементи: **референтен објект, секуритизирачки актер, набљудувачи и функционални актери.**

Дефинирањето на „референтен објект“ во секуритизацијата зависи од тоа на кого и на што му е загрозен-а опстанокот односно егзистенцијата, па во случајот на заканата од пролиферирација на стоки и технологии со двојна употреба, вистинската опасност доаѓа од ефектите на оружјата за масовно уништување. Кои се последиците по индивидуалните човекови права на живот и опстанок, како и нарушувањата на сите негови индивидуални и колективни слободи не треба да се зборува, а за некаков минимум бесцелно е и да се расправа.

Експертите од областа на контролата на стратешките стоки (меѓународни и домашни), претставуваат „секуритизирачки актери“ со изнесувањето на аргументите за заканите врз референтните објекти.

Како „набљудувачи“, со цел секуритизацијата да биде успешна, се сметаат оние кои треба да бидат убедени дека заканата е реална и според димензијата на заканата, мора да се одговори пропорционално и организирано во содејство со носителите на стратегијата за справувањето со заканите. Бидејќи функционерите во една извршна власт се менуваат потребно е континуирано да се убедуваат набљудувачите, со цел контролниот систем и контролниот режим да се одржуваат живи, ажурирани, подготвени и компетентни, за да одговорат на заканите.

„Функционални актери“ во системот за контрола на стоки и технологии со двојна употреба, се оние фактори во воениот, политичкиот, економскиот, социеталниот и еколошкиот сектор, кои не се вклучени во секуритизацијата, но значајно влијаат на динамиката во односниот сектор. Бидејќи во овој систем учествуваат организациски

единици од министерствата за економија, како носител, од министерството за одбрана, од министерството за внатрешни работи, од министерството за надворешни работи, агенцијата за царински работи, како и слободни трговски и економски оператори, опфатени се функционални актери од скоро сите сектори.

Како што постои **секуритизација** на одредени прашања со нивното извлекување од вообичаената политичка агенда и нивно вметнување во безбедносната агенда како егзистенцијални закани, така постои и **десекуритизација**. Според секуритизацијата може да постои не само двојна, туку тројна релација и тоа:

- небезбедност како состојба во која има закани ама нема одбрана:
- безбедност, како состојба кога за заканите постои одбрана и
- А-безбедност, како состојба која е десекуритизирана, или воопшто не била секуритизирана.³²

4. Ризици, закани и менаџирање на ризици

4.1. Современите закани и насилството

Денешното современо живеење е проследено со информации и известувања кои кај населението предизвикуваат чувство на изненадување, страв и несигурност. На ударните вести често се појавуваат стресни слики од страдања и ефекти од насилство.

Насилството од страна на експертската и научната јавност е прифатено како составен дел на современите закани, кои пак се актуелна тема во безбедносните студии. Неговата дефиниција зависи од односот на различните концепти како што се: сила, присила, авторитет или не/легитимност³³. Освен овие насилството може да се дефинира и во однос на многу други проширени концепти, според формата или обликот на нанесување на повреди, според типизацијата итн. Во секој случај во теоријата на безбедноста и теоријата на мирот, насилствата во зависност од предизвикот и нивото се делат на закани за националната безбедност и на закани за човековата безбедност, а според формата опфаќаат и директни и индиректни форми на насилство³⁴.

При анализа на **современите конфликти и насилството**, различните облици на закани и насилство во суштина прво се делат на организирани и на оние кои можат да се

³² Manners I: European (security) Union, From existential threat to ontological security, COPRI, 2001

³³ Георгиева Лидија, Менаџирање на ризици, ... , стр.72

³⁴ Mac Gregor F: Modernity, Post Modernity and Violence; Wiberg H: Peace and War: Social and Cultural Aspects; UNESCO, 1995, стр. 7

подведат под категоријата организирани. Ако ги споредиме статистиките на насилствата внатре во самите држави и овие помеѓу државите, ќе видиме дека внатешните се многу побројни, отколку оние помеѓу државите³⁵.

Иако оваа поделба според традиционалниот референтен објект на безбедност е кортектна, сепак според модерните трендови поприматлива би била онаа на Шерер³⁶, каде тој говори за воено и невоено масовно насилство.

Контролните извозни системи за стратешки стоки во чие светло ги гледаме овие манифестации на насилството, всушност имаат за цел да спречат злоупотреба на стоките и технологиите со двојна употреба во насока на градење на оружје за масовно уништување. Можноста за **колективно насилство**, со злоупотребата на ОМУ, според интензитетот кој може да биде среден или висок, многу е веројатно дека би резултирал со повеќе од 1000 жртви.

Тука, не е неопходно да го објаснуваме поимот **војна** како насилен масовен конфликт, во однос на **невоените видови на колективно насилство**, туку многу поважно е да се укаже на разграничувањето на оние кои превземаат дејствија или извршуваат масовни убиства и помеѓу нивните жртви.

Контролните системи од типот на системот за КИСТДУ, се формирани и насочени кон спречувањето на пролиферациските можности, како насилниците не би добиле шанса за изградување и злоупотреба на ОМУ. Со тоа би се спречила и можноста за извршување на колективно насилство.

Едно од видовите на масовните убиства е и **геноцидот**, кој претставува масовно убиство организирано од државата, а со цел да се уништат масовно луѓе, само затоа што припаѓаат на една нација, етничка група или раса. Ако масовните убиства се насочени кон припадници на некоја одредена политичка група, тогаш се нарекува **политицид** (politicide), а ако масовните убиства се поради припадноста на одредена социјална група, тогаш зборуваме за **демоцид** (democide³⁷)

Одовде може да се заклучи дека независно за какви насилства се говори во современите закани, тие се доволно голема причина за загриженост и дека сите напори во борбата против најразличните насилни активности кои резултираат со масовни убиства, се во насока на менаџирање на овие ризици.

³⁵Scherrer C. P. : Structural prevention of Ethnic violence; Palgrave, 2002, стр. 15

³⁶Исто, Scherrer C. P.

³⁷За разлика од геноцидот, кој е дефиниран како злосторство против човештвото, политицидот и демоцидот не потпаѓаат под Конвенцијата за спречување на геноцидот од 1948 година. Подетално за дефинирање на политицидот и индикаторите кои се користат за дефинирање кај T.R. GURR and B. HARFF (1994): Ethnic Conflict in World Politics; (2nd ed) Boulder

4.2. Дефинирање на заканите

При истражувањето на современите безбедносни закани тешко може да се раздвои терминот **закана** (Threat) и **ризик** (Risk). Овие термини редовно се наоѓаат на безбедносните агенди и научно истражувачката работа. Овие термини се генерираат при објаснувањето на проблемот на постоење на опасност по опстанокот или за нормално битствување на еден субјект. Во меѓународните безбедносни студии и критичкиот, конструктивистичкиот пристап и пристапот на народните студии, како и **студиите на ризикот** (Risk studies), како централно прашање се анализира: за чија безбедност станува збор и за каков причинител на нарушување на безбедноста? Поточно при **дефинирањето на заканите** се поставува единствено централно прашање: **што е загрозено, од што, на кој начин и начин на справување со заканата?**

Притоа, се поставува можноста да се одбере, дали повеќе не интересираат заканите со своите карактеристики или повеќе не интересира безбедносниот објект и неговата ранливост. Од досегашните анализи видовме дека интересот за референтниот објект на безбедност кој вообичаено се однесува на државата и националната безбедност, одсекогаш бил во центарот на вниманието, додека со критичките пристапи, пак, се повеќе се истакнува **доминантната позиција на човекот и концептот на човековата безбедност**. Покрај досегашните форми на насилство во денешните услови се повеќе се истакнуваат формите на индиректно насилство кои подоцна се претвораат во директно насилство.

Терминот **закана** (Threat) се однесува на предпоставената повреда врз одреден субјект и најчесто може да се перцепира како несигурност, а исто така и како ризик, кој пак претставува можност од потенцијална повреда. Според Ленард Сјоберк веројатноста да се случи повредата и да предизвика последици е висока и за него овие два термини се изедначени. Во една британска анализа која се однесува на перцепциите, анализата и менаџирањето на ризиците, вели дека истражувачите на општествените науки го користат **конструктивистичкиот** пристап, додека пак природните науки се повеќе насочени кон **реалистичниот** пристап. Сјоберк исто така заклучува дека **ризикот е очекување на несакан настан и затоа претставува социјална конструкција**, а може да се опише и како **очекување** во однос на некој настан, актер или друга структурна

состојба³⁸. Дали светот станува побезбедно или поризично место за живеење, зависи од перцепцијата на заканите и ризиците и на начинот на кој ги донесуваме одлуките. Доминантно е мислењето дека модерниот човек живее и се соочува со многу повеќе ризици од било кога порано³⁹.

4.3. Дефинирање на ризиците

Веројатноста дека поединецот ќе биде подложен на опасност, е перцепција од аспект на позицијата и изложеноста на индивидуата на ризици⁴⁰. Вообичаено ризикот се поврзува со **можност или веројатност од повреда, штета или загуба** (Webster 1983). На ова општествените науки ќе реагираат како на најприфатливо објаснување, тргнувајќи од претпоставката дека ризикот всушност е **субјективна категорија**, односно дека има субјективни аспекти, па затоа неможе само преку бројки и проценти на штета или жртви да се анализира. Со тоа ризикот неможе да се дефинира единствено како објективен или реален ризик. Покрај **реалната и субјективната димензија** на ризикот, може да се каже дека постои и видување од друг аспект кој говори за **индивидуални и јавни ризици**.

Справувањето или менаџирањето на ризиците зависи од формите на презентација на информациите за ризикот, односно таканаречена **рамка**, па така самите информации за ризиците можат да бидат **врамени во различни форми**. Тоа е одразот за колку комплексен ризик станува збор и како тој може да се процени. Кога зборуваме за врамување на ризикот, клучен проблем е самото дефинирање и проценување на ризикот.

Искуствата досега покажале дека во процесот на проценување и во процесот на одлучување, значајна улога игра довербата и одржувањето на доверба во капацитетот на институциите кои се назначени да се справуваат со одреден ризик, како и за **субјективната и контекстуалната природа** на ризикот. Во нашиов случај тоа се тимски дизајнираните меѓуминистерски експертски ентитети, кои спроведувајќи го контролниот режим на стратешки стоки се справуваат со заканата и ризикот од пролиферација на СТДУ, а со самото тоа и заканата од ризикот за злоупотреба на ОМУ.

³⁸LennardSjoberg: Risk Perceptions : Taking on Societal Salience; во Threat politics, New perspectives on security, risk and crisis management, Ashgate, 2001, стр. 21

³⁹Ropeik D. Slovic, P: How to cope in the World of Risk, Global Agenda, January, 2003, Issue 1

⁴⁰LennardSjoberg, Bjorg-Elin Moen, TobjornRundmo: Explaining risk perception. An evaluation of the psychometric paradigm in risk perception research, Rotunde, No 84, 2004, стр. 7

При проучувањето на ризиците, исто така потребно е да се разгледа и концепциската рамка за објаснување на ризиците. Одговор на прашањата поврзани со опасностите и ризиците даваат следните два правци: **психометричниот модел и културната теорија**⁴¹. Првиот претставува збир од повеќе пристапи од повеќе автори. Според Словиќ ризикот е субјективно дефиниран од поединецот кој е под влијание на мноштво психолошки, социјални и институционални фактори. Влијанието на овие ризици врз перцепциите е проблем, но факторите можат да се мерат како стари ризици, нови ризици, ниво на страв и број на изложени поединци на ризикот. Само така можат да се објаснат перцепциите за ризикот и толеранцијата на ризикот.

За разлика од психометричниот модел, преку **културната теорија** се мери влијанието на културата врз перцепциите за ризикот⁴². Според проучувањата на Даглас и Словиќ на различни културни фактори, постојат два правци во анализата на ризиците: првиот правец го даваат Даглас и Вилдавски, тврдејќи дека ризикот е социјално конструиран и дека одредени пристапи на одредени социјални групи се препознатливи во рамките на различни општествени форми. За разлика од нив, Словиќ со своите истомисленици тврди, дека преку субјективно-објективните разлики, можат да се мерат разликите во перцепциите на пошироката јавност. Тие прво со користење на психометријата, па подоцна покрај квантитативното мерење на културните фактори, употребуваат и квалитативни методи, за да објаснат како луѓето размислуваат за ризиците.

Перцепциите за ризиците и структурата на ризиците се разликуваат. Зголемената перцепција за заканите, Сјоберг ја нарекува **асимилација** и тврди дека таа се појавува само ако е премногу голема и веројатна заканата и е истакнато видлив контрастот во однос на другите закани. Тој при анализата на перцепциите на ризиците во однос на нуклеарната закана, упатува на три вида предиктори:

- Првата варијабла или индивидуална персонална варијабла е променлива на индивидуални фактори и произлегува од различната чувствителност за ризиците (risk sensitivity)

- Вториот значаен фактор кој е поврзан со идеологијата и влијае на перцепцијата на ризиците е ставот кон субјектот кој го генерира ризикот (risk generating agent); и

⁴¹Sjoberg L. Understanding the process and Consequences of Risk Perception, во Mosleh & R.A. Rari (ed) 4th Conference on Probabilistic Safety Assessment and Management, 3 (pp.1979-1984). New York City: Springer.

⁴²Slovic, P.: The perception of Risk, Earthscan, London, 2000.

- Специфичниот страв е третиот фактор кој влијае на перцепцијата на ризикот, а се однесува на поголемиот фактор на страв кон некои опасности, отколку кон други и се нарекува фактор на верување⁴³.

Анализата на ризиците и нивната перцепција е најважно поради тоа што нивото на перцепција е во тесна корелација со барањата на субјектите за намалување на ризикот (risk mitigation). Тие пак се помалку поврзани со интензитетот на перцепциите, отколку со јачината или тежината на последиците (severity of consequences)

Перцепцијата на ризиците од страна на јавноста или таканаречената **јавна перцепција на ризиците**, често се темели на ирационални и неточни субјективни претпоставки, за разлика од **научната перцепција** од страна на експертите. Тие ги темелат своите процени на ризиците, врз истражувањата на факторите кои се карактеристични за **реалните ризици**. Ова може да се види од една студија во која и покрај приближно истото ниво на перцепција на ризикот од тероризам и кај Американците и кај Европејците, сепак подршката за интервенција во Авганистан и Ирак, која значи справување со проблемот, сепак се разликува многу⁴⁴.

Поради комплексноста на ризиците и нивната социјална детерминираност, Словиќ нема да се сложи, дека јавната перцепција секогаш е нерационална и игнорантска, туку ~~напротив, обликот на јавната перцепција на ризикот~~ ќе го насочи кон утврдување на чувствителноста на јавноста, во однос на следниве фактори: техничките карактеристики, социјалните карактеристики и психолошките карактеристики на ризиците, односно опасностите⁴⁵.

Одтука гледаме дека, самиот концепт на ризик е поставен во поширока рамка. Па така наместо дотогашното, исклучиво **технолошко концепирање**, преку кое на ризикот се гледа како на објективна функција или веројатност, неизвесност или несакани последици, во рамките на проширениот концепт не доминираат технолошките аспекти на ризикот, туку се нагласуваат **субјективните и вредносните аспекти и природа на ризиците**.

Произлегува заклучокот дека дефинирањето и проценувањето на ризикот е процес во кој правилата мора да бидат определени во рамките на општествено договорените и прифатените норми во контекстот на специфичниот проблем⁴⁶.

⁴³Исто, Сјоберг.

⁴⁴Превземено од http://europa.eu.int/comm/public_opinion

⁴⁵ Slovic P. : Going Beyond the Red Book: The sociopolitics of risk; human and Ecological Risk Assessment, 9 : 1181 – 1190; 2003

⁴⁶Исто, стр. 1183

4.4. Менаџирање со ризици

За да се отвори темата која е многу значајна, прво мора да се дефинираат основните поими: менаџмент и ризик. Со цел да не се проширува непотребно објаснувањето на овие поими, за „менаџмент“, во овој случај може да се претпостави дека најблизок термин е поимот „справување“, бидејќи таа е и насоката во која ќе ја разгледуваме улогата на контролно извозните национални и мултилатерални извозни режими, а со посебен акцент на стратешките стоки во делот на СКИСТДУ.

За поимот „ризик“ најприфатливо е објаснувањето дека се работи за ситуација која вклучува некаква опасност, во опсег на синонимите: можна опасност, веројатност од лош исход на нештата, постоење на шанси да се случи нешто лош исход, изложеност на потенцијална опасност, постоење на можност од несакан hazard итн. Под hazard, се мисли на секоја закана по самата човечка безбедност или по неговите материјални и нематеријални вредности.

Според ова следи дека, справувањето со ризикот или менаџирањето со ризици, претпоставува низа на активности, кои за крајна цел имаат спречување на потенцијалниот ризик, успешно одбегнување на последиците од hazardните дејства на заканите по нашите вредносни елементи, како и обезбедување на околина и претпоставки за остварена сигурност. Во справување со ризик, зависно од постапките, точката на гледање, референтниот безбедносен објект или субјект, можните исходи или различни околности, може да се сретнат следните термини: елиминирање на hazardи, намалување на ризикот, проценка на ризици, дисперзирање на ризикот, намалување на последиците од ризикот, идентификација на ризици и hazardи, влијание на ризик, сетливост на ризик итн.

Според Џејмс А. Гордон, од Канадскиот Институт за намалување на катастрофични загуби, ниедна активност не може да биде целосно имуна од постоење на ризици, бидејќи е невозможно тие целосно да се елиминираат, но може да се донесат на некое прифатливо ниво, па основните елементи во процесот на справувањето со ризиците го гледа во следните тврдења:

- Ризикот е веројатност дека може да се случи повреда од некоја идентификувана опасност;
- Анализа на ризик е процес на евалуација на зачестеноста и последиците од опасностите;

- Контрола на ризикот е употреба на методи за да се редуцира честото појавување и последиците од ризикот;
- Менаџирање на ризикот е процес на секојдневно донесување на одлуки во однос на идентификуваната опасност и вклучување на сите практични и разумни мерки да се минимизира влијаението на опасноста⁴⁷.

Проценувањето на ризиците како двоен процес, ги идентификува можните опасности за субјектот од една страна, а од друга страна ја проценува ранливоста од тие опасности и има неколку фази:

Идентификување а опасности претставува збир на сите постапки, преку кои се препознаваат формите на опасности (надворешни, внатрешни, воени, природни, технолошки итн)

Анализа на ранливоста претставува збир на постапки и активности со цел проценување на влијанието на една или група закани кон субјектот или врз системот на управување со кризи.

Намалување на ризикот е поим кој ги означува активностите, кои во услови на невозможно целосно одстранување на заканата и при сведениот ризик на прифатливо ниво, се превземаат со цел да се намалат последиците од опасноста преку два начина: да се ублажи импактот и да се подготви одговор. Намалувањето на ризикот има четири цели:

- да се елиминира опасноста;
- да се намали ризикот;
- да се намалат последиците; и
- да се намали проширувањето на ризикот⁴⁸.

Менаџирањето со ризици, според Георгиева⁴⁹, има цел да „**овозвозможи систематски средства за предвидување на потенцијалните загуби и за селектирање на најефикасни средства за редуцирање на загубите**“. Пошироки цели на менаџирањето на ризиците се: да се обезбеди лична безбедност, да ги намали загубите во однос на објектите и услугите, да ја намали небрежноста и да се намали јавниот ризик. Исто така како основни фази во менаџирањето на ризиците се наведени: идентификување на изложеноста на ризик, препознавање на најсоодветните техники за

⁴⁷ James A. Gordon: *Risk Assessment and Management in Local Government Emergency Planning*: Institute for Catastrophic Loss Reduction, Paper 3, 2001

⁴⁸ Laughy, L. 1990: *A planners Handbook for emergency Preparedness*, Vancouver, UBC Centre for Human Settlements.

⁴⁹ Георгиева Л. „Менаџирање на ризици“, ... , стр.91

менаџирање на ризиците, селектирање на техниките според специфичноста на ризикот и имплементација и мониторинг на инструментите⁵⁰.

Менаџирањето на ризиците познава повеќе техники на менаџирање на ризиците, од кои за најприфатливо решение се смета **„контролата на ризиците“**.

Освен ова решение, постои и пристап на решавање преку т.н. **„финансирање на ризикот“**, што всушност значи дека се прифаќа изложеноста и финансиската одговорност за загубите.

Според Џејмс, **„Превенцијата во процесот на менаџирање ризиците“** се состои во употреба на техники за контрола на ризиците и намалување на нивното влијание⁵¹. **Превенцијата на конфликтите** се споменува во контекст на „техниките за контрола на ризикот“:

- избегнувањето на изложеноста на ризик;
- превенцијата на загуби;
- намалување на загуби;
- дисперзија на ризик; и
- пренос на обврски на друг .

Безбедносната Заедница која ги реализира инструментите за менаџирање со итни ситуации, има потреба од зајакнато планирање и способности во процесот на менаџирањето на ризиците.

Процесот на менаџирање на ризици се потпира на **концептите: ранливост, отпорност и заедница**. Под **„заедница“**⁵², Бакл подразбира група на луѓе која има нешто заедничко , нешто што споделува, додека под **„отпорност“** се подразбира капацитетот да се поднесе оштетување ил да се рехабилитира од повреда и оштетување.

Ризикот да се биде изложен на катастрофични загуби е препознаен како продукт на хазардот и ранливоста, кој се појаува во услови на слаби држави, лошо владеење и во услови на политичка и воена дестабилизација.⁵³

Под поимот „ранливост“ (или вулнерабилност) Виснер ги смета „карактеристиките на лице или група и нивните ситуации, кои што влијаат на нивниот капацитет да се

⁵⁰Георгиева Л., „Менаџирање на ризици“, ... ,стр. 91

⁵¹Исто, James A Gordon, 2001.

⁵²Buckle, P: Assessing Resilience and Vulnerability:A Radical Paradigm for disaster management; European Sociological Association, Helsinki, 2003

⁵³Georg Frerks; Jeroen Warner; Bart Weijts: „The politics of vulnerability and resilience“, Netherlands US Crisis Research Network (NUWCRen), May 2011, стр 171.

предвиди, да се справи, да се спротивстави и да се опорава од влијанието на природната опасност" ⁵⁴

5. Меѓународни аспекти на дефинирањето на ризиците и заканите

Во рамките на реториката во која се третираат новите безбедносни предизвици, ризици и закани, покрај традиционалните се вклучуваат и заканите кои не произлегуваат како закана од некоја воена сила, туку од несигурноста која ја формира таканаречената мека безбедност, а произлегува од разни сфери на живеењето. Па така, во меѓународната заедница може да сретнеме многу комплексно опкружување кои ако не се третираат како свет на закани тогаш се третираат како загрозен свет ⁵⁵.

Заканите во новото безбедносно опкружување, односно ризиците и несигурноста, произлегуваат од невоената сфера на безбедноста. Од друга страна, непосредното безбедносно соседство станува многу подинамично. Во новото опкружување во основа се гледа дека постојат разлики во начинот во кој се перцепираат ризиците и опасностите. После последните терористички напади, националната безбедност е драстично ревидирана и претставуваат пресвртна точка во анализите на безбедноста од теориско-концептски аспект и од аспект на реално поимање на безбедноста. Појавата на нетрадиционалните ризици и закани за мирот на безбедноста се реализирани со безбедносни агенди на ООН, ОБСЕ, ЕУ и НАТО.

5.1. ООН ризиците и заканите за мирот и безбедноста

ООН се соочува со критични моменти во остварувањето на крајната цел во својата повелба: да овозможат колективна безбедност за сите. Во таа насока генералниот секретар се соочува со реалноста, да ги види поделбите меѓу државите, како и да употреби сила за да се справи со одредени закани, а со цел да се обезбеди колективна безбедност за сите ⁵⁶. Извештајот на високиот панел „Побезбеден свет: нашата заедничка одговорност“:

⁵⁴ Wisner, B.; Blaikie, P; Cannon, T; Davis, I. „At Risk, Natural hazards, people's vulnerability and disasters“. Second Edition. London and New York: Routledge, (2004 [1994] стр. 11

⁵⁵ Grudzinski P. and Peter van Harm: A Critical Approach to European Security, Identity and Institutions; Pinter, стр. 151

⁵⁶ Терминот колективна безбедност се употребува да означи концепт во кој употребата на сила во меѓународните односи е забранета, а прекршувањето на оваа норма од која било членка на ООН подлежи на санкции. За основите на системот за колективна безбедност и неговото функционирање по Студената

1. Пошироко сваќање на безбедноста во рамките на ООН;
2. Ги идентификува современите закани на безбедноста;
3. Идентификува нов начин на разбирање на заканите и нивната заемна поврзаност;
4. Ја потенцира заемната ранливост помеѓу слабите и силните во светот, кој е поврзан и меѓузависен;
5. Укажува на импликациите кои произлегуваат од новото разбирање на заканите врз институциите и политиката за справување со нив⁵⁷;

Овде може да се заклучи дека станува збор за градење на нов безбедносен консензус кој ќе го прошири сваќањето за колективната безбедност односно дека мирот и безбедноста не зависат исклучиво од воените закани и агресијата, туку заканите се прошируваат на проблемите на сиромаштија, болести, унисхтување на екологијата, воени насилства во државите, проширување на можноста за употреба на ОМУ преку меѓународен организиран криминал и тероризам.

5.2. КOLEKТИВНАТА БЕЗБЕДНОСТ И НОВИТЕ ЗАКАНИ

Колективната безбедност, го претпоставува фактот дека современите закани се протегаат на наднационално ниво, посебно со технолошкиот развој и напредната технологија. Затоа е потребно како пристапот на справување со прелевањето на заканите, така и изложеноста на поголем број ризици, да се решава на глобално ниво.

Од овде може да заклучиме дека секоја земја потребно е да соработува со останатите земји од меѓународната заедница, со цел да има успех во справувањето со приоритетните закани. Имајќи во предвид дека системите за контрола на пролиферацијата на стоки и технологии со кои може да се изградат ОМУ, претставуваат одговор на заканите од предизвикување високо ниво на смртност, огромни еколошки катастрофи и дестабилизирање на пошироки региони, може да се заклучи дека овие контролно-извозни системи имаат ефект на глобално ниво. Затоа целата меѓународна

војна. Подетално во : Георгиева Л.; Творење на мирот: Мирот конфликтите и безбедноста по Судената војна; Виладорф, Скопје, 2004

⁵⁷Извештај од Високиот панел за заканите, предизвиците и промените: Кон побезбеден свет: наша заемна одговорност, (A More Secure World: Our Shared Responsibility) , A/59/565

заедница со огромна посветеност и внимание учествува и го дава својот допринос во колективната безбедност⁵⁸.

Пресретнувањето на новите закани би требало да има глобален предзнак и јасно дефиниран пристап, без субјективни толкувања од глобалните центри на моќ, најповеќе поради сериозноста на реалните⁵⁹, а не наметнатите закани.

5.3. Конфликти во и помеѓу државите

Системите за колективна безбедност на крајот на 20 век беа изградени поради меѓународните конфликти, но од денешен аспект гледаме дека нивото на меѓудржавни конфликти е многу намалено, додека имаме зголемување на внатрешните конфликти како преовладувачки тренд. Препознатливата зголемена интернационализација е позната како глобализација на вооружените конфликти⁶⁰.

Конфликтните потенцијали, Акерман ги сведува на 3 главни причини: интернационализација со вмешување на соседни држави, влијанието на дијаспората и недржавните актери со логистика на пари оружје и борци и прелевањето на бегалски збегови во повеќе држави со поддршка на домицилните држави на бегалците.

Современите конфликти се карактеризираат со три нови трендови. **Првиот** тренд е развивање на воено-економски и криминални мрежи и во конфликтниот и во постконфликтниот период, најчесто во услови на не ефикасни судски системи. **Вториот** тренд на поддршка на вооружени конфликти, исто со економски причини⁶¹, се мотивите за стекнување на контрола над природни ресурси како што се дијаманти, нафта, злато, минерали и останати рудни богатства. По некое правило тие секогаш се најгласни во напорите за решавање на конфликтите. **Третиот** тренд на современи конфликти се карактеризира со криминално војување на недржавни актери со своето влијание со сериозни воени капацитети потпомогнати од организиран криминал, а

⁵⁸Светската банка проценила дека последиците од терористичките напади од 11 Септември 2001 година, го зголемила бројот на луѓе кои живеат во сиромаштија за 10 милиони, додека последиците за светската економија надминале 80 милијарди долари.

⁵⁹Giddens, A., *Sociology*, 6th edition, Revised and updated with Philip W. Sutton, Polity Press, 65 Bridge Street, Cambridge CB2 1UR, UK, (ISBN-13: 978-0-7456-4357-1), 2009 година, стр. 748

⁶⁰Акерман А: Превенција на конфликти: Институционални предизвици, излезени правила и улогата на цивилното општество; во Георгиева, Л: Превенција на конфликт: од идеја до култура на превенција на конфликти во Македонија, ФФЕ, Скопје 2005

⁶¹За ова се говори интензивно во новата литература, и често се нарекува дебата за поделба- "спроти алчност". Акерман, стр. 34

секогаш во услови на слаби држави неспособни да ги институционализираат нивните криминални досиеја⁶²

Во рамките на „Агендата за мир“, Генсекот, го констатира предизвикот за ангажирање на колективниот потенцијал на ООН со фокус на превенцијата на конфликтите, со следниве основни претпоставки:

- Дека превенцијата е една од примарните должности;
- Дека превентивната акција треба да биде иницирана во најраниот конфликтен циклус;
- Дека ефективната превентивна стратегија опфаќа краткорочни / долгорочни , политички, дипломатски, хуманитарни, и др. Мерки;
- Дека превенцијата на конфликти и одржливиот и правен развој се надополнуваат;
- Дека успешната превентивна стратегија зависи од соработката на сите актери на ООН;
- Дека ООН не се единствениот актер во превенцијата, а честопати и не се најсоодветните за превземање на водството.

5.4. Нуклеарни закани

Заканата од злоупотреба или употреба на нуклеарното оружје, посебно во денешницата, кога со високата технологија, тие стануваат се помоќни, поразорни и поубиствени, сериозно ја загрозува и човековата безбедност, но и самиот негов опстанок. Денешните нуклеарни арсенали се закануваат повеќекратно да ја уништат целата земја, а со тоа да биде доведен и опстанокот на живиот свет на неа. Според нобеловецот Паоло Кота Рамусино, кој одговара на две прашања, *(под кои услови може да се употребат нуклеарните оружја и дали опасноста од нивна употреба се зголемува ако и другите земји почнат да го произведуваат?)*, постои значителен ризик од употреба во следните случаи:

- **употреба по грешка**, е можна, поради фактот дека поради обезбедување на поголема готовност за реакција, неколку проектили секогаш се чуваат подготвени за лансирање. Тој го наведува примерот на рускиот офицер полковникот Станислав Петров

⁶²Георгиева, Лидија: Превенција на конфликти: Од идеја кон култура за превенција на конфликти во Македонија; Фридрих Еберт, Скопје, 2004

кој 1983 година, кој претпоставувајќи дека се работи за лажен аларм, одбива да лансира притив одговор на петте фиктивни американски проектили. Со тоа всушност, тој го спречува ризикот од потенцијална нуклеарна глобална војна по грешка. Исто така, една норвешка научна ракета, испалена со цел да го набљудува феноменот на „аутогено бореалис“ над северниот пол, е протолкувана како американски нуклеарен проектил, но тогаш претседателот на Русија Борис Јелцин одлучува да не ја употреби „нуклеарната актовка“ и со тоа е избегната уште една нуклеарна катастрофа која можела да се случи по грешка, Ова се само два од многуте примери.

- **употреба на нуклеарно оружје според планирана стратегија**, е случај кога е можна употребата на нуклеарното оружје, како продолжеток на војна која започнува како конвенционална. Стратегија од овој тип порано е користена во студената војна, а денес сеуште ја имаат само Пакистан и Индија. Друга стратегија за употреба постои кај Кина и Индија, кои ја имаат таканаречената „не-прв“ стратегија, што значи дека се одобрува употреба само после потврдени факти дека се веќе нападнати. Најголем ризик од употреба има кај денешните стратегии на НАТО и Русија, според кои се одобрува употребата на нуклеарно оружје после предупредување од претстоечки нуклеарен напад, па затоа кај нив е драматично зголемен ризикот од употреба по грешка.

- **употреба поради несакана ескалација** е случај, кога судирањето на две нуклеарни сили непланирано прераснува во нуклеарна војна. Причини за ваква ескалација се неспремноста да се признае пораз или испалување неколку проектили како предупредување со цел да ја потврдат својата одлучност. Доколку меѓународната заедница преку ООН не се вклучи навреме со превентивни мерки, ескалацијата би можела да поприми огромни размери.

- **употреба поради излегување од контрола на ситуацијата** имаме во случајот со кризата на Куба 1962 година, кога Хрушчов гледајќи дека ситуацијата излегува од контрола, ја одигра смирувачката карта, иако Кастро подоцна тврдел дека бил подготвен да оди докрај во конфронтацијата со САД, практично сложувајќи се на нуклеарна катастрофа и еден вид на национално самоубиство. Тој наведува и дека денес практично го имаме истиот случај кај Северна Кореја и целиот свет се надева на некаков договор и подавање рака помеѓу Ким Јонг Ун и Трамп од друга страна. Тоа би било надеж и шанса за мир на далечниот исток.

- **употреба од страна на терористи или недржавни актери** е можна доколку во нивни раце под било кои околности дојде нуклеарно оружје или пак превземат дејствија на поттикнување на нуклеарен судир. Нуклеарните сили често распоредуваат по цела

територија нуклеарно оружје, било да се работи за намалување на ризиците при конфликтни ситуации, редовни вежбовни активности или демонстрација на сила. Нуклеарното оружје е обично добро обезбедено, но знаејќи дека терористите не бираат средства, не смее никако да се занемари ризикот од потпаѓање на ова оружје во нивна сопственост. Тука Паоло го наведува примерот на можноста недржавни актери да испривоцираат или симулираат напад помеѓу Индија и Пакистан, па едната од страните во заблуда дека е конвенционално нападната, би посегнала по употреба на нуклеарно оружје⁶³.

5.4.1. Ризици од нуклеарното вооружување

За ризиците од нуклеарното вооружување и потребата од справување со нив, односно нивно менаџирање, се дискутира од самото појавување на нуклеарното вооружување. Иако тоа е употребено само двапати, заканата од девастирачкото дејство и огромното разорно дејство е присутна за цело време на таканаречената студена војна помеѓу двата најголеми воени блока од минатиот век. После распаѓањето на Варшавскиот пакт, ризиците не се намалени, туку може да се каже дека се видоизменети, но за жал сеуште присутни. Во периодот до осумдесетите години на минатиот век, нуклеарните арсенали драстично растат, па така Американските нуклеарни арсенали свој максимум имаат 1967 година со околу 32000 парчиња, а Советските нуклеарни капацитети во 1986 година достигнуваат бројка од 45000 парчиња. После разните мировни иницијативи за намалување на нуклеарните капацитети во светот, денес покрај големите сили постојат уште 1200 нуклеарни оружја, кои ги поседуваат останатите седум нуклеарни сили во светот. Тоа се: Франција, Кина, Обединетото Кралство, Пакистан, Индија, Израел и Северна Кореја. Денес се оперирасо бројка од околу 5000 нуклеарни оружја кои се во постојана готовност, околу 4500 се складирани или „осудени“⁶⁴. (Види Прилог бр.1)

⁶³ Ramusino P.C., (Paolo Cotta), Secretary General, Pugwash Conferences on Science and World Affairs (Nobel Peace Prize 1995), and Professor of Physics, University of Milan (Italy), *NUCLEAR RISKS*- Paper presented to the conference on Perspectives for a world free from nuclear weapons and for integral disarmament, Vatican City, 10-11 November 2017, стр.2

⁶⁴ Терминот „осудени“, во воената терминологија, се користи за складирани средства кои сеуште не се уништени, туку го имаат истиот облик и сеуште имаат употребна вредност, но не се во активниот арсенал.

Како што може да се види на страницата на Асоцијацијата за контрола на вооружувањето⁶⁵, (Види Прилог бр. 2), земјите кои поседуваат нуклеарни боеви глави поседуваат околу 15 000 парчиња кои се стационарни, разместени или монтирани како вооружување на летала или пловни средства. Во редовните арсенали денес САД и Русија имаат по околу 1400 боеви глави, на неколку стотици бомбардери, подморници и проектили, а континуирано ги модернизираат своите системи за испалување на нуклеарните боеви глави. Ова драстично намалување е резултат на повеќето меѓусебни договори за разоружување и сведување на минимум на нуклеарниот потенцијал.

Освен најголемите две нуклеарни сили, Кина, Индија и Пакистан, континуирано работат на подобрување на своите нови балистички проектили, крстосувачки проектили и поморските системи за употреба на нуклеарно оружје. Голем потенционален ризик постои во антагонизмот помеѓу Пакистан и Индија кои поседуваат по околу 130 нуклеарни боеви глави, а не помала е и заканата, која од Северна Кореја му се заканува на светскиот мир, бидејќи се очекува дека во 2018 година, Северна Кореја ќе поседува 10-20 нуклеарни боеви глави и фисиски материјал за околу 30-60 нуклеарки. Според растот на потенцијалите и брзиот развој на нуклеарната технологија, може да се очекува дека оваа земја ќе има од 20 до 100 нуклеарни боеви глави до 2020 година. (Види Прилог бр.3).

Податоците кои Агенцијата ги наведува во своите извештаи се базирани на релевантните извори од останати тела и организации, кои се специјализирани да ги следат случувањата во оваа сфера⁶⁶.

Заклучокот лесно се изведува и покрај фактот дека околу 90% од нуклеарното оружје е во рацете на двете суперсули, САД и Русија, а со тоа и на нив припаѓа и најголемата одговорност за контрола на ова вооружување. Најголемата закана доаѓа од употребата на ова оружје од терористи или недржавни актери и групи, како и од дестабилизацијата на регионите на помалите нуклеарни сили. Иако тие се нарекуваат мали, доволно е да се отпочне нуклеарната војна со испалувањето на првиот нуклеарен проектил, а потоа победници нема да има.

⁶⁵<https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>, Асоцијација за контрола на вооружувањето (*Arms Control Association*), податоците се превземени од страницата на ден 29.05.2018 година, а се ажурирани во март 2018.

⁶⁶Извори за податоците се превземени од: *Arms Control Association, Federation of American Scientists, International Panel on Fissile Materials, U.S. Department of Defense, U.S. Department of State and Stockholm International Peace Research Institute.*

5.4.2. Ризици од стратегиското распоредување на нуклеарното оружје и договорот за неширење на нуклеарно оружје

Стратегиското распоредување на нуклеарните арсенали, САД го започна многу пред влегувањето во сила на Договорот за неширење на нуклеарно оружје (Non-proliferation Treaty), обидувајќи се да го рашири својот нуклеарен чадор што е можно повеќе. Целта беше да се одвратат сојузниците, а во прв ред Германија, да развиваат нуклеарни арсенали. Впрочем, тоа е потенцирано и во меѓусебните преговори помеѓу суперсилите а во делот на одржувањето на бројот на земји кои поседуваат нуклеарни капацитети на минимум. Уште еден бенефит, покрај држењето на ризиците на минимум е и задржувањето на нивната нуклеарна супремација. Ако се споредат земјите кои поседуваат нуклеарно вооружување со постојаните членки во Советот за безбедност на ООН, ќе се види дека тие се истите и дека тој факт го користат како престиж. Ова е поттик и другите земји, кои сега не поседуваат нуклеарни арсенали, да стремат по секоја цена да ги развијат и се стекнат со оваа моќ.

Покрај групата на девет нуклеарни сили, петте кои се дефинирани како такви во Договорот и четирите кои поседуваат, но не се членки на Договорот (Израел, Пакистан, Индија и Северна Кореја) и јужен Судан, скоро сите останати земји се веќе членки на овој Договор. Тоа овој Договор го прави многу ефикасен во држењето на бројот на нуклеарни земји многу низок, но тоа не значи дека овој Договор е идеален. Со Договорот за непролиферација, како што некои го нарекуваат, не е даден рок за разоружувањето на големите нуклеарни сили (САД, Русија, Франција, Обединетото Кралство и кина). Тоа ги става во подредена ситуација останатите земји, кои сакаат да развиваат нуклеарни капацитети.

Договорот е така составен да не може да се изменува со амандмани, а рокот од излегување од овој Договор е само три месеци откако некоја земја заклучи дека се поткопани нејзините основни интереси. Иако досега само Северна Кореја ја има искористено оваа можност, заканата дека некоја друга земја ќе постапи слично е прашање на време.

Покрај земјите кои поседуваат нуклеарно оружје, согласно принципот за делење на нуклеарните капацитети, САД имаат свое нуклеарно оружје во повеќе земји како на пр: Турција, Италија, Германија, Холандија и Белгија.

Закана од употреба на нуклеарно вооружување, при стратегиското распоредување на балистички проектили на сојузничка територија, а со цел одбрана од

нуклеарен напад, имаше неодамна кога САД реши да го доближи овој штит блиску до Руските граници. Имајќи ги во предвид континуираните разговори помеѓу двете сили во рамките на НАТО-Рускиот Совет (NRC⁶⁷), ова претставува влошување на соработката во областа на контролата на вооружувањето. Друг пример е распоредувањето на балистички проектили со нуклеарен капацитет во областа на Калининград од страна на Русија. Ова пак, предизвика реакции на негодување кај европските земји, во прв ред кај балтичките земји и Полска.

Распоредувањето на нуклеарно оружје кај партнерски земји може да биде со висок ризик, посебно доколку се работи за кризно или невралгично подрачје.

Еден таков потенцијален проблем, кој неодамна се случи во Турската база Инџирлик, покажа дека и во рамките на самата НАТО алијанса, може да се случат внатрешни конфликти или недоразбирања, кои во најмала рака би можеле да ја поткопаат рамнотежата воспоставена со Договорот за неширење на нуклеарното вооружување (Non-proliferation Treaty). Истата база, каде што се сместени Американските нуклеарки, се користеше и за анти-ИСИС кампањата, но во еден момент базата мораше да се соочи со комплетно затемнување кога остана без напојување со електрична енергија. САД би го дислоцирале нуклеарното оружје, во прв ред поради безбедносни причини, но се соочуваат со ризикот Турција да посака да го задржи супрематот на блискиот исток и да се стекне со сопствен нуклеарен потенцијал.

Она што им преостанува на САД, е да се соочат со можноста за целосно повлекување нуклеарните оружја, од сите останати сојузници. Но, постојат и такви земји кои мислат дека со тоа ќе се зголеми нивната загрозеност од Русија и нема да сакаат да им се одстрани нуклеарниот чадор, негогаш поради безбедносни причини, но понекогаш и поради разни економски бенефити.

Доколку според Договорот за неширење на нуклеарното оружје е прифатлив ризикот за нуклеарките на САД, тогаш тоа би требало да важи и за другите земји, како Пакистан, Индија, па зошто не и Русија, кои би можеле кај своите партнери да распоредат нуклеарно оружје. Исто така се споменува можното распоредување на Пакистанско нуклеарно оружје во Саудиска Арабија.

Од овде може да се заклучи дека распоредувањето на нуклеарно оружје кај земји партнери, кои сеуште не поседуваат сопствени нуклеарни капацитети, не придонесува кон светскиот мир и безбедност. Спротивно на декларираните

⁶⁷NATO-Russian Council (NRC), воспоставен уште 2002 година. Тој претставува рамка за консултации на двете суперсили по безбедносните прашања, меѓу кои и намалувањето на своите нуклеарни арсенали.

ставови од Договорот за неширење на нуклеарно оружје, но по примерот на НАТО и други земји ќе распоредуваат нуклеарно оружје по светот, со што еноормно ќе се зголемат ризиците од нуклеарната закана.

5.4.3. Заканите од нуклеарно оружје од блискиот исток

Блискиот исток, како безбедносно невралгична точка, има висок кризен потенцијал, па од аспект на сериозноста од можна злоупотреба на нуклеарно оружје, претставува потенцијална нуклеарна закана.

Во регионот единствена нуклеарна сила е Израел, а тоа ги иритира арапските земји од регионот, па само прашање на време е кога некоја од околните земји ќе успее да развие сопствени нуклеарни капацитети. Израелско-Палестинскиот проблем циклично се смирува и рагорува, но многу е важна објективноста во анализирањето и известувањето⁶⁸, за да не се дава дополнителна причина за да ескалира проблемот

Друга потенцијална закана е Сирија, која беше нападната од страна на Израел во година, на локација за која се смета дека претставува истражувачки капацитет за развој на нуклеарна технологија, а пак за која се смета дека Сирија ја развивала во соработка со Северна Кореја,

Покрај тоа што не се открија никакви докази за наводната нуклеарна програма на Ирак, а која патем речено, беше искористена како причина за окупација на таа земја, сепак не е исклучена можноста од пролиферација на нуклеарни материјали. После Ирачко–Иранската војна, неговиот сосед Иран започна нуклеарна програма која не е пријавена во МААЕ⁶⁹. Набавени се акселератори за збогатување на ураниум од Пакистан и иранските капацитети за збогатување станаа јавни дури 2002 година кога Иран е упатен на МААЕ. Почнува дијалог помеѓу европските земји (вклучително САД, Русија и Кина) во кој Иран го потпишува Дополнителниот Протокол и прифаќа да го прекине збогатувањето на Ураниум, но не го ратификува, па следат санкции од ООН. На тоа претседателот Махмуд Ахмадинеџад, ја суспендира имплементацијата на Дополнителниот Протокол и го рестартира збогатувањето. проблемот требаше да се реши 2015 година со таканаречениот „Заеднички сеопфатен План за делување“,

⁶⁸Giddens, A., *Sociology*, 6th edition, Revised and updated with Philip W. Sutton, Polity Press, 65 Bridge Street, Cambridge CB2 1UR, UK, (ISBN-13: 978-0-7456-4357-1), 2009 година, стр.748

⁶⁹Кратенка за: Меѓународна Агенција за Атомска Енергија- МААЕ, (IAEA- International Atomic Energy Agency)

(JCPOA⁷⁰), со кој се договори користење на нуклеарната енергија исклучително во мирновремени цели. Намерата беше дека со овој План значително ќе се подобри состојбата во однос на мирот и безбедноста, како регионално, така и на меѓународно ниво. За меѓународната заедница ова значеше одстранување на нуклеарната закана од Иран и смирување на регионот, а Иран очекуваше прекин на санкциите и инвестиции во трговијата, технологијата, финансиите и енергетиката. Со овој План за Иран беа поставени услови како за никоја земја дотогаш како на пример: лимитиран број на центрифуги, ниво на збогатување од 3.6% (со што се гарантира само мирновремена употреба), контрола на трансферот надвор од земјата, трансформација на цел реактор (Арак), супервизија на нуклеарната програма од страна на МААЕ и др.

Распаѓањето на овој договор на Иран со меѓународната заедница, носи големи ризици по безбедноста во овој дел од светот, посебно ако се знае регионалниот антагонизам помеѓу Саудиска Арабија и Иран. Ризикот од пролиферација е уште поголем, ако Иран биде обвинет за терористички активности или помагање на терористички организации и поради тоа му бидат воведени секундарни санкции од ЕУ.

Ризикот од ширење на нуклеарната закана во регионот се зголемува со најавувањето на останатите земји од регионот дека и тие ќе одат по примерот на Иран и сакаат да развиваат нуклеарни програми. Иран е обвинет од сегашниот претседател на САД дека не се придржува до „духот“ на договорениот План, додека Иран одговара дека ќе се придржува до него кога и Европејците, Кина и Русија ќе се придржуваат исто така. На светот му останува да се надева дека ќе се најде начин да се изменазираат успешно овие ризици и да се остане само на мирновремено користење на нуклеарните материјали и во цивилни цели.

5.4.4. Закани од цивилната употреба на нуклеарен материјал

Во Договорот за непролиферација (Non-proliferation Treaty), јасно е наведено дека правото на поседување на нуклеарна програма е неотуѓиво право на секоја земја. За цивилна употреба (во лесна вода) е потребно минимум од 3,6% на збогатување на ураниумот У-235. Во однос на потребната енергија, тоа е на пола пат до 90% збогатување, кое е потребно за градење на нуклеарно оружје. Ако притоа се додаде

⁷⁰Заеднички сеопфатен План за делување, *Joint Comprehensive Plan of Action(JCPOA)*, : <https://www.state.gov/documents/organization/245317.pdf> пристапено на страницата на ден 31 05 2018 година

фактот, дека користењето на реактори со тешка вода кои за кои не е потребен збогатен ураниум, можат да произведат значителни количини на плутониум, кој потоа би требало да се сепарира, доколку се има намера да се употреби за нуклеарно оружје. Покрај радиолошкото оружје со кое може да се комбинира плутониум или ураниум, можна е и злоупотребата на радиоактивни материјали кои се користат во цивилни капацитети⁷¹.

Значи, опасноста да се злоупотреби нуклеарниот материјал користен за цивилна употреба во разни индустриски, научни или медицински капацитети претставува несомнена закана, доколку не е предмет на постојана контрола и инспекција од страна на меѓународни институции како што е Меѓународната агенција за атомска енергија МААЕ (IAEA- International Atomic Energy Agency).

Ефикасната контрола на нуклеарните активности има свои инструменти, како што е Додатниот протокол, кој на доброволна основа овозможува успешна верификација на нуклеарните активности, но постојат и земји (Бразил, Египет и Аргентина), кои мислат дека со тоа дополнително се дискриминираат земјите кои не поседуваат нуклеарно оружје. Исто така постојат и примери на земји кои имаат натрупано големи количини на сепариран плутониум, како што е примерот со Јапонија, кои во секое време можат да го употребат за производство на нуклеарно оружје, секако доколку се донесе таква одлука.

Ризикот од можна злоупотреба на се поголемиот број на научно истражувачки нуклеарни капацитети, ја усложнува меѓународната контрола, па затоа најголем предизвик на МААЕ е можноста овие активности да се дозволат само во меѓународно сертифицирани капацитети. На тој начин би се олеснила контролата на недозволената трговија и можната злоупотреба на мирновремениот нуклеарен материјал за градење на нуклеарно оружје⁷².

Европската Комисија покрај мултилатералните ангажмани во справувањето со ризиците од нуклеарната пролиферација, превзема и спроведува самостојни мерки за намалувањето на нуклеарната закана. Исто така, се посветува и големо влијание на можните финансиски импликации од спроведувањето на мерките за намалување на несаканите можни последици⁷³.

⁷¹Георгиева Лидија: Менаџирање на ризици, ..., стр.110.

⁷²<https://www.iaea.org/newscenter/news/iaea-launches-new-nuclear-energy-capacity-building-hub>, податоците се превземени од страницата на МААЕ, (IAEA Launches New Nuclear Energy Capacity Building Hub) на ден 31.05.2018 година.

⁷³http://ec.europa.eu/euratom/observatory_news.html, податоците се превземени од страницата на ЕК: European Commission, Euratom Supply Agency, Nuclear Observatory, на ден 29.05.2018 година.

5.4.5. Договорот за забрана на нуклеарното оружје и најновите случувања во справувањето со нуклеарните закани

Според хронологијата на случувањата во сферата на развојот и градењето на нуклеарните оружја, нивното прекумерно трупање и подоцнежното намалување на нуклеарните арсенали, преку разни мировни процеси „договори, работни тела, совети итн, таканаречените големи сили заедно со нивните сојузници иако се најзаслужни за справувањето со нуклеарните закани, сепак тие самите се дел од она што претставува нуклеарна закана. Останатиот дел од светот или таканаречените „ненуклеарни земји“, постепено но сигурно ја добиваат битката во денуклеаризација на светот, притоа активно придонесувајќи и самите во сите непролиферациски контролни режими. Во последните неколку години, силно изразените мировни движења и глобалната свест од нуклеарната закана по мирот во светот, со фокус на страшните хуманитарни последици од можна нуклеарна војна, се повеќе се префрла во рамките на ООН. Се повеќе има примери на гласање во ООН, на кои таканаречените „земји од третиот свет“, бранејќи ги глобалните интереси, се здружуваат околу глобалните мировни иницијативи, со што директно им пркосат на нуклеарните сили.

Веќе подолго време настојувањата да се дојде до потполна забрана на нуклеарните оружја, а со тоа и до ослободување на светот од нуклеарната закана, бележат благ напредок. Острото спротивставување на големите сили не ги поколебаа во напорите да се дојде до еден договор за потполна забрана на нуклеарните оружја и тоа конечно се случи кога на 20 Септември 2017 година, кога во ООН Договорот се отвори за потписи. Договорот беше предложен од Генералниот Секретар на ООН, а досега го имаат потпишано 57 земји од кои седум го имаат ратификувано.

Усвојувањето на договорот беше на 7 Јули, 2017 година, после две рунди на преговори во Генералното Собрание на ООН и двете рунди беа бојкотирани од страна на сите земји кои поседуваат нуклеарно оружје, повеќето НАТО земји и многу сојузници на земјите кои поседуваат нуклеарно оружје. Подржувачите на овој Договор го сметаат за важен чекор напред во делегитимацијата на нуклеарните оружја, додека опонентите го критикуваат дека овој Договор може на го поткопа Договорот за неширење на нуклеарното оружје (NPT).

Иако напорите за забрана на овие нехумани оружја датираат уште од таканареченото „атомско време“, почетоците за да се дојде до овој Договор лежат во Хуманитарната иницијатива која беше поддржана од група на земји кои не поседуваат

нуклеарно оружје. Оваа група на земји се надеваше дека ќе се постигне прогрес на Конференцијата за неширење на нуклеарно оружје на (NPT), но иако 160 земји гласаа за Хуманитарната Иницијатива во 2015 година, на Конференцијата не беше донесен финален документ. Незадоволните земји го пренесоа притисокот на Работната Група (OEWG⁷⁴) за нуклеарно разоружување. Оваа група е формирана 2012 година со Резолуција на ООН 67/56 со цел да развие предлози за мултилатерално нуклеарно разоружување. Во октомври 2015 година, формирана е втората работна група со резолуцијата L.13/Rev.1, која својот првичен извештај го даде на 05 Август 2016 година, за на третиот состанок им успее да го усвојат финалниот извештај со кој се препорачува на Генералното Собрание на ООН да свика седница за забрана на нуклеарните оружја. Со Резолуцијата A/C.1/71/L.41, во октомври 2016 за отпочнување на преговорите за забрана во 2017 година, за целото Генерално Собрание да ја донесе Резолуцијата во Декември 2016. Па така, во Њу Јорк почнуваат преговорите во Март, Јуни и Јули 2017 година, за и двете рунди на преговори да бидат бојкотирани од сите земји кои поседуваат нуклеарно оружје. Последните случувања во 2018 година кога во јануари Куба и Мексико го ратификуваа Договорот, Рускиот амбасадор Сергеј Лавров за Договорот изјави дека има Цитирам: „*Неуизбалансиран метод...кои не се добри за постигнување на целта за постигнување на ненуклеарен свет*“

Во март 2018 Палестина и Венецуела го ратификуваа Договорот, па така полесно сигурно во периодот што следи ќе го набљудуваме како се зголемува бројот на земји кои го ратификувале овој Договор. Договорот ќе влезе на сила 90 дена после потребните 50 ратификации, прифаќања, одобрувања или пристапи кои ќе бидат депонирани, за да тој да стане полноважен.

Најосновните начела се дека овој Договор им забранува на земјите членки развој, тестирање, производство, изработка, побарување, поседување или складирање на нуклеарни оружја или други нуклеарни експлозивни средства. Исто така, потписничките се обврзуваат да не вршат трансфер или прием на нуклеарни оружја и други нуклеарни експлозивни направи, да не контролираат и да не помагаат активности забранети со овој Договор. Следат одредбите дека, не смеат да се закануваат со употреба на нуклеарно оружје, не смеат да дозволат стационирање, инсталација или разместување на нуклеарки на своја територија, за на крај да бидат обврзани и да пружат поддршка и помош во напорите за санација на околината.

⁷⁴ OEWG – Open-Ended Working Group on nuclear disarmament

Политичкиот притисок од страна на големите сили и политичко-економските интереси на малите сојузници, ќе се вагаат со глобалниот повик на мирољубивиот свет, да се дојде во свет без нуклеарни закани.

Во наредниот период, во фокусот на вниманието, ќе биде развојот на ситуацијата со стапувањето на сила на Договорот за забрана на нуклеарното оружје во светот. Од реакциите на пошироката меѓународна заедница, може да се заклучи дека, не само што таа е свесна за нуклеарната закана по мирот и безбедноста во светот, туку е и подготвена да превземе одлучни мерки, спротивставувајќи се на земјите кои поседуваат нуклеарно оружје, барајќи оправдување или објаснување, за постоењето на овие нехумани оружја.

На долг рок, за очекување е дека процесот на намалување на нуклеарниот арсенал, ќе продолжи. Но, сосема сигурно е дека тоа ќе биде долг и скап процес, па затоа во блиска иднина не се очекува да дојде до приклучување на земјите кои поседуваат нуклеарно оружје во Договорот за забрана на нуклеарното оружје. Останатите земји, кои не се под нуклеарниот чадор, ќе го потпишуваат и ќе го ратификуваат овој Договор и се очекува да расте притисокот за денуклеаризација на светот.

Во таа насока треба да се позиционира и Системот за контролата на стратешките стоки, посебно во делот на стоките и технологиите со двојна употреба. Дали стремежот на терористите и недржавните актери за стекнување со нуклеарно оружје ќе се намали со неговата забрана, или пак ќе биде потешко да се контролираат демилитаризираниите складирани нуклеарни материјали. Дали во иднина системот треба да се зајакне со превентивни мерки кои ќе ја зголемат неговата ефикасност и сеопфатност. Одговорите на овие прашања, ја навестуваат важноста на овој контролен систем и го покажуваат правецот во кој овој систем ќе добива на важност во правец на зголемување на масовната свест, а со конечна цел одржување на мирот и безбедноста.

ПОГЛАВЈЕ II

СТРАТЕГИЈАТА НА ЕУ ПРОТИВ ШИРЕЊЕТО НА ОРУЖЈЕ ЗА МАСОВНО УНИШТУВАЊЕ

1. Стратегијата на ЕУ против ширењето на оружје за масовно уништување како дел од Европската Безбедносна Стратегија

Кога се истражува стратегијата на ЕУ против ширењето на оружјето за масовно уништување (ОМУ)⁷⁵, како дел од Европската безбедносна стратегија⁷⁶, покрај едноставноста на прагматичниот текст, се отвара еден полидиоптерски влез во оваа тема. Тематската целина е составена од длабоки суштински вертикали, кои бараат посебно внимание секоја посебно.

Овде ќе следи обид тие целини да се разгледаат колку што е можно подлабоко, додека во детали ќе се влегува само кога тие претставуваат клучни варијабли, за пресметувањето на нивното влијание врз и преку системот за контрола на извозот на стратешките стоки. Од нив, овде како есенцијален дел на предметот на истражување е системот за контрола на стоките и технологиите со двојна употреба и употреба и предизвиците при примената на стратегијата врз овие контролни системи. Системот за контрола во делот на вооружувањето овде нема да се разгледува, иако предизвиците се слични во поголем дел, но во случајот со контролата на вооружувањето и воената опрема водат во друга насока.

Воведувањето на контролни системи од овој тип, секако, најпрво се поткрепува со опсежна подготовка, која треба да даде јасна слика дали треба и во кој обем земјата со карактеристики како Република Македонија, да ги прифати сите постоечки меѓународни договори, конвенции, контролни режими, итн. Би било неодговорно декларативното прифаќање на обврски од овој тип, без притоа да се консултира научната јавност од земјата и стручните капацитети на земјата, бидејќи постои опасноста да има големи штетни последици и по иднината на земјата и по економијата на земјата, а секако и политички консеквенци кои ќе остават траги. Со добро проектирање на цената на чинење и бенефитите кои земјата ги добива од имплементацијата на системи од овој вид, се овозможува точно димензионирање на капацитетите кои е потребно да се изградат и се добива нивото на имплементација.

⁷⁵Кратенка: Оружје за масовно уништување - (ОМУ)

⁷⁶Европска безбедносна стратегија, EUROPEAN SECURITY STRATEGY, Brussels, 12 December 2003.

Веќе воспоставените системи не би можеле да функционираат и без домашната легислатива која би го овозможила легалното и институционалното ускладување со капацитетите на меѓународната зедница. Затоа законски се регулира и последниот детал, од начинот и степенот на имплементација на одреден контролен механизам па се до санкциите кои следуваат за прекршителите на овие безбедносни механизми. Успешната имплементација на контролните механизми, ја чини целата земја дел од меѓународните напори за зачувување на мирот, како регионално, во рамките на ЕУ, но и во светски рамки, а со тоа и овозможување на сигурна средина неопходна за просперитет на граѓаните. Од овој аспект ќе се види и основната и придружните цели на стратегијата на ЕУ против ширењето на оружјето за масовно уништување⁷⁷.

Примената на Европската безбедносна стратегија се практикува и на мултилатерално ниво и на билатерално ниво и ги користи сите расположиви ЕУ програми и фондови, како би ги опфатила и зајакнала сите релевантни меѓународни договори и разни рамковни соработки на полето на безбедноста. Всушност, она што ја прави Европската безбедносна стратегија сеуште актуелна е констатацијата дека таа, претставува заеднички одговор на членките за проценување на актуелните безбедносни ризици и начините за справување со нив. Стратегијата во рамките на три дела опфаќа:

- анализа на актуелното безбедносно опкружување;
- ги идентификува трите стратегиски цели на Унијата, и
- ги опфаќа политичките импликации за ЕУ,⁷⁸

Во првиот дел се третира глобалното безбедносно опкружување и ги потврдува разните перцепции за глобализацијата. Петте клучни закани се : тероризмот, оружјето за масовна употреба (ОМД), распаѓањето на државите, организираниот криминал и регионалните конфликти.

Во вториот дел се подвлекуваат главните стратегиски цели на ЕУ, активно адресирајќи ги заканите, додека во третиот дел се наведени политичките импликации за Европа. Посебно се става акцентот на развивање на стратегиска култура која ќе поттикнува рана, брза и кога е неопходно робусна интервенција. Но, она кое е посебно важно за темата е дека треба да се реагира кога ќе се детектираат знаци за

⁷⁷Стратегија на ЕУ против ширењето на оружјето за масовно уништување „ EU Strategy against the Proliferation of Weapons of Mass Destruction“, COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, (15708/03), Брисел, 10 Декември 2003

(<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2015708%202003%20INIT>)

⁷⁸Георгиева Лидија, Менаџирање на ризици, ..., стр.120-121

пролиферација, со образложение дека со превентивниот ангажман може да се избегнат сериозни проблеми во иднината.

Европската безбедносна стратегија по своето донесување во 2003 година, е поткрепена во 2010 година со усвојување на „Внатрешна безбедносна стратегија на ЕУ“⁷⁹. Европската безбедносна стратегија од декември 2003 година која се сврте кон надворешниот аспект на Европската безбедност, беше дополнета на почетокот на 2010 година, со усвојувањето на внатрешна безбедносна стратегија. Европскиот Совет го одобри текстот на документот⁸⁰ кој во вид на брошура го издаде Генералниот Секретаријат на Советот, наречен Внатрешна безбедносна стратегија на ЕУ „Кон европски безбедносен модел“. Потврдувајќи ги вредностите кои ги градеше и на кои почива ЕУ, се констатира фактот дека напредокот на комуникациската технологија, нејзината широка достапност и брзина, придонесе кон отворање на европските општества. Исто така и со брзината на размената на информации, знаење, технолошки прогрес и отворените пазари се појавуваат нови и модифицирани ризици по безбедноста на ЕУ. Како закани и ризици поврзани со криминалот, со кој се соочува денес ЕУ, во овој документ се наведуваат: тероризмот, сериозниот и организираниот криминал, недозволената трговија со дрога, информацискиот криминал, трговијата со луѓе, сексуалната експлоатација на малолетници и деца-порнографија, економскиот криминал и корупцијата, шверцот на оружје и прекуграничниот криминал. Носителите на овие недозволен активности, се адаптираат екстремно брзо на можностите кои ги носат напредокот во науката и технологијата, а со цел да ги употребат нелегално и со тоа да ги поткопаат вредностите и просперитетот на Европските отворени општества.

Со ВБС не се воведуваат нови компетенции, туку само се потврдуваат вредностите, се интегрираат постоечките дотогашни стратегии и се нуди концептуален пристап за градењето на безбедносен модел кој би го овозможил следното:

- заштита на правата и слободите;
- подобрување на соработката и солидарноста помеѓу ЕУ членките;
- посочување на предизвикувачите на безбедносните закани, а не само ефектите;
- давање на предност на превенцијата и предвидувањето;

⁷⁹Внатрешна безбедносна стратегија, *Internal security strategy- Towards a European security model*, Брисел, 25 Март 2010; (https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3010313ENC.pdf)

⁸⁰General Secretariat of the European Council, *Internal security strategy for the European Union „Towards a European security model“*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. (ISBN 978-92-824-2679-1); (https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3010313ENC.pdf)

- вклучување на сите сектори во градењето на безбедноста (политички, економски, социјален и др);
- запознавање на граѓаните со безбедносните политики и
- согледување на меѓузависноста на внатрешната и надворешната безбедност, во воспоставувањето на глобален безбедносен пристап со трети земји.

Вака поставената внатрешна стратегија може да биде оценета во светлото на денешните случувања и да се процени колку ЕУ е успешна во нејзиното остварување.

Европската безбедносна политика опфаќа три широки области:

- Оружје за масовно уништување (ОМУ),
- Конвенционално оружје и
- Безбедност и одржливост на вселената.

На ова поле во фокусот на соработката се следниве меѓународни договори: Договор за неширење на нуклеарно оружје (NPT), Конвенција за забрана на развивање, произведување, трупање и користење на хемиско оружје и негово уништување (CWC), Конвенција за забрана на развој, производство и складирање на бактериолошко (биолошко) и токсично оружје и негово уништување (BTWC), Режимот за контрола на Ракетната технологија (MTCR), Хашкиот код на однесување против ширењето на проектили (HCsC), Договор за трговија со вооружувањето (ATT), Конвенција за забрана на анти-персонални мини (Отава Конвенција)- (APMC), Програмата на ООН за акција за мало оружје, Резолуцијата на Советот за безбедност на ООН (1540), Меѓународниот код за однесување при активности во вселената, Безбедносната иницијатива за пролиферација (PSI) и Глобалната иницијатива за борба против нуклеарниот тероризам (GICNT)⁸¹.

Од погоре наведеното произлегува заклучокот дека Република Македонија, јасно декларирајќи ја својата посветеност на евро-атланските интеграции, по примерот на ЕУ потребно е да донесе свој документ со кој преку своја национална стратегија, ќе се приклучи кон европските напори за справување со истите безбедносни ризици.

⁸¹https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/427/disarmament-non-proliferation-and-arms-export-control_en

2. Безбедносни предизвици и клучни закани по мирот и безбедноста

Доколку овие различни закани, се поврзат, односно тероризмот се насочи кон максимално насилство, со достапноста на оружјето за масовно уништување, организираниот криминал, слабеење на системот на државите и приватизацијата на силата во рамките на Стратегијата се констатира дека ова може да претпоставува крајно радикална закана.⁸²

Предизвиците со кои треба успешно да се справи стратегијата за спречување на ширењето на ОМУ, според институционалната манифестација на ризикот во Системите за контрола на извозот на стратешките стоки, се делат на внатрешни и надворешни предизвици.

Внатрешните предизвици се дотолку поголеми, доколку земјата поседува нуклеарни, хемиски и останати хазардни системи и капацитети. Доколку тие не се под постојана, сеопфатна и одлучна контрола, лесно може да се случи одредени ентитети, водени од економски, политички, идеолошки, религиозни или некои други причини, да овозможат неопходни елементи за градење на ОМУ да паднат во несакани раце. Тоа би довело до градење на ОМУ и негова можна несакана злоупотреба, со што недвојбено се загрозува мирот, сигурноста и безбедноста. Но и доколку не поседува големи капацитети од тој тип, сепак предизвиците и за малите земји сепак остануваат исти, бидејќи секое поседување на висока технологија или она што меѓународната заедница го дефинира како „high tech“⁸³, значи дека постои опасност за нејзина злоупотреба, секако, доколку премине во погрешни раце. Внатрешните предизвици можат да се движат од ресорните државни ентитети, па до приватните производствени или трговски компании, вклучувајќи ги тука и крајните корисници и имателите на чувствителни информации.

Под надворешни предизвици се сметаат и сопствените обврски кон истите средства кои се предмет на контрола⁸⁴, при нивното контролирано отуѓување на нивната траекторија од излезот на границата која се контролира, па се до конечното инсталирање во производствените капацитети на крајниот потрошувач, но и контролираниот влез на истите. Во меѓународната трговија се среќаваат повеќе

⁸²Георгиева Лидија, Менаџирање на ризици, ..., стр.122-124

⁸³„High-tech“, кратенка од висока технологија (high-technology). Научна технологија која вклучува производство или користење на напредни или софистицирани направи посебно на полето на електрониката и информатиката, Merriam-Webster, 2017.

⁸⁴Види Листа на средства на стоки и технологии со двојна употреба.

критични моменти кои се предмет на интерес на контролата како што се продажбата на овие средства, нивното транспортирање, логистичките трансформации на обликот на средствата комбинирани или расклопени, нивниот транзит, брокерингот или посредувањето во нивната трговија и сл.

Исто така, под надворешни предизвици е и обратниот правец на движењето на овие средства се до внивниот влез во контролираните граници. Бидејќи без остварување на увид кои се актерите кои учествуваат во овие економски или недозволени зделки и на фактот каде и за каква намена ќе завршат средства-предмет на контрола, повторно е можна злоупотреба со крајна цел изградување на средства за ОМУ.

Покрај веќе споменатите надворешни и внатрешни предизвици постојат и глобални предизвици со кои се соочува воведувањето на стратегијата за спречување на ОМУ. Слободната трговија, странските инвестиции и ширењето на демократијата, постојано го шират користењето високата технологија низ светот. Секојдневно се проширува обемот на користење на оваа технологија во нови држави и региони, а со тоа се зголемува и ризикот од нејзина пролиферација.

Постојат и останати предизвици кои стануваат се позначајни како опасност, а тоа се таканаречените не-државни или не-институционални моќни групи, кои претставуваат ентитети кои дејствуваат интерконтинентално и не се однесуваат на само на една држава. Тие се глобална опасност дотолку поголема, што е многу тешко да се најде во глобални рамки вистински одговор на прашањето кој би требало да се справи со нив како предизвик. Тие групи, во вид на корпорации, трустови, трговски синдикати и останати облици се толку моќни што можат да вршат одлучувачко влијание во политичките естаблишменти дури и на поголемите држави во светот, а не само на помалите во кои лесно вршат преврати и ги обликуваат законодавствата спрема сопствените интереси. Од овде произлегува дека на полето на усогласувањето на законодавствата и легислативите кои се однесуваат на регулирањето на контролните механизми кои се дел од стратегијата за непролиферација на ОМУ, мора да постои поддршка, водство од поголемите фактори, гаранции на меѓународните повелби на ова поле. Тука спаѓа и споделување на знаењата од оваа област, обука на државни капацитети, заштита од разни влијанија врз нив, споделување на научени лекции, ажурна двострана размена на податоци. Листите со компании кои немаат пристап или се на црната листа за трговија со овие средства, мора да бидат ажурни, а државните ентитети задолжени за спроведување на овие контролни механизми во целиот свој капацитет се упатуваат да ги извршуваат своите должности најсериозно. Повикувањето

на овој степен на сериозност е оправдано кога ќе се земат во предвид можните последици од употребата на ОМУ со сите негови девастирачки влијанија по безбедноста, мирот и сигурноста во поширока смисла.

3. Системот на ЕУ за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба и стратегијата против ширењето на ОМУ

Како дел од „Нов План за Европската одбрана“, 2014, Комисијата ја истражува можната синергија помеѓу цивилниот и воениот дел од истражувањето, користејќи ист буџет за финансирање на СТДУ проекти. Ова е во рамките на интегрираната одбрамбена соработка во ЕУ (Имплементација на Планот за безбедност и одбрана) и Планот за одбрамбени акции на Комисијата, чија цел е да се овозможи „spill-over“ ефект на нови инвестиции во Европската одбрана, најмногу во високо стручните кадри, истражувањето и технологијата, како и во извозот на СТДУ.⁸⁵

Седумте области на зајакнувањето на практичната соработка опфаќаат – борба против хибридни закани, оперативна соработка вклучувајќи ги и поморските операции и нелегалната миграција, кибер сигурноста и одбраната, одбрамбените способности, војната индустрија и истражувањето, вежбите и поддршката во градењето на партнерските напори за градење на одбрамбените капацитети на Западен Балкан, во источното и јужното соседство и зајакнување на нивната одбрамбена способност.⁸⁶

Европската безбедносна стратегија, како производ на истражувањата во областа на безбедноста, се движи паралелно со развивањето на предизвиците поврзани со сигурноста на регионално и глобално ниво. Кога од денешен аспект истражуваме кои клучни безбедносни закани и предизвици ја проектираа првата ЕБС од 2003, ќе видиме дека безбедносните предизвици не се намалауваат, туку се остварија предвидувањата дека тие ќе се движат во насока на поголема комплексност. Како што се менуваа доминантните перцепции за заканите после 9/11, Европските политичари имаа специфични решенија за насоките во кои треба да се движат стратегиските насоки. Овде ќе наведеме некои од европските главни слабости коишто се однесуваат на надворешната стратегија, за да можеме да одговориме зошто исните правци на развој на стратегијата треба да бидат поамбициозни и поефикасни.

⁸⁵European Commission: A New Deal for European Defence, Press release, Brussels, 24 June 2014, превземено од: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-718_en.htm.

⁸⁶Исто.

Во својата природа ЕБС од 2003 и ревидираната верзија од 2008, јасно ги покажа успехите и лимитот на тие документи во светло на најновите случувања на европската безбедносна сцена. ЕБС од Декември 2003 проба да се справи со комплексните мултиваријантни предизвици на дваесет и првиот век со глобализацијата и со стратешкото партнерство со САД. Целта беше европските безбедносни интереси да бидат базирани на заедничките вредности како што се: слободата, демократијата, еднаквоста, владеењето на правото и почитување на човековите права и дигнитет.

Главна стратегијата се базираше на три стратегиски приоритети, а тоа се: проширувањето на безбедносната зона околу Европа; Воспоставувањето на ефективна мултилатерала базирана на вредностите на ООН и на тој начин справувањето со глобалните предизвици.

Првиот приоритет имаше за цел да ја зголеми безбедноста во своето соседство, а начинот беше преку соработка на социјален и економски план да се влијае на невралгичните точки како што се медитеранот, балканот и украинскиот регион. Резултатите од денешен аспект се повеќе од видливи и еднострана е проценката дека тие претставувале сериозен стабилизирачки фактор. Целта да се има мир во сопствениот дом не е остварена и секојдневно сме сведоци на терористички акти низ цела Европа, што само може да наведе на заклучок дека-дека безбедноста не само што не е зголемена во соседството, туку не е на потребното ниво ниту внатре во ЕУ. Тука е интересен ставот дека во соработка и со конкретни напори со САД, Русија, НАТО и останатите интернационални партнери, стабилноста на регионот не е повеќе загрозувана од можен поголем конфликт⁸⁷.

Вториот приоритет, очигледно, наместо посакуваната ефективна мултилатерала, не доведе до инклузивност на партнерите, туку продолжи праксата големите центри на моќ, да не ги почитуваат Резолуциите на ООН, иако, впрочем, тие ги обликуваат преку своето влијание во ООН. Разните минилатерални и екстерни ексклузивни билатерални проекти кои се случија го потврдуваат тоа. Другиот аспект од мултилатералата се интернационалните институции базирани на трансатланско партнерство, преку кое се реафирмираат постојано барањата од поголемиот партнер, ЕУ да биде вклучена на ефективен, но и на превентивен начин кога интернационалните правила се прекршени.

Третиот аспект на мултилатералата се однесува на мултилатералните режими за справувањето со пролиферацијата на ОМУ. Овие режими посебно ќе бидат објаснети, а

⁸⁷ЕБС, стр. 8

овде од стратегијата се извлекуваат заклучоците дека интернационалните договорни режими и аранжманите за контролата на извозот го успоруваат ширењето на ОМУ и системите за употреба на ОМУ. Понатаму се извлекува заклучок дека се очекува можен период на трка во вооружување со ОМУ, посебно на блискиот исток, а развојот на биолошките науки ја зголемуваат потенцијата на биолошкото оружје⁸⁸. Истото се однесува и на усовршувањето на ракетната технологија.

Третиот приоритет, со кој ЕУ требаше да одговори на глобалните закани јасно ги покажува своите негативни резултати и се гледа јасно во кој степен е постигнат. Традиционалната форма на одбрана припаѓа на минатото. После паѓањето на Берлинскиот ѕид пред скоро половина век, големите сили ја базираа безбедноста на своите нации во балансирањето на моќта меѓу државите. Но, денеска првата линија на одбрана не е на својата граница, туку лежи надвор. ЕБС сега мора да формира некои специфични стратешки цели како на пример поголема активност, поголема способност, попостојан став и поголемо содејство со партнерите. Во кој правец ќе се движи новата европска безбедносна филозофија останува да видиме.

Имајќи го во предвид развојот на безбедносни ризици и предизвици, развојот на безбедносната мисла во ЕУ и РМ доаѓа на заеднички став дека вниманието треба да се фокусира на контролниот систем за стратешки стоки, со акцент на системот за контрола на СТДУ. Во таа насока следејќи ги своите Европски партнери, РМ има потреба од Национална стратегија за спречување на пролиферацијата на ОМУ.

4. Организација на контролата на стратешки стоки во РМ

Кога се поставува прашањето за незаконската трговија со стратешки стоки, ЕУ ја презема иницијативата на територијата на своите земји-членки, но секако, со не помала сериозност соработува и со останатиот дел на меѓународната заедница. Сите земји кои имаат минимум неопходен демократски капацитет да ја превземат одговорноста за мирот во светот, се вклучуваат во меѓународните контролни режими и превземаат толку сериозни акции, колку што всушност е сериозна самата по себе борба со пролиферацијата на ОМУ.

⁸⁸ ЕБС, стр.3

Најголемата тежина секако е насочена кон земјите кои поседуваат ХБРН потенцијали, наменски и воени индустрии и технологии кои се поврзани со средства со двојна намена. Тие имаат голема одговорност да ја чуваат таквата опрема од потенцијални корисници кои би ја злоупотребиле истата. Но секако, јасни се и ризиците кои доаѓаат од земји кои би направиле потенцијални злоупотреби на таквата опрема, односно кои би ги злоупотребиле овие стратешки стоки во терористички цели или во други цели кои се забранети со меѓународните конвенции и договори. Овие земји најчесто се ставени под ембарго и со нив е забрането да се тргува со стратешки стоки и со останато материјали кои во поширок контекст би се злоупотребиле за изработување на оружје за масовна употреба.

Освен овие земји, се посветува огромно внимание и на компаниите кои поседуваат технологија и капацитети за производство на стратешки стоки. Компаниите кои се сомнителни по прашањата на сопственоста, конечната употреба на стоките кои ги произведуваат или пак за кои нема доказ дека го почитуваат законот за контрола на стратешките стоки, најчесто завршуваат на црната листа.

Во светот најразвиените земји од сите континенти со својата економска активност, регионално и глобално во светски рамки, всушност ја исцртуваат мапата на главните трговски рути. На овие рути се случуваат сите овие процеси на производство, трговија, брокеринг, транзит, трансфер, превоз на пратки, препакување на тие пратки (transshipment) и останати активности кои претходат на приемот на стратешките стоки или технологии во рацете на крајниот корисник.

Во својата политика за не-пролиферација и контрола на извозот Владата се води од меѓународните обврски на земјата кои произлегуваат од ратификуваните договори, како и од обврските кон меѓународните организации и одредени доброволни не-пролиферациски договори кои подетално ќе се објаснат подолу и ќе се дефинираат основните елементи на меѓународната контрола на извозот на стратешки стоки.

Одлуката дали земјата ќе се приклучи на одредена меѓународна организација или инструмент, се донесува врз основа на националната сигурност и интересите од надворешната политика, додека исто така се зема во предвид влијанието на превземените обврски на технолошкиот развој на земјата и можните трговски загуби.

Водејќи се од политичките обврски кои произлегуваат од погоре споменатите спогодби, непролиферациски договори, и членството во некои од овие меѓународни организации, Македонските авторитети во политиката за контрола на извозот на своето оружје и својата опрема, исто така продолжуваат со издавање на дозволи на ентитети

од земји кои што ги исполнуваат критериумите на Заедничката Позиција на Советот/ 2008/944/ЗНБП.

Република Македонија има ратификувано повеќе меѓународни спогодби и договори, пристапувајќи кон разни конвенции и подржувајќи Резолуции и заедничките позиции на Советот за безбедност на ОН, Советот на ЕУ и ОБСЕ. Со тоа и со прифаќањето на принципите, критериумите и оперативните одредби на европскиот код како инструмент на заедничката надворешна и безбедносна политика на ЕУ, но и со изготвувањето на доследна регулатива придонесува кон остварување на позитивен ефект во однос на нашето учество во заедничката и безбедносната политика на Европската Унија.

Овој чекор го отвори патот и за прифаќање на останатите инструменти во комплексот на Заедничката надворешна и безбедносна политика, за отпочнување на постапки на Република Македонија за членство во меѓународни аранжмани и групи за извозна контрола.

Од овде можеме да заклучиме дека крајниот корисник и неговата контрола е од исклучително значење. Земјата која е увозник и ви која се наоѓа крајниот корисник мора да знае со што се занимава крајниот корисник, дали таа опрема му е потребна и да ли со сигурност може да му се издаде документот за краен корисник со кој се гарантира дека таа опрема нема понатаму да се извезува (во целост или во делови) или пак да се препродава на трети правни или физички лица.

5. Системот на ЕУ за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба и останатите меѓународни правни инструменти и режими

Системот за контрола на извозот на стратешки стоки се базира на обврските и насоките кои произлегуваат од меѓународните договори како и од соодветните конвенции и аранжмани. Основна задача на меѓународните договори и режими во сегментот на контролата на извозот е надзорот над осетливите стоки и технологии, со што завземаат посебно важна улога во борбата против тероризмот и спречувањето на ширењето на оружјето за масовно уништување.

Мултилатералните режими за контрола на извозот се договорно втемелени меѓународни тела, а учесници се државите кои водат слична политика („like minded

states“) за контролата на извозот. Нивна основна задача е да ги надгледуваат и ограничуваат извозите на оружје и стоки со двојна употреба која би можела да се користи во пролиферациска намена. Тие представуваат важна платформа во глобалната борба против пролиферацијата, размената на информациите и поставувањето на глобалните стандарди. ЕУ во својата глобална стратегија ги промовира непролиферациските режими и борбата против шверцот со оружје и организиран криминал⁸⁹.

Денес имаме пет мултилатерални режими во областа на контролата на извозот: Васенар аранжманот за контрола на извозот на конвенционално оружје и на стоки и технологии со двојна употреба (WA), Режимот за контрола на ракетната технологија (MTCR), Групата за спречување на ширењето на нуклеарното оружје (NSG), Австралиската група за контролата и спречување на ширењето на биолошкото и хемиското оружје (AG) како и Зангеровата комисија (Zangger Committee). Сите наведени аранжмани на годишно ниво ги ажурираат Листите на контролирани средства, на основа на кои пак се издаваат Листите за воена, односно двојна употреба на средствата и технологиите поврзани со нив или сами за себе.

Тука кратко ќе ги наведеме главните карактеристики, нивната важност и целите на овие тела.

5.1. Васенар аранжманот за контрола на извозот на конвенционално оружје и на стоки и технологии со двојна употреба (WA)

Васенар аранжманот е прв мултилатерален инструмент за контролата на извозот на конвенционално вооружување и стоки и технологии со двојна употреба и е основан 1996 година во градчето Васенар, во близина на Хаг, Холандија. Овој аранжман им свои корени во поранешното тело од времето на студената војна COCOM⁹⁰, но не е толку рестриктивен, туку е наменет за поддршка и засилување на меѓународните контролни механизми за извоз на осетливи стоки и всушност претставува мултилатерален извозно контролен режим (MECR)⁹¹.

⁸⁹ Council conclusions on implementing the EU Global Strategy in the area of Security and Defence, Council doc. 14149/16, Brussels, 14 November 2016, para.7(c).

⁹⁰ COCOM – Coordinating Committee for Multilateral Export Controls, (Комитет за координација на мултилатералната извозна контрола).

⁹¹ MECR – Multilateral Export Control Regime (Мултилатерален режим за контрола на извозот).

Негова задача е да придонесува на регионалната и меѓународната сигурност и безбедност, овозможува транспарентност и стоки пракса во размената на мислењата и податоците поврзани со трговијата со стратешки стоки, односно со вооружувањето и со стоките и технологиите со двојна употреба , како и во одржувањето на договорените контролни листи на воени стоки како и на стоки и технологии со двојна употреба . Во Васенар аранжманот моментално членуваат 41⁹² земји од светот, чии претставници редовно се среќаваат во Виена, каде што се наоѓа секретаријатот на Васенар Аранжманот, на разни видови на состаноци (Експертска група-EG, Општа работна група – GWG, Издавање на дозволи и спроведување на надзор- LEOM како и пленарна седница која се одржува во декември секоја година).

Бидејќи Васенар аранжманот е воспоставен со цел да придонесе за регионалната и интернационалната сигурност и стабилност, тој промовира транспарентност и поголема одговорност во трансферите на конвенционално вооружување и средства и технологии со двојна употреба . Со тоа ги превенира можните дестабилизации на мирот и можностите за пролиферација на ОМУ во непосакувани раце. Земјите членки, преку своите национални политики, се обидуваат да обезбедат сигурни трансфери на овие средства и на никој начин да не потпомагаат активности кои се спротивни на претходно споменатите цели. Секако, одлуката дали едно средство ќе добие дозвола за трансфер или не, е единствена одговорност на секоја земја членка. Вакви мерки се превземаат во согласност со домашната, односно националната легислатива и политики, а се имплементираат на база на национална дискреција. Затоа за било кое конкретно прашање, потребно е обраќање до одговорните национални авторитети од односната земја.

Водечко или главно тело на Аранжманот е „Васенар Пленарното тело“⁹³, а е составено од претставници на сите земји членки. Со ова тело претседава претседател, кој се бира годишно по ротирачки принцип од членките. Васенар Пленарното тело има воспоставено свои помошни или работни тела од кои се очекува да му ги подготват одлуките кои треба да се донесат и се повикуваат по потреба. Такви тела се „Глазната Работна Група“⁹⁴, која се справува со предизвиците во политиките и „Експертската Група“⁹⁵ која е задолжена за предизвиците во врска со Листите⁹⁶ на контролирани стратешки средства.

⁹²Види список на држави членки на WA, <http://www.wassenaar.org/participants/index.html> 6

⁹³WA Plenary , <https://www.wassenaar.org/about-us/>

⁹⁴Исто, General Working Group (GWG), (Општа работна група)

⁹⁵Исто, Experts Group (EG), (Експертска група)

Обично еднаш годишно, се одржува средба на Офицерите за издавање на дозволи и Контролорите,⁹⁷ а најчесто на маргините од Главната работна група. Постои и група која се нарекува Виенско контакт тело⁹⁸, кое на периодични средби дава поддршка во комуникациите помеѓу членките и Секретаријатот и го овозможува протокот на информациите помеѓу сесиите на телата. Секретаријатот⁹⁹ обезбедува неопходна поддршка на операциите на Васенар.

Што се однесува до Република Македонија, Васенар Аранжманот веќе неколку години е во фокусот на вниманието на македонските институции кои се бават со проблематиката на контролата на стратешките стоки. Република Македонија има статус на земја апликант за влез во Васенар Аранжманот и за тоа се прават повеќегодишни анализи, подготовки, обуки на вработените во административните капацитети итн.

Апликацијата е поднесена на 01. Август 2014 година со испраќањето на писмо со апликација до Пленарното тело и веќе на 12 07 2014 година, Претседавачот ја испрати како циркуларно писмо до земјите членки, кои и покрај продолжениот период, сепак не го нарушија принципот на молк и немаа приговори. Следеше предавање на апликацијата како мандат на FOC-M. Полска се пријави како кандидат да присуствува на FOC-M средбата во Македонија на 30 Септември 2014 година, а на 01 до 03 12 2014, заедно со Австрија пред Пленарното тело го претставија Планот за Македонија, таканаречен „road-map“. По прифаќањето од страна на Македонија во јануари 2015 година, министерството за економија и за надворешни работи на нашата пријателска земја Полска, пристапија кон национална проценка на нашата апликација под соодветна референца¹⁰⁰, со која прифатија студиска посета, заедно со Австрија, во Република Македонија. На студиската посета која се одржа на 17 и 18 јуни 2015 година, основна цел беше понатамошно продлабочување на проценката на имплементацијата на стандардите на Македонскиот извозно-контролен систем.

Покрај експертите за европски интеграции и надворешни работи од двете земји, на проценката присуствуваа и амбасадорите на двете земји. Првиот ден беа проценувани обврските кон интернационалната сигурност и не-пролиферацијата, легислативата и македонските капацитети за контролните системи за стратешки стоки,

⁹⁶Службен весник на Република Македонија бр. 82/2005, Листа на стоки и технологии со двојна употреба (Сл.весник на РМ бр.37/2013) и Одлука за утврдување на Листата на стоки и технологии со двојна употреба (Сл.весник на РМ бр.37/2013), новата листа се очекува да биде усвоена на Влада јуни 2018.

⁹⁷Исто, Licensing and Enforcement Officers, (Офицери за лиценцирање и контрола)

⁹⁸Исто, Vienna Points of Contact (VPOC), (Виенски точки за контакт)

⁹⁹Исто, Secretariat (Секретаријат)

¹⁰⁰„Eligibility Worksheet – Participation in the Wassenaar Arrangement“ (WA-PLM-(04) part 002).

како и нашата поставеност како основа за спроведување на контролата на вооружувањето и контролата на стоките и технологиите со двојна употреба . Следниот ден во одделни сесии беа под лупа секое министерство поединечно од аспект на своите ингеренции, почнувајќи од министерството за економија како носечки национален ентитет, па преку министерствата за одбрана, за внатрешни и надворешни работи, се до царинската администрација.

Проценката резултираше со препознавање на сите досегашни напори и за добрата поставеност и за легислативата и за доброто димензионирање на капацитетите кон потребите и предизвиците или обемот на трговија на нашите компании¹⁰¹.

Посочувајќи во извештајот за понатамошни промени во легислативата¹⁰², сепак се наведува дека за такво нешто е потребно одредено време. Овде ќе ги набројам главните насоки за подобрување дадени од Васенар. Цитат:

- да се додаде во Законот за производство и трговија со оружје и воена опрема одредби со кои ќе се овозможи имплементирање на контрола на техничка поддршка поврзана со одредени крајни корисници;
- да се додадат одредби (барање за авторизација) која ќе воведат имплементација на контрола на екстериторијалните активности на националните ентитети (брокерски услуги), посебно во врска со транспортите на стратешки стоки надвор од националната територија;
- да се вклучат тековната регулатива, мерки кои ќе овозможат успешна контрола над реекспортираните стратешки стоки. Тоа би значело обврска во делот на страната на земјата на увозникот, што ќе резултира со оневозможување на реизвозот (ре-експортот) без согласност од извозникот;
- да се направи прилагодувања во екипирањето на цариниците со овластувања да спроведат верификација на извршената испорака и да обезбеди Сертификат за верификација на испораката.¹⁰³

Додатно, се споменуваат и прашањата за хармонизацијата на Листите на Васенар, воената и листата за стоки и технологии со двојна употреба и нивното

¹⁰¹Вистинската формулација на англиски беше „It is well-tailored to the moderate needs and challenges that the local authorities face in the area of export control“. Ова е важно за да се евалуира идниот развој на овој систем, согласно промената на статистичките податоци.

¹⁰²Точниот употребен термин е „remedied“, кој во суштина има многу силно значење.

¹⁰³Цитат, преведено од англиски од Извештајот за напредокот на РМ во Васенар.

вклучување во законите, воведувањето на внатрешни контролни програми во компаниите кои се бават со производство или извоз на стратешки стоки. Овде неминовно се поставува прашањето колку ќе биде финансискиот товар за владините капацитети и за самата индустрија. Тука се потенцираат придобивките кои би се добиле, како што се поблиските врски на лиценцирачките владини капацитети со самите економски оператори, со цел да се придонесе кон системот за контрола на стратешките стоки со зголемена транспарентност и регуларност. Најинтересна насока е земањето во предвид на можноста за поголема соработка со академската јавност и научни центри специјализирани за наука и модерна технологија, притоа не заборувајќи дека владините ентитети се носители на најголемиот товар и контролна моќ.

Сепак, впечатокот е дека горенапоменатите моменти не се претставуваат како клучни недостатоци, туку како прашања кои се важни во процесот на опсервација од страна на земјите членки на Васенар, на нашиот контролен систем. Корепортерите, поплочувајќи ни го патот кон членството во Васенар Аранжманот, известувајќи за нашиот напредок и давајќи насоки, се воедно и на став, дека со тоа се зголемува нивото на транспарентност во оваа област и промоција на Васенар стандардите на Балканоти дека со тоа заеднички придонесуваме на стабилноста и сигурноста како во нашиот специфичен регион, така и на Европскиот континент.

Заклучок

Системот за контрола на стоки и технологии со двојна употреба со својата имплементација во Република Македонија има цврста и блиска интерконекција со европските безбедносни тела и европската безбедносна политика, а преку напорите да се зачлениме и во Васенар како мултинационален контролен режим на меѓународно ниво, даваме директен придонес за стабилноста и сигурноста во светот.

5.2. Режимот за контрола на Ракетната технологија (MTCR)

Овој контролен режим е основан уште во 1987 година од страна на Канада, Франција, Германија, Италија, Јапонија, Велика Британија и САД. Од тогаш бројот на MTCR земји се зголемил на вкупно 34¹⁰⁴ земји, од кои сите имаат еднаква позиција во режимот. Овој режим има за цел да го ограничи ширењето на проектили, комплетни ракетни системи, беспилотни летала и технологија за тие системи кои можат да носат до 500 килограми товар најмалку 300 километри, како и системите наменети за опслужување на оружје за масовно уништување (ОМУ). Исто така во овој режим на контрола на ракетната технологија се однесува и на балистичките проектили и на возилата за лансирање во вселената (SLVs), на дозвучните ракети, како и на беспилотните системи (вклучувајќи ги крстосувачките ракети, дроновите, беспилотните летала и наведуваните летала (RPVs¹⁰⁵)). Не отежнувајќи ја легитимната трговија и трудејќи се да го зајакнат режимот, водечките земји инсистираат на соработка на останатите земји надвор од контролниот режим, придобивајќи ги во напорите да ги зајакнат придобивките од контролата на објективот. Режимот потпирајќи се на насоките од контролните политики, исто така е одговорен и за ажурирање и одржување на Листата на контролирани стоки и технологии, дефинирани како предмет на контрола. Притоа MTCR, не функционира како група, туку на база на националните политики, базирани на националните легислативи и практики.

Процесот на воспоставување на овој контролен систем, резултира со „Хашкиот код на однесување“. Членките на своите меѓународни партнери со овој прв мултилатерален аранжман за забрана на ширењето на проектилите, им овозможува слободен пристап и многу промовирачки алатки за заедничко спречување на недозволеното ширење на балистички проектили од страна на потенцијални загрозувачи на светскиот мир.

Република Македонија доброволно се придружи кон овој Режим во 2003 година со еднострано придружување кон Упатствата за чувствителни трансфери кои се однесуваат на проектилите од Режимот за контрола на ракетната технологија (MTCR) и неговиот Анекси и е дел од друштвото на 130 меѓународни партнери.

¹⁰⁴<http://www.mtcr.info/english/partners.html>

¹⁰⁵Remotely Piloted Vehicles (анг). Далечински наведувани летала.

5.3. Групата за спречување на ширењето на нуклеарното оружје (NSG - Nuclear Suppliers Group)

Групата за спречување на ширењето на нуклеарното вооружување, материјали и технологии (NSG- Nuclear Suppliers Group)¹⁰⁶ е основана 1975 година и претставува неформален против-пролиферациски режим со кои се воспоставени правила и мерки за контрола на добавувачите на нуклеарни средства, материјали и технологии.

Моментално во оваа Група членуваат 46¹⁰⁷ држави, вклучувајќи ја и Кина, Русија и САД.

Основна цел на оваа група на нуклеарни снабдувачи е да се намали глобалното ширење на нуклеарното вооружување преку контролата на извозот и трансферот на материјалите и технологиите преку кои може да се развие или да се употребат во развојот на нуклеарно оружје. Секако за да се влезе потребно е да се исполнат одредени услови и разни маѓународни, легални и обврзувачки инструменти од полето на нуклеарната не-пролиферација како на пример, Цитирам: „Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America (Treaty of Tlatelolco), the South Pacific Nuclear-Free-Zone Treaty (Treaty of Rarotonga), the African Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty (Treaty of Pelindaba), the Treaty on the Southeast Asia Nuclear-Weapon-Free Zone (Treaty of Bangkok), and the Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty (Treaty of Semipalatinsk)“¹⁰⁸.

Насоките кои оваа група ги дава, се имплементираат од секоја од земјите членки во согласност со нивните национални законодавства и практики. Одлуките на барањата за извоз се носат на национално ниво во согласност со соодветните барања од легислативата за нивно лиценцирање. На официјалната страна на групата може да се најде и најновата листа на стоки и технологии со двојна употреба, која секоја земја треба да ја усогласи со своето национално законодавство и да го имплементира извозно контролниот режим, кој доброволно го прифатила.

¹⁰⁶(NSG- Nuclear Suppliers Group)- Групата за спречување на ширењето на нуклеарното вооружување, материјали и технологии

¹⁰⁷Превземено од: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/en/participants1>, на 11 Март 2018 година.

¹⁰⁸Исто.

5.4. Австралиската група за контролата и спречување на ширењето на биолошкото и хемиското оружје (AG)

Австралиска група (The Australia Group - AG) е неформална група на држави основана 1985 година поради усогласување на контролата на извозот на хемиско вооружување и хемикалии за производство на хемиско оружје. Со време работата на AG се проширила и на контролата на производството на хемикалии, опрема и технологии, кои можат да бидат користени за производство на хемиско оружје, како и на мерки за спречување на биолошко оружје. Покрај контролата на извозот, во 2012 година AG се шири и на областа на брокерските услуги и продолжуваат и понатаму активно да ги контролираат своите индустриски капацитети, како би спречиле нивна можна соработка со терористи или недржавни актери кои би сакале да произведат хемиско-биолошко оружје.

Моментално во групата членуваат околу 42 земји вклучувајќи ги и земјите членки на Европската Унија. Со постигнување на консензус државите членки на AG одлучуваат за пристапување на евентуално нови држави. Неколку други држави како што се Русија и Кина, поседуваат национални извозно контролни режими за некои, но не за сите од средствата кои се на листата на Австралиската Група.

5.5. Зангеровата комисија (Zangger Committee)

Зангеровата комисија е основана 1971 година, под претседателството на Клауд Зангер од Швајцарија. Наведеното тело произлегува од членот III.2 од договорот за неширење на нуклеарното оружје (NPT), кој стапува на сила на 5-ти Март 1970 година.

Според одредбите на овој член, мерките на заштита на Меѓународната агенција за атомска енергија (IAEA) мора да се применат на извозот на нуклеарните материјали. Моментално има 38 држави членки. Целта на Зангеровата комисија е спречување на пролиферација и пренасочување на извезените нуклеарни материјали за цивилни намени во нуклеарно оружје или други нуклеарни експлозивни направи.

Земјите кои поседувале нуклеарно оружје, ставајќи го на располагање за цивилна употреба нуклеарниот материјал, стравуваат дека може да се злоупотреби овој материјал за градење на нуклеарно оружје. Затоа се формира и Комисијата која на почеток имала за задача да спречи трговија на овие материјали на земјите надвор од

НПТ и да го формираат меѓународната агенција за атомска енергија (IAEA) и таканаречената „Тригер Листа“. На оваа листа подоцна Групата на нуклеарни добавувачи (NSG) ги додава и неопходните технологии, а забраната се проширува на сите земји, а не само на оние кои не се членки на Договорот за непролиферација (NPT).

6. Меѓународни договори и конвенции

Како што веќе наведовме, контролата на извозот на стратешки стоки се спроведува поради обезбедување на националната и меѓународната сигурност. Од исполнувањето на меѓународните обврски на државите кои произлегуваат од важните договори и конвенции зависи нивото и квалитетот на „свкупната“ контрола на извозот на стратешки стоки. Под терминот „свкупна“ контрола на извозот на стратешки стоки овде се подразбираат сите мерки и активности, како во рамките на предвидените меѓународни режими и механизми, така и контролата на извозот, транзитот, брокерингот, трансферот на вооружување, воена опрема и муниција, стоки и технологии со двојна употреба, како и цивилни стоки кои асоцираат на можна злоупотреба на наведените средства, во насока на градење на оружје за масовно уништување (WMD). Еве неколку од поважните конвенции и договори:

- Договор за неширење нуклеарно оружје (NPT)
- Конвенција за забрана на развивање, произведување, тупање и користење на хемиско оружје и негово уништување (CWC)
- Конвенција за забрана на развој, производство и складирање на бактериолошко (биолошко) и токсично оружје и негово уништување (BTWC)
- Конвенција за касетна муниција

6.1. Договор за неширење нуклеарно вооружување (NPT)

Откако САД го објавија првото тестирање на нуклеарно оружје¹⁰⁹ во Аламогордо во Ново Мексико на 16 Јули 1945 година, во рамките на „Менхетен проектот“, за потоа во Август да бидат фрлени атомските бомби над Хирошима и Нагасаки, со развој на

¹⁰⁹Првиот тест во рамките на Менхетен проектот беше наречен „Trinity“

нуклеарно оружје започнуваат и други држави. Така, тогашниот СССР ја објавил првата нуклеарна проба во 1949 година, Велика Британија 1952, Франција 1960, а Кина 1964.

Во текот на 50-тите години согледувајќи ја опасноста од ширењето на нуклеарното оружје започнуваат интензивни преговори за постигнување на договор кој би го оневозможил понатамошното ширење на нуклеарното оружје. Договорот конечно е склучен 1968 година, а стапува на сила во 1970 година¹¹⁰. До сега го имаат ратифицирано 190 држави. Со него се воведува статус на нуклеарни и нуклеарни држави. Земјите без нуклеарно вооружување се обврзале да не го развиваат истото, а земјите кои што поседуваат нуклеарно оружје се обврзале да не го продаваат на други држави, како оружјето, така и технологијата за негово производство. Мерките за надгледување ги спроведува Меѓународната агенција за атомска енергија (IAEA) со седиште во Виена.

6.2. Конвенција за забрана на развивање, произведување, тупање и користење на хемиско оружје и негово уништување (CWC)

Конвенцијата за хемиско оружје (CWC) е договор со кој се забранува производство, тупање и употреба на хемиско оружје и нивните прекурсори. Целото име на договорот е Конвенција за забрана на развој, производство, тупање и користење на хемиско вооружување и негово уништување. Со оваа дејност управува организацијата за забрана на хемиско вооружување (OPCW), меѓународна организација чие седиште е во Ден Хааг, Холандија. Договорот стапува на сила 1997 година.

Главна обврска на страните кон Конвенцијата е забрана на употреба и производство на хемиско оружје, како и уништување на своето хемиско оружје, а уништувањето е надгледувано од OPCW. Моментално има 190 држави кои се обврзале на Конвенцијата CWC.

6.3. Конвенција за забрана на развој, производство и складирање на бактериолошко (биолошко) и токсично оружје и негово уништување (BTWC)

После искуството од првата светска војна уште од 1925 година во Женева е потпишан, во рамките на тогашната Лига на народи, протокол за забрана на употреба на

¹¹⁰<http://www.un.org/en/conf/npt/2005/npttreaty.html>

загушливи, отровни и други гасови, како и бактериолошки методи на војување. Преговорите за целосна забрана на биолошко оружје интензивно се водени во текот на 60-тите години, за конечно да биде потпишана 1972 година, а стапува на сила 1975 година.

Сите земји потписнички се обврзале да ги уништат постоечките залихи, да не развиваат, да не произведуваат и да не трупаат микробиолошки и други биолошки агенсии или токсини, како и целокупното оружје и опрема за нивната примена во вооружен судир. Изворно не е предвиден верификациски режим бидејќи се сметало дека е невозможно да се надгледува овој вид на оружје. Во последните години, во рамките на Конференцијата за разоружување во Женева, сепак се објавени интензивни преговори за воспоставување на одреден верификациски протокол, но без конечно успешен резултат.

Моментално 151 земја се потписнички, а во рамките на споредувањето на оваа конвенција се одржуваат семинари, состаноци на работни групи и конференции на државите членки. Сите земји потписнички се обврзале дека ќе усвојат национални извршни мерки кои вклучуваат национално законодавство и механизми за воспоставување на сигурност кај ракувањето со опасни патогени микроорганизми и токсини.

6.4. Конвенција за касетна муниција

Конвенцијата за касетна муниција се смета за многу важно меѓународно постигнување. Таа е потпишана на 3^{ти} Декември 2008 година во Осло од страна на 94 земји во светот и воспоставува правна рамка за отстранување на застрашувачките ефекти на касетната муниција.

Исто така таа претставува директен резултат на така наречениот „Осло процес“, кој е започнат во Февруари 2007 година, кога 46 земји се усогласуваат околу прифаќањето на политичката обврска до крајот на 2008 година да донеста нов правно-обврзувачки елемент насочен кон забрана на касетната муниција. Дополнително постигнување на овој „Осло процес“ е и создавањето на меѓународна Коалиција против касетното вооружување (Cluster Munitions Coalition), која и денеска е многу активна со својата работа.

Конвенцијата стапи на сила на 1ви Август 2010 година и со тоа постана обврзувачки меѓународен закон на сите членки потписнички. До денес Конвенцијата за

касетна муниција ја потпишале 115 земји, а од нив само 88 предале документи дека извршиле ратификација во националните законодавни домови.

7. Владината политика, контролата на извозот и непролиферацијата

7.1. Договор за трговија со вооружувањето (Arms Trade Treaty (ATT))

Целта на овој договор е да го зајакне меѓународниот и регионалниот мир, сигурност и стабилност, намалувајќи го човековото страдање преку промоција на соработка, транспарентност како и преземање на одговорни акции од страна на земјите со почитување на меѓународната трговија со конвенционално вооружување и на тој начин градејќи ја довербата меѓу себе. Тоа е првиот обврзувачки правен инструмент кој што ја дефинира воената опрема и што остварува увид во контролата на интернационалниот трансфер на оружје (scope of international arms transfer control) и пред се ги дефинира основните и унифицирани глобални критериуми за издавање на дозволи за извоз на вооружување во историјата на модерниот свет. Овој договор е потпишан од 130 земји, а ратификуван од 72 земји. Овој договор стапи во сила на 24 Декември 2014.

7.2. Договор за не-пролиферација на нуклеарно оружје

Овој договор им забранува на нуклеарните сили трансфер на нуклеарно оружје и други нуклеарни експлозивни направи, давање на помош, охрабрување или подбучнување некоја земја која не поседува нуклеарно оружје да произведува и на друг начин да бара вакво оружје или експлозивни направи. Уште понатаму, договорот им забранува на своите членки кои не поседуваат нуклеарно оружје да произведуваат или на други начини да се здобијат со нуклеарни оружја или нуклеарни експлозивни направи. Членуваат 19 земји членки (статусот на Северна Кореја, која не го почитува договорот од 2003, останува нејасен).

7.3. Конвенција за хемиско оружје

Со оваа конвенција се забранува комплетно производство, развивање, складиштење, трансфер, побарување и користење на хемиско оружје. Членките се

обврзуваат да известуваат за поседување на хемиско оружје, да го уништат таквото оружје и да снабдуваат со податоци за своите хемиски индустрии. Во сила е од 1997 година. Го ратификувале 190 земји.

Република Македонија ги има прифатено обврските од оваа Конвенција и со Закон¹¹¹ се уредени обврските, забраните и ограничувањата кои произлегуваат од Конвенцијата.

7.4. Конвенција за биолошко и токсично оружје

Забранува развој, производство и складиштење на биолошко оружје и токсини и наредува уништување на ваквите оружја и средствата поврзани со нивно функционирање. Истата има за цел да допринесе всушност кон целосно, општо и комплетно разоружување со една рестриктивна и ефективна контрола на употребата на овие средства и нивно користење во оружјата за масовно уништување.¹¹² Потпишан е 1972 година, стапил во сила во 26 Март, 1975 година. Моментално 168 земји се членки.

7.5. Конвенција за конвенционално оружје

Забранува користење на конвенционални нехумани оружја. На оваа конвенција има 5 анекси во кои се опишани пет додатни протоколи. Протоколот I се однесува на забраната на фрагментирачките оружја, Протоколот II ги забранува противпешадиските мини, Протоколот III ги забранува огнозапаливите оружја. Република Македонија во ноември 2006 година ги ратификуваше и дополнителните два протокола¹¹³, Протоколот IV (Протокол за оружја со заслепувачки ласер) и Протоколот V (Протокол за експлозивни остатоци од војна) од Конвенцијата за забрана или ограничување на употреба на извесни видови конвенционално оружје за кои може да се смета дека имаат прекумерни трауматски ефекти или дека дејствуваат без разлика на целите на ООН. ООН уште ги третира и како нехумани и индискриминирачки овие оружја а конвенцијата ја нарекува Конвенција за нехумани оружја. Сключена е на 10 октомври 1980 година, а влегува во

¹¹¹Закон за забрана на развивање, производство, складирање и употреба на хемиски оружја (службен весник бр. 71 од 8 јуни 2006 година) стр.30.

¹¹²Види: <https://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/related-international-agreements/chemical-warfare-and-chemical-weapons/the-biological-and-toxin-weapons-convention/>

¹¹³<http://seesac.org/f/docs/FYR-Macedonia/National-Arms-Exports-Report-for-2005-MK.pdf>, стр 8

сила 02 Декември 1983 година. Последните два протокола влегуваат во сила 1995 година откако ја ратификуваат над дваесет земји.

7.6. Конвенција за забрана на анти-персонални мини (Отава Конвенција)

Ги обврзува членките да воведат комплетна забрана за користење, складирање, производство и тргување или транзит на анти-персонални мини, Исто така, обврската се однесува и на уништување на своите залихи за четири години од ратификацијата на конвенцијата. Таа е важен инструмент во меѓународното хуманитарно право и понекогаш се нарекува и Отава конвенција¹¹⁴, бидејќи е донесена во Отава во 1997 година и е потпишана од 122 земји, меѓу кои и Македонија. После ратификацијата на конвенцијата од страна на Буркина Фасо како 40^{та} земја, таа стапува во сила 1999 година, а постапката за ратификација сеуште трае. Република Македонија ги има завршено сите свои обврски според конвенцијата, вклучувајќи го и делот на уништување на преостанатиот арсенал од своите воени залихи.

Република Македонија има ратификувано повеќето од овие меѓународни спогодби и договори, пристапувајќи кон разни конвенции, подржувајќи ги со тоа Резолуциите и заедничките позиции на Советот за безбедност на ОН, Советот на ЕУ и ОБСЕ. Со тоа и со прифаќањето на принципите, критериумите и оперативните одредби на европскиот код како инструмент на заедничката надворешна и безбедносна политика на ЕУ, но и со изготвувањето на доследна регулатива, Република Македонија придонесува кон остварување на позитивен ефект во однос на нашето учество во заедничката и безбедносната политика на Европската Унија. Со ова се отвора патот и за прифаќање на останатите инструменти во комплексот на Заедничката надворешна и безбедносна политика, за отпочнување на постапки на Република Македонија за членство во меѓународни аранжмани и групи за извозна контрола.

Но кога ги употребуваме термините безбедност, безбедносни ризици, закани и справување со новите современи ризици, потребно е да се изврши анализа и компарација на научно истражувачките трудови, кои се бават со феномените на безбедност и мир.

¹¹⁴ Конвенција за антиперсонални мини, превземено од:
[https://www.unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/CA826818C8330D2BC1257180004B1B2E](https://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/CA826818C8330D2BC1257180004B1B2E)

ПОГЛАВЈЕ III

СИСТЕМ ЗА КОНТРОЛА НА ИЗВОЗОТ НА СТОКИ И ТЕХНОЛОГИИ СО ДВОЈНА УПОТРЕБА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1. Основни поими и дефиниции кај стратешките стоки

Основни поими кои се користат во терминологијата поврзана со стратешките стоки се: Стоки и технологии со двојна употреба (СТДУ)¹¹⁵, Листа на СТДУ, Извозник, Извоз на СТДУ, Сертификат за краен корисник, Транзит на СТДУ, трансфер на СТДУ, реизвоз на СТДУ, брокеринг со СТДУ, внатрешна контрола на СТДУ, надворешна или екстерна контрола на СТДУ и сеопфатна контрола на СТДУ¹¹⁶. Дефинициите се точно прецизирани во Законот¹¹⁷ и Упатството за примена на законот¹¹⁸, па затоа овде само ќе се објаснат, а во нивната изворна форма може да се видат во Прилог број 3 од овој труд.

- Под поимот „**стоки и технологии со двојна употреба**“¹¹⁹ се подразбираат стоките, технологиите, софтверите и нивните делови или деривати, кои во пракса се употребуваат во цивилни или комерцијални цели, но можна е нивна употреба и во воени цели, односно за изработување на ОМУ, а со тоа е можно преку терористички или други форми да се повреди мирот и безбедноста во широки размери од меѓународен аспект. Овие стоки (СТДУ), може да се злоупотребат во нивната интегрална форма, или да се искористат нивни делови во поинаков концепт и да се создадат направи или цел воен систем. Поточно, можно е да се наменат за развој, производство, управување, ракување, одржување, складирање, откривање, препознавање или ширење на хемиско, биолошко или нуклеарно вооружување. Исто така може да се употребат за градење на капацитети или системи за развој, производство, управување, ракување, одржување,

¹¹⁵СТДУ, Во понатамошниот текст ќе се користи оваа кратенка.

¹¹⁶Закон за контрола на стоки и технологии со двојна употреба (Службен весник на РМ бр.82/2005)

¹¹⁷Закон за контрола на стоки и технологии со двојна употреба (Службен весник на РМ бр.82/2005) и Одлука за листа на технологии и стоки со двојна употреба (Службен весник на РМ бр. 120/2005).

¹¹⁸Исто.

¹¹⁹Во сите законски регулативи, поимот (dual-use, eng.), е преведен и дефиниран како „двојна употреба“. Но во фелата како колоквијално име се употребува „двојна намена“, па во одредени постари законски акти, сеуште може да се сретне овој термин. Се мисли на истото т.е. на „двојна употреба“(dual-use, eng.).

складирање, носење, испалување и наведување на ракетни системи способни за пренос на таквото оружје;

- Под **„Листа на стоки и технологии со двојна употреба“**, се подразбира списокот на СТДУ, во кој прецизно се наведени оние стоки и технологии со соодветни технички карактеристики кои се предмет на контролата на стратешки стоки. Македонската „Листа“ е прецизно транспонирана од заедничката европска листа на СТДУ, а се наоѓа како дел од Законот за СТДУ, и согласно Регулативата на ЕУ број 1504/2004, постојано се ажурира со секоја воведена новина или надополнување на системот. Се состои од 10 поглавја, односно категории (од 0 до 9) во кои е поделена и кодирана секоја стока или технологија. Листата секористи и од владините ентитети и од економските оператори за единствено означување на средствата кои се предмет на контролата.

- Под **„извозник“** во контролата на СТДУ, се смета она физичко или правно лице кое е регистрирано за вршење на извоз на СТДУ, а е со седиште на територијата на Република Македонија и кое има право на сопственост или располагање со СТДУ. Тоа е должно да се запознае со законската регулатива која се оснесува на СТДУ, и да ги почитува задолжително одредбите, доколку не сака да се соочи со казнените одредби кои се предвидени за кршење на извозниот режим.

- Под **„извоз на (СТДУ)“**, се подразбира, извоз, повторен извоз (ре-експорт), како и привремен извоз на СТДУ, со цел тие да се носат на саем, на изложба, на разни демонстрации и слично.

- **„Сертификат за краен корисник“**, е документ кој е задолжителен во процесот на издавање на дозволи за извоз, а се издава на крајниот корисник од соодветната институција од таа држава со цел да прецизира каде ќе биде инсталирана опремата или технологијата, со кои цели се набавува, која е основната дејност за која е регистрирана компанијата или лицето, како и да потврди дека СТДУ која е предмет на контрола, нема понатаму да се препродава, реизвезува или дивестира неправилно. Сертификатот се заверува во земјата во која се увезува предметната стока и е во форма на изјава, која може да изгледа различно бидејќи не е меѓународно унифициран. Меѓутоа сите засегнати во неа, од крајниот корисник, купувачот, институцијата која го издава, како и надлежните царински органи за контрола, тврдат дека предметната стока која се увезува нема да се употреби за цели против меѓународната сигурност и безбедност. Овој документ се заверува со македонски превод кај нотар и се приложува со останатата документација од барањето за издавање на извозна дозвола, а е предмет на проверка

на сите членови кои ги претставуваат институциите во кои се вработени, за да можат да го дадат своето мислење во Комисијата¹²⁰.

Во Република Македонија, во случај на увоз на СТДУ, надлежен орган за издавање на овој сертификат за краен корисник е Министерството за економија¹²¹.

- **„Дозвола за извоз“** е документ кој го издава Министерството за економија, на барање на економскиот оператор, а по претходна постапка во која се запазени сите предвидени процедури со контролниот режим. Пред нејзино потпишување за дозволата заседава Комисијата за СТДУ, врз претходно прибавените мислења за издавање на дозвола од сите владини ентитети вклучени во контролниот систем во делот на СТДУ.

Барателот може да се појави како произведувач на СТДУ, како трговец, посредник, брокер, косопственик или подизведувач. Независно од тоа тој мора да ги почитува сите законски процедури во процесот на издавање на извозната дозвола за СТДУ, да ја приложи целокупната законски предвидена документација и да гарантира за нејзината точност и веродостојност. За издавање на дозволата постои законски гарантиран рок, па економскиот оператор може со прецизност да го планира гантограмот на издавањето на дозволите. Како би се заштитиле правата на барателот на дозволата, доколку дозволата не се издаде во законски предвидениот рок и со тоа хипотетички би му се нанела економска штета, предвидени се казни за обештетување во зависност од вредноста на предметната стока и тоа процентуално на дневна основа¹²².

- **„Транзит на СТДУ“**, е случај кога предметната стока, која е СТДУ, не е наменета за краен корисник во нашата земја, туку само поминува преку нашите институции и оди во друга држава до крајниот корисник лоциран во државата која е крајна дестинација. При транзитот важат сите трговски мерки предвидени со закон¹²³.

- **„трансфер на СТДУ“** се случува кога економски оператор, регистриран во нашата земја е вклучен во економска зделка со СТДУ, но предметната стока е наменета за краен корисник во друга држава.

- **„брокеринг услугите со СТДУ“**, опфаќаат поголем број на активности, како што се: преговарањето или аранжманот на трансакциите за набавка, продажба или снабдување со СТДУ од трета земја, а за потребите на било која друга трета земја, или

¹²⁰Комисија за издавање на дозволи за извоз на стоки и технологии со двојна употреба (КИСТДУ).

¹²¹Види поопширно во: Закон за контрола на стоки и технологии со двојна употреба (Службен весник на РМ бр.82/2005) и Одлука за листа на технологии и стоки со двојна употреба (Службен весник на РМ бр. 120/2005).

¹²²Закон за производство и промет на вооружување и воена опрема и ("Службен весник на Република Македонија" бр.бр.54/02, 84/07, 161/09 и 145/10, 119/13, 164/13 и 41/14)

¹²³Види поопширно во А-5-21, во: „Мерки на трговска политика кои се применуваат во внатрешноста при извозот на стоките" (<http://www.customs.gov.mk/en/Uploads/Merki%20na%20trgovska%20politika%20A513.pdf>)

профажбата или купувањето на СТДУ, кои се лоцирани во трети земји поради транспортирање во други трети земји. Помошните услуги се исклучени од Регулативата која ги дефинира овие поими, а тие можат да бидат транспорт, финансиски услуги, осигурување или реосигурување или општо рекламирање или промоција.

- „**брокер со СТДУ**“, може да се нарече секое физичко или правно лице или пак партнерство, склучено во или надвор од државата, земја членка на заедницата која ги дава брокеринг услугите на територија на трета земја.

- За „**внатрешна контрола на СТДУ**“ се смета онаа контрола која се спроведува во процесот на планирање, проектирање, производство, склопување, пакување и означување, па се до предавањето на СТДУ на царинските контролни органи. Поголемите компании кои се занимаваат со производство на висока технологија, во својот внатрешна организациска поставеност можат да си дозволат постоење на внатрешна контролна програма и таа е економски оправдана, бидејќи поради големата вредност на самата производствена програма, се бара прецизност и одговорност. Можната економска штета е голема и за државата и за компанијата.

- За „**надворешна или екстерна контрола на СТДУ**“ станува збор кога извозно контролните органи на една земја можат да си дозволат буџет, кој ќе им овозможи остварување на увид во вистинитоста на податоците од купопродажниот договор и сертификатот за краен корисник, а надвор од нашата држава, односно во државата на крајниот корисник. Контролата се остварува на лице место во компанијата каде што е инсталирана опремата, како и во царинските органи при транспортот на СТДУ и во земјата на крајниот корисник. Доколку нема буџет за директна контрола, се користат државните или економски претставници во таа земја како и компанијата извозник.

- „**Сеопфатна контрола на СТДУ**“ е онаа контрола која во својот опфат третира стоки и технологии кои не се на Листата, но на некој начин асоцираат на двојна употреба, се користат во процесот на производство на СТДУ, се составни делови или се на заедничка карго листа со СТДУ, заедно се транспортираат или контролните органи оценат дека постојат големи ризици да бидат злоупотребени во нарушувањето на безбедноста и сигурноста од пошироки размери. Во управувањето со ризиците во системот за контрола на извозот на СТДУ, можат да се појават индикатори кои укажуваат на сомнителни околности кои упатуваат на постоење на одредена закана по безбедноста. Иако оваа клаузула се користи поретко, сепак поради сериозноста на можните последици предизвикани од пропусти во контролните режими, сеопфатната контрола е оправдана. Негативни последици од примената на оваа контрола се

нанесувањето на можна економска штета на извозните компании, како и штета по нивното реноме, посебно при веќе превземени обврски, но позитивно се дека сеопфатната контрола може да спаси многу животи и сериозно да придонесе кон зачувувањето на мирот и безбедноста, како регионално, така и на глобално ниво.

Исто така е позитивно и што овој инструмент за намалување на ризикот од пролиферација, значајно влијае на слободата за превземање на превенција од можни закани и го подига индексот на сигурноста на системот. Сеопфатната контрола најчесто, после неопходните тимски и меѓуресорски консултации се применува кога за тоа постојат индикатори. Индикатори за можна злоупотреба или двојна употреба која би овозможила одредени илегални активности, можат да бидат на пример: необично малите количини, неочекуваната проценета вредност, непостоењето на реална потреба таква стока да оди во некоја држава, сомнителните извори на плаќање, сомнителните движења и маршрути на движењето на стоките и др.

2. Облици и трендови на недозволена трговија со ВиВО и СТДУ

Кога зборуваме за феноменот на пролиферациските мрежи, постојат повеќе трендови и фактори кои ја отежнуваат квалитетната контрола на стратешките стоки. Целта на овие мрежи е набавката и аквизицијата на клучните технологии и стоки за потребите на програмите за ОМУ и нивната испорака до потребното место.

Овие мрежи ја користат предноста на фактот дека денес на брзорастечкиот пазар се повеќе и повеќе се достапни стоки и технологии за цивилна употреба, а кои порано биле дизајнирани или се употребувале за армиски или други специјални апликации. Тие сензитивни стоки можат многу лесно да се употребат за ОМУ цели или пак на друг начин да се употребат во терористички цели.

Исто така, со напредокот на техиката и технологијата и се поголемата достапност на отворените глобални пазари, несомнено претставува лесен начин, потенцијалните злоупотребувачи да се стекнат со делови од тие апарати или електронски компоненти кои на инвентивен начин би ги искомбинирале, соединиле и со тоа би ја постигнале својата цел, стекнување со оружје за масовно уништување и негова злоупотреба.

Во последните две децении, на светската економска сцена се појавуваат се повеќе моќни интернационални компании кои водени единствено од профитот ја користат секоја можност за инвестирање во региони кои порано немале ниту кадар, ниту технологии чија пролиферација денес е закана за безбедноста. За инвестициите се

потребни и енергетски ресурси, а тука е проблемот со нуклеарните горива, техника и техничко знаење, кое не смее да биде злоупотребено во малициозни цели. Кај најголем број од странските инвеститори, се користи локална работна сила, а со тоа се диверзифицираат ризиците од пролиферација, како на знаење, така и на техника, кои може да се злоупотребат за изградба на ОМУ. Најновите закани во вид на истекување на сензитивни информации, важни или неопходни за развој на нуклеарни оружја и технологии за производство, се однесуваат и на средствата со двојна употреба. Посебно технологијата со двојна употреба која се користи во модерната индустрија, која денес е најмногу барана од страна на разни државни и недржавни фактори, бидејќи е критична за развој на капацитет за производство на ОМУ.

Кога споменуваме оружје за масовно уништување, не се мисли само на огромните печурки на нуклеарните бомби кои обично ги имаме во нашите перцепции. Постојат повеќе дефиниции но еве на пример како американската легислатива го дефинира ОМУ: Секое уништувачко средство како што е дефинирано во делот 921 од членот, којшто гласи, секој експлозивен, запалив или отровен гас, бомба, граната, ракета, која што има погонско полнење поголемо од 4 унци, 113,4 грама, проектил којшто има запалливо или експлозивно полнење поголемо од четврт унца, 7 грама, мина или уред сличен на претходните, отровен гас, секое оружје кое донесува болест или организми коишто предизвикуваат болест; секое оружје кое што е конструирано да ослободи зрачење или радиоактивност со ниво опасно за човековиот живот.¹²⁴

Покрај **нуклеарната закана** тука е и заканата од употреба на **хемиското оружје** за масовно уништување. Негови карактеристики се: огромната токсичност, постигнувањето на голема смртност, брзината на делување, долгиот рок на траење и др. Во поново време релативно полесно е да се набават компоненти и да се импровизира со многу малку и ефтина опрема и притоа да се развие хемиски потенцијал кој не е воопшто за занемарување. Најкористени хемиски оружја од страна на терористите се: цијанид, цијаноген флорид, фосген хлор, сулфурен и азотен иперит, луизит, табун, сарин и др.

Заканата од употреба на **биолошко оружје** е исто така во потенцијален подем со широката распространетост и лесниот достап на клучни информации, знаење и литература на интернет. Карактеристики важни за биолошкото оружје се: инфицираат

¹²⁴Левант Е., Радиоактивен отпад, АПО, Загреб, 1996 година, превземено од Димовски, З., Тероризам, Графотранс, Скопје, 2007, стр. 160

лесно и со мали дози, вирулентни се, се инкубираат кратко, многу се ефтини во однос на ефектите, тешко и бавно се лечат, тешки за заштита и детекција, а можат да делуваат многубрзо или по потреба со одложено дејство. Ова ги прави едни од најстрашните оружја за масовно уништување. Биолошките агенсии можат да бидат: бактерии, вируси, рахитиси и токсини. Во бактериски агенсии спаѓаат: антракс, бруцелоза, колера, чума, тифус и др. За сите овие ОМУ потребно е знаење како да се направат, изработат, па со цел да се дојде до информации и знаење за технологијата и технолошките процеси се прават и сајбер напади на имателите на овие датотеки и податочни системи, а се употребуваат и разузнавачките капацитети.

Нелегалната трговија е уште еден начин да се избегнат контролните механизми и режими а со тоа и процесот на подлегнување под санкции. Позитивен факт е дека обемот на нелегалната трговија е многу помал од легалната трговија која подлежи на сите меѓународни контролни режими и на светско ниво изнесува само неколку стотици милиони долари. Но сепак тоа не е охрабрувачко и потребно е да се вложат сите неопходни мерки да се намали што е можно повеќе оваа нелегална трговија, бидејќи сигурноста драстично се намалува со самиот факт дека нелегалната трговија постои. Република Македонија не е имуна од нелегалната трговија, а местоположбата на главните крстосници помеѓу истокот и западот уште повеќе ја зголемува потребата да посветиме дополнителна сериозност на ова прашање.

На крајот може уште да се каже и дека како уште еден тренд е постојаното стопирање, прекинување и попречување на овие пролиферациски мрежи, а во исто време постојаното пробивање и воспоставување на нови мрежи. Нивната адаптирачка моќ зачудува со својата инвентивност и користење на нови методи. Затоа органите на Република Македонија имаат потреба од континуирана обука и размена на нови информации, како со ЕУ земјите, така и со останатата меѓународна заедница.

Ова е уште една причина да соработуваме со меѓународната заедница и да придонесуваме кон европската стратегија за спречување на пролиферацијата, а со тоа и кон борбата против глобалниот тероризам.

2.1. Иднината на недозволената трговија и мерки за превенција

Како што видовме, недозволената трговија и пролиферацијата со своите трендови јасно ја поставува оваа закана по безбедноста во светот на највисоко ниво. Идната недозволена трговија може да се спречи само доколку веќе денес сепревземени мерки и доколку постои политичка воља да се предвидат и јасно адресираат идните закани. Исто така, потребно е што поскоро да се превземат цел спектар на контрамерки во насока на пресретнување и елиминирање на сите можни идни закани од областа на пролиферацијата, за да не дојде до нивен **кумулятивен ефект и пораст** во следните десетина години.

Превенцијата од недозволена трговија со стратешки стоки и ОМУ во светот треба да биде императив во борбата со пролиферацијата на овие средства, на целокупната безбедносна заедница, со цел да се обезбеди меѓународната сигурност и мирот во светот. Само со навремени, добропроектирани и навремено планирани и превземени превентивни мерки, може да се креира побезбеден свет, заштитен од пролиферацијата, непосакуваното користење и ширење на ОМУ.

Според планираниот иден развој на земјите кои имаат нуклеарен потенцијал, паралелно со зголемувањето и развојот на својата индустрија тие ќе посакуваат да се стекнат со стоки и технологии со двојна употреба од високата технологија, со цел самите да го развиват својот нуклеарен потенцијал. Зголемената потреба од енергија за потребите на индустријата, дополнително се очекува да ги дестабилизира регионите богати со **енергенси и транспортни енергетски капацитети**. Паралелно за развојот на своите економии ќе им биде потребен и **хемиски и биотехнолошки потенцијал**, а со тоа се зголемува опасноста од пролиферација на биолошко и хемиски стоки и технологии потребни за производство на ОМУ.

Во иднината една од опасностите кои може да се очекуваат е актерите кои имаат потреба од **радиоактивно гориво или материјал**, да искористат понови лесно достапни технологии и да ги применат во постари капацитети, како на пример старите постсоветски центри за сепарација на плутониум со застарени технологии. Овој начин на производство на плутониум е можен преку таканаречениот процес на пренасочување на озрачено гориво од складиштата со споменатата стара технологија.

Гасните центрифуги се очекува дека како и денес и во иднина ќе предничат во застапеноста во нелегалната трговија, бидејќи се релативно широко распространети,

нивното тргување тешко се стопира, а можат да се злоупотреbas за стекнување со фисиски нуклеиден материјал, кој може да се злоупотреби за нуклеарно оружје.

Развојот и широката употреба на **ласерската технологија** е уште еден нов и модерен предизвик кој ги комплицира контрамерките за злоупотреба на оваа технологија за нејзина употреба во процес на збогатување на ураниум и покрај сите технолошки предизвици.

Но, во иднина посебно внимание треба да се посвети и на посебниот предизвик од ширење на **класифицирани или поинаку сензитивни информации** за технологии кои би можеле да бидат злоупотребени за добивање на високо збогатен ураниум и плутониум со цел производство на нуклеарно оружје. Целиот досегашен напредок на земјите познати по пролиферација, се темели на пристапот до класифицирани информации од други земји за технологиите на нуклеарните оружја или за технолошките процеси за добивање на високо збогатен ураниум или плутониум¹²⁵.

Во поновиот период, **сајбер-кражбата и шпионажата** претставуваат нови закани од проток на сензитивни информации, важни за развојот на нуклеарните оружја и технологиите поврзани со нивно производство и употреба. Од друга страна постојат многу средства и технологии со двојна употреба кои се вградени и се користат од модерната индустрија, а можат да се искористат за градење на ОМУ.

Превенцијата од **недозволеното ширење на класифицирани**, сопственички или други чувствителни информации, ќе остане како тежок предизвик во идната борба со пролиферантите, независно дали тие се терористи или сакаат да се вбројат во земјите кои поседуваат нуклеарен арсенал.

Мерките за превенција ја опфаќаат и **финансиската сфера** и движењето на капиталот кој се злоупотребува за финансирање на оваа трговија. Затоа е неопходно во иднина да се пресретнуваат сомнителните финансиски токови за кои се смета дека се вклучени во поддршка на недозволена трговија со стратешки стоки. Земјите кои нема да можат да ги применат овие превентивни мерки и контроли ќе бидат изложени на ризик да бидат експлоатирани од **криминални финансиски шеми**, не само поврзани со пролиферацијата, но и со перење на пари, финансирање на терористи и останати шеми.

Превентивните мерки мора да ја опфатат и **точната и прецизна евиденција на снабдувачи** на црниот пазар и компании кои соработуваат со нив во недозволената

¹²⁵ALBRIGHT, David. STRICKER, Andrea. WOOD, Houston; „*Future World of Illicit Nuclear Trade Mitigating the Threat*“, INSTITUTE FOR SCIENCE AND INTERNATIONAL SECURITY, Washington, DC, July 29, 2013, стр 9 http://isis-online.org/uploads/isis-reports/documents/Full_Report_DTRA-PASCC_29July2013-FINAL.pdf

трговија. Најголем ризик за потенцијални проблематични снабдувачи постои токму во најразвиените земји, кои во својот внатрешен промет со стоки и технологии со двојна употреба, може да бидат во заблуда дека продаваат на домашни крајни корисници, а всушност нивните стоки да бидат препакувани, транзитирани и разнесени во делови, за да завршат склопени повторно во непосакувани раце. . (Види Прилог бр.4¹²⁶).

Покрај овие превентивни мерки кои ги споменавме во разни студии се споменуваат преку 100 препораки за превенција во преку 15 широки области: зголемена свесност за недозволената трговија, целосна примена на санкциите, класифицираните информации, криминалните финансиски токови, подобрување на методите за рана детекција, спроведување на контролните мерки, спречување на нелегалната трговија, превенција на маркетингот на нуклеарни материјали од други земји, забрана за збогатување на нуклеарнигорива во кризни региони, потсетување на откажувањата од недозволена трговија, барање на додатни гаранции за непролиферација и спречување на недржавни актери од стекнување на нуклеарно оружје преку недозволената трговија, како и одговорна имплементација на релевантните контроли меѓународни режими¹²⁷.

Република Македонија, паралелно со градењето на своите непролиферациски капацитети во содејство со партнерите од меѓународната заедница, потребно е во реално време да врши проценка и ги првзема сите неопходни превентивни мерки со цел да ги намали на минимум ризиците од пролиферација. Тоа е потребно да се направи со широка општествена опфатеност и инклузивност, не само на декларираните владини капацитети, туку и со вклучување на пошироката академска заедница со своите научно истражувачки каацитети, производствените капацитети со посебно внимание на компаниите од наменската индустрија, компаниите кои поседуваат висока технологија, финансиските кругови, контраразузнавачките служби, граѓанскиот сектор и др.

¹²⁶ALBRIGHT, David. STRICKER, Andrea. WOOD, Houston; „*Future World of Illicit Nuclear Trade Mitigating the Threat*“, ... стр 13.

¹²⁷исто , стр. 14

3. Системот за контрола на СТДУ во РМ

3.1. Контрола на материјални средства и контрола на технологијата на нематеријални средства

Материјалните стоки со двојна употреба претставуваат стока, која вклучувајќи ги и компјутерските програми и технологија, може да се користи како за цивилни, така и за воени цели, но можат да бидат употребени и на начин, на кој може да се помогне во производството на ОМУ, како на пример нуклеарно оружје или останати нуклеарни експлозивни направи.

Кога се работи за нематеријални средства, не може да се каже дека се работи за помалку важни или помалку опасни средства од аспект на опасноста од можна пролиферација. Напротив, нивната пролиферација е исто толку опасна и слободно можеме да кажеме од досегашните научени лекции од страна на експертските тела кои ја следат областа на контролните режими, дека за да биде успешна извозната контрола, потребен е дури и поспецифичен приод.

Под терминот технологија, овде се подразбира специфичната информација неопходна или потребна за „развој“, „производство“ или користење на било кое средството кое се наоѓа на листата¹²⁸. Оваа информација може да има форма на „технички податоци“ или „техничка помош“.

Но, секако треба да се знае дека контролите не се применуваат на оние „технологии“ кои се минимално потребни за инсталација, оперирање, одржување (проверка) или поправка на оние средства кои не се предмет на контрола на извозот односно чиј извоз е одобрен.

Дефиницијата на извозот е дадена во Регулативата на Советот (ЕС) No. 428/2009 од 05 Мај 2009 година и со неа е воспоставен Режимот на Унијата за контролата на извозот, трансферот, брокерингот и транзитот на средствата со двојна употреба. Исто така Здружената акција на Советот од 22 јуни 200 година е регулиран поимот на „техничка помош“, а поврзана со одредена воена употреба.

¹²⁸ Овде се мисли на било која Листа на средства и технологии, издадена од меѓународните контролни системи на стратешки стоки (<http://www.state.gov/strategictrade/resources/controllist/>), како и (<https://www.government.nl/topics/export-controls-of-strategic-goods/contents/export-control-policy-for-strategic-goods>) или заедничката ЕУ листа на стоки и технологии со двојна употреба (http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/january/tradoc_154129.2015-2420.pdf) или средства за воена употреба ([http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015XG0421\(05\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015XG0421(05)))

Точната фразеологија вклучува, Цитирам:

„пренос на софтвер или технологија по електронски медиуми, вклучувајќи факс, телефон, електронска пошта или било какви други електронски комуникации до дестинации надвор од ЕУ; тука се вклучува овозможувањето на достапност до електронски форми како софтвер и технологија на правни или индивидуални лица и партнерства надвор од Унијата. Извоз исто така се смета усмениот пренос на технологија кога технологијата се објаснува опо телефон“ Исклучоци од ова се „јавно достапни информации“ и „основни истражувања“¹²⁹.

3.2. Комисија за разгледување на барања за добивање на дозвола за вршење на извоз-увоз, транзит, брокерски услуги и офсет

Оваа комисија е формирана согласно член 31-а од Законот за производство и промет на вооружување и воена опрема и (“Службен весник на Република Македонија” бр.бр.54/02, 84/07, 161/09 и 145/10, 119/13, 164/13 и 41/14) со цел да врши разгледување на барањата за добивање на дозвола за вршење на извоз-увоз, транзит брокерски услуги и офсет на ВВО, Владата на Република Македонија формира комисија.

Комисијата е составена од претседател, заменик претседател, пет члена и пет заменици на членовите од претставници на: Министерството за економија, Министерството за одбрана, Министерството за внатрешни работи, Министерството за надворешни работи и Царинската управа на Република Македонија.

Со Комисијата раководи претседателот на Комисијата од Министерството за економија. Заменикот на претседателот е членот на комисијата, преставник од Министерството за економија. Комисијата ги врши следниве работи:

- ги разгледува барањата за добивање дозвола за вршење извоз-увоз, транзит, брокерски услуги, и офсет на ВВО и дава мислење по доставените барања;
- дава иницијативи за уредување на прашања за извоз-увоз транзит, брокерски услуги, и офсет на ВВО, со овој или други прописи од областа на одбраната;

¹²⁹Законот за контрола на извоз на стоки и технологии со двојна употреба („Службен весник на Република Македонија број 82/05, 84/07, 158/10, 136/11, 199/14, 192/15 и 53/16)

- остварува соработка со надлежни меѓународни институции и тела за прашања од нејзина надлежност и
- ја применува „Заедничката воена листа на ЕУ,, и се придржува кон рестриктивните мерки согласно со Законот за рестриктивни мерки .

Мислењата на Комисијата се донесуваат со консензус, а истата за својата работа донесува деловник. Административно-техничките работи за потребите на Комисијата ги врши Министерството за економија во согласност со актот за организација на работа. Комисијата доставува извештај за својата работа до Владата најмалку еднаш годишно. Извештајот се доставува во првиот квартал на тековната година за претходната година.

Владата на Република Македонија на предлог на Министерството за економија ја објавува „Заедничката воена листа на ЕУ “ во “Службен весник на Република Македонија”. Овде јасно станува збор за воени средства и воена опрема, лесно препознатлива и декларирана како таква, па ризиците од пролиферација се врамени и стандардни, за разлика од делот на стратешки стоки кој се однесува на СТДУ.

3.3 Комисија за контрола на извозот на СТДУ

Комисијата за извоз на стоки и технологии со двојна употреба е формирана согласно членот 4 став 1 од Законот за контрола на извоз на стоки и технологии со двојна употреба („Службен весник на Република Македонија број 82/05, 84/07, 158/10, 136/11, 199/14, 192/15 и 53/16). Со Резолуцијата 1540 (2004) на Советот за безбедност на ОН, предвидено е сите земји да воспостават соодветна законска легислатива, со цел воведување на издавање на дозволи за контрола на стоки, сеопфатни клаузули за стоки кои не се на Листите¹³⁰, транзитни и ИТТ (нематеријален пренос на технологија) контроли, брокеринг активностите, финансирање на распространувањето и давањето на техничка помош. Комисијата има задача да ги поврзува кадрите специјализирани од различни области и Владини ентитети и заеднички од разни аспекти да го менаџира издавањето на дозволите преку проверка на барањата и барателите, во содејство со

¹³⁰Службен весник на Република Македонија бр. 82/2005, Листа на стоки и технологии со двојна употреба (Сл.весник на РМ бр.37/2013) и Одлука за утврдување на Листата на стоки и технологии со двојна употреба (Сл.весник на РМ бр.37/2013), новата листа се очекува да биде усвоена на Влада јуни 2018.

своите меѓународни партнери и според хармонизираните контролни листи, инкорпорирани во домашното законодавство.

Како што е предвидено во Резолуцијата, а регулирано со законот за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба, Комисијата треба да ги врши следните работи¹³¹:

- предлага Листа на стоки и технологии со двојна употреба и Листата на држави, организации, ентитети или поединци во однос на кои има ограничувања во извозот на стоки и технологии со двојна употреба, до Владата на Република Македонија;

- дава иницијативи за уредување на прашања од значење за контрола на извоз на стоки и технологии со двојна употреба, со овој или друг закон;

- остварува соработка со надлежни меѓународни институции и тела во врска со контролата на извозот;

- ги разгледува барањата за издавање на дозволи за извоз, дозволи за брокерски услуги дозволи за транзит на стоки и технологии со двојна употреба подготвува записник за секој поединечен предмет и записникот со своето мислење го доставува до министерот за економија, и

- врши и други работи утврдени со овој и други закони.

Согласно членот 12 од Деловникот за работа на Комисијата за извоз на стоки и технологии со двојна употреба, предвидено е седниците на Комисијата редовно да се одржуваат три пати во текот на годината, а по потреба или на барање на членовите на Комисијата, може и повеќе пати.

Според Членот 4 од Законот за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба (Службен весник на Република Македонија број 82/05), Комисијата формирана од Владата (став 1), е составена од претседател и шест члена (став 2), со претсавници од Министерството за одбрана, Министерството за внатрешни работи, Министерството за надворешни работи, Министерството за економија, Царинската управа на Република Македонија, Секретаријатот за законодавство и Генералниот секретаријат на Владата на Република Македонија, а за својата работа донесува Деловник за работа (став 4).

Комисијата за извоз на стоки и технологии со двојна употреба од своето формирање во 2009 година¹³², (во понатамошниот текст „Комисија за КИСТДУ“) до

¹³¹Член 4 став 3 од Законот за контрола на извоз на стоки и технологии со двојна употреба („Службен весник на Република Македонија број 82/05, 84/07, 158/10, 136/11, 199/14, 192/15 и 53/16)

Владата на Република Македонија, еднаш годишно доставува извештај за својата работа, а се состанува и одлучува за секоја поединечна дозвола. .

4. Владини ентитети вклучени во системот за контрола на СТДУ

Во системот за контрола на СТДУ носечка функција има Министерството за економија. До него се доставуваат барањата за издавање на дозволи за извоз, се издава сертификат за краен корисник при увоз на стоки и технологии со двојна употреба, како и дозволите за извоз по завршената процедура на Комисијата. Административно-техничките работи ги врши врши секретарот на Комисијата кој е вработен во Министерството за економија во согласност со актот за организација на работа.

Извозот на стоки и технологии со двојна употреба во Република Македонија, подлежи на контрола со цел заштита на безбедноста, економските интереси и надворешно политичките интереси во зајакнување на меѓународниот мир и безбедност, како и за исполнување на меѓународните обврски на Република Македонија, согласно надлежностите во Законот за КИСТДУ. На предлог на Комисијата и според укажаните потреби за следење на меѓународните и европските регулативи, стручната служба за стоки и технологии со двојна употреба во Министерството за економија предлага измени и дополнувања на Законот за контрола на извоз на стоки и технологии со двојна употреба, кои се во функција на усогласување на одредбите за спроведување на управна постапка од овој закон со одредбите од Законот за општата управна постапка („Службен весник на Република Македонија“ број 124/15). Покрај Законските рамки во споменатите области, во **Стратегијата на Република Македонија за справување со пролиферација на оружје за масовно уништување и заштита од хемиски, биолошки, радиолошки и нуклеарни закани**, се наведуваат уште 27 закони, од кои за Системот за КИСТДУ, најважни се: Законот за трговија (одлука за распоредување на стоките на форми на извоз, увоз), Законот за забрана на развивање на производство, складирање и употреба на хемиски оружја, Закон за заштита од јонизирачко зрачење и радијациона сигурност, Закон за царинска управа, Закон за заштита од експлозивни материи, Закон за превоз на опасни материи и др. Сите овие Закони мора да бидат

¹³²Член 4 став 7 од Законот за контрола на извоз на стоки и технологии со двојна употреба („Службен весник на Република Македонија број 82/05, 84/07, 158/10, 136/11, 199/14, 192/15 и 53/16)

ускладени со Европските Регулативи, низ тековниот процес на хармонизација со правилата и стандардите на НАТО и ЕУ.

5. Домашна легислатива ускладена со меѓународните регулативи

5.1. Развој на безбедносната соработка

Република Македонија членува на скоро сите релевантни меѓународни правни инструменти со кои се регулира конвенционалното вооружување, оружјето за масовно уништување и неговото неширење. Македонија со Меѓународната агенција за атомска енергија склучи Спогодба за заштитни мерки (2000), Дополнителниот протокол (2005) и Протокол за мали количества (2000).

Во Брисел, на 18 јули 2005 година, за време на Вториот совет за стабилизација и асоцијација, Република Македонија и ЕУ усвоија заедничка изјава за неширење на оружје за масовно уништување и тероризам. Како дел од процесот на постепено усвојување и воведување на законодавството на ЕУ за ЗНБП во домашното законодавство, Владата на Република Македонија на својата седница на 1ви ноември 2004 година, донесе Одлука за унилатерално прифаќање на Европскиот кодекс на однесување за извоз на оружје од 8ми јуни 1998 година.

Република Македонија, исто така, унилатерално пристапи и кон Заедничкиот став на ЕУ 2003/468/CFSP за контрола на брокерингот во трговијата со оружје, на Програмата за спречување и борба против незаконската трговија со конвенционално вооружување и Заедничкиот акциски план 2002/589/CFSP за придонесот на ЕУ во борбата против дестабилизирачкото акумулирање и ширење на мало и лесно оружје.

Република Македонија, во јуни 2010 година, се приклучи кон Заедничката позиција на Советот 2008/944/ЗНБП, од 8ми декември 2008 година со која се дефинираат заедничките правила кои што ја пропишуваат контролата на извозот на воена технологија и опрема.

Во 2003 година, Владата усвои декларација за еднострано придружување кон Упатствата за чувствителни трансфери кои е однесуваат на проектилите од Режимот за контрола на ракетна технологија (РКРТ) и неговиот Анекс. Од страна на Владата беше одлучено опремата и технологијата која подлежи на РКРТ да ја стави во посебен систем на дозволи.

Од 2002 година, Република Македонија е држава потписник на Хашкиот кодекс на однесување за неширење на балистички проектили. Република Македонија го поднесе својот нулти извештај во 2012 година.

До ООН, Република Македонија редовно поднесува извештаи за Регистарот за конвенционално вооружување и за воените расходи, како и до ОБСЕ за трансфери на конвенционално оружје, нагазни мини, годишни размени на воени информации, итн.

Понатаму, Република Македонија е членка и на Глобалната иницијатива за борба против нуклеарниот тероризам и на Безбедносната иницијатива за неширење на оружјето за масовно уништување.

За Аранжманот Васенар, како што веќе е споменато погоре во трудот, Република Македонија не е договорна страна, како и во Групата на нуклеарни снабдувачи и во Австралиската група, но затоа постои интерес за воспоставување потесна соработка со овие режими, вклучувајќи и исполнувајќи ги критериумите за членство. На 1ви декември 2010 година, Република Македонија поднесе официјално писмо за намери до Пленарното претседателство на Аранжманот Васенар изразувајќи го својот интерес за формално приклучување кон овој режим. Од 2011, Македонија е поканувана на техничките информативни состаноци за Аранжманот Васенар.

Од 2011 година, Република Македонија активно учествува во иницијативата на Инструментот на ЕУ за стабилност за формирање на Центри на извонредност за ХБРН за Југоисточна Европа, Украина, Молдавија и Кавкаскиот регион. На 19ти јуни 2012 година, по донесена одлука на Владата, беше формирано Национално координативно тело за ХБРН, составено од претставници на сите надлежни органи. На челото на ова тело се наоѓа Национален координатор за ХБРН, претставник од Министерството за надворешни работи на Република Македонија.

Континуираната обврска која произлегува од Законот за контрола на извоз на стоки и технологии со двојна употреба, а се однесува на ажурирањето на новините со домашната легислатива се во согласност, исто така, со одредбите на новиот Закон за управна постапка. Ажурирањето на новините во системот за КИСТДУ покрај Законот, се врши и на најновите „Листи на стратешки стоки“. Согласно Законот и Листата на СТДУ, Република Македонија практично се придружува на режимот за контрола на извозот. Согласно член 7 став 6 од Законот за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба, за добивање на дозвола за извоз на стоки и технологии со двојна употреба покрај останатите документи, во прилог кон барањето извозникот мора да

достави и „Сертификат за краен корисник“, кој треба да биде издаден од надлежна институција од земјата увозничка.

Одредбите од овој Закон мора да бидат во согласност и со другите Закони во нашата земја и со менувањето и ажурирањето на било која измена во еден Закон, потребно е да се ажурираат и останатите.

Со последната измена во новиот Закон за управна постапка се предвиде: одделни докази во спроведувањето на управната постапка да ги прибави Министерството за економија по службена должност како надлежен орган, а од странката да се бараат само докази кои не постојат во службената евиденција на јавните органи како и прибавувањето на доказите по службена должност и евиденциите да се врши во електронска форма согласно членот 29 од Законот за општата управна постапка.

Измените на Законот за изменување и дополнување на Законот за контрола на извоз на стоки и технологии со двојна употреба се објавени („Службен весник на Република Македонија број 53/16“).

Република Македонија дава силна поддршка за изработка на еден нов правно обврзувачки меѓународен инструмент, со кој би се воспоставиле највисоки заеднички стандарди за увоз, извоз и трансфер и на конвенционално вооружување.

Сите овие напори за прифаќање, усогласување и имплементирање на овие безбедносни системи и контролни режими и нивно усогласување со својата легислатива, кои Република Македонија на дело ги спроведува, имаат една конечна цел, а тоа е активно да учествува во спречувањето на заканите по безбедноста воопшто, во дестабилизацијата на регионите, спречување на прекршувањето на човековите права и хуманитарното право, спречување на можни конфликти и оневозможување на поткопувањето на мирниот економски, социјален и општествен развој.

5.3. Македонски контролни листи

Од континуираните напори на Република Македонија да ја усклади својата национална легислатива со европскиот „acquis communautaire“, произлегуваат повеќе важни обврски кон системите за контрола на стратешки стоки. Во делот на законското нормирање на законите кои произлегуваат од Регулативите за контрола на стратешки стоки, произлегува потребата, синџирот на субординација на превземените обврски да се ажурира тековно. Со секоја промена или дополна во Регулативите, во домашната

легислатива мора да се интервенира брзо и прецизно, со цел да не се нанесе некаква економска штета на домашните компании и нивните деловни партнери.

Законите за контролата на стратешките стоки, имаат свои посебни делови, во кои точно и прецизно се наведени неопходните информации кои се потребни за групирање, класифицирање, идентификација и кодификација на стратешките стоки, технологијата поврзана со нив и нивниот третман. Тие делови се нарекуваат „Листи на стратешки стоки“ и се неопходни за функционирањето на целиот Контролен систем.

Во суштина, лидерството во светот на контролните системи од страна на САД е следено од европските партнери, па со секоја промена во Листите на САД, се менуваат и европските листи, а со тоа и ние имаме обврска да ги ажурираме нашите национални Листи. Листата за стоки и технологии со двојна употреба се состои од девет пошироки групи на средства, кои пак средства понатаму детално се опишани и каталогизирани во облик кој овозможува брзо наоѓање на карактеристиките на средството.

Обврска на сите кои се во допир со овие стоки, материјални и нематеријални средства и/или технологии, како што мора да го применуваат Законот, така да ги знаат, користат и применуваат кодификациските ознаки од Листата. Според овие кодификациски ознаки се одредува и точната царинска ознака, како би се овозможило движење на овие стоки при нивен извоз и увоз во државата.

Неприменувањето на Листите, прво оневозможува законски промет со овие средства, а потоа предизвикува и драстични казнени одредби кои исто така се предвидени со Закон.

Во Законот за контрола на извоз на стоки и технологии со двојна употреба во член 5 е предвидено и регулирано донесувањето и управувањето на двете потребни листи:

- 1) Листа на стоки и технологии со двојна употреба¹³³ и
- 2) Листа на држави, организации, ентитети или поединци во однос на кои има ограничувања во извозот на стоки и технологии со двојна употреба.

Исто така во Законот за производство и промет на вооружување и воена опрема во член 5 се дефинираат следниве листи:

- 1) Листа на стоки и технологии со двојна употреба;
- 2) Листа на држави, организации, ентитети или поединци во однос на кои има ограничувања во извозот на стоки и технологии со двојна употреба и

¹³³ „Службен весник на Република Македонија бр. 37/2013“ на 7 март 2013 година.

3) Листа на држави за кои не се бара сертификат за краен корисник.

Министерството за економија, кое е го носи терминот одговорно за спроведувањето на Законот за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба, изработи одлука за воведување на листа за стоки и технологии со двојна употреба, усогласена се разбира со Анексот I од Регулативата на Советот (ЕЦ) бр. 428/2009 од 5 мај, 2009 година.

Оваа одлуката беше донесена од страна на Владата на Република Македонија и објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 121/2011.

Министерството за економија подготви исто така и нова Одлука за Листата на стоки и технологии со двојна употреба со која пак се „транспонира“¹³⁴ Регулативата (ЕУ) Бр. 388/2012 на Европскиот парламент и на Советот, Анекс I, со која се врши измена на Регулативата на Советот (ЕЦ) бр. 428/2009. Со оваа регулатива се воведува режим за контрола на извозот, трансферот, брокерингот и транзитот на предмети со двојна употреба. Оваа одлуката беше донесена од страна на Владата на Република Македонија и објавена во „Службен весник на Република Македонија бр. 37/2013“ на 7 март 2013 година. Листата на стоки и технологии кои подлежат на режим на контрола на извозот, се ажурираат по потреба и во согласност со Европската Листа и листата на Висенар, со динамика на околу две години, а последната листа СТДУ се очекува да биде донесена со Одлука на Влада во Јуни 2018 година.

Исто така во 2008 година Министерството за економија ја има прилагодено националната (Македонска) воена листа (Додаток 7 на Одлуката за распоредување на стоките на форми на увоз и извоз, Службен весник на РМ бр. 167/2008) кон ажурираната заедничка воена листа на Европската унија, усвоена од страна на Советот на ЕУ на 19 март 2007 година, а последната воена листа се очекува да биде донесена со Одлука на Влада во Јуни 2018 година.

Овие Листи содржат подготвени податоци во кодирана форма, кои се групирани во пошироки групи на средства. Јасните и прецизни детали за средствата заедно со нивните технички карактеристики, овозможуваат точна идентификација, не само на материјалите и материјалните средства, туку и на сложените софтверски решенија и високата технологија.

Точната идентификација на средствата е неопходна и за претставниците на контролниот систем и за стопанствениците. Кодните ознаки од овие средства се од

¹³⁴ Се усогласува во облик и формат кој одговара за нашите прилики и можности, а се усогласува и со останатите законски рамки како не би се појавила пречка при нејзината имплементација.

исклучително значење и еднозначни и хармонизирани со Листите од Европската Унија и од Васенар Аранжманот. Тие се користат од сите контролни режими и меѓународни тела кои ја контролираат работата на земјите кои ги потпишале одредените конвенции.

Казнените одредби, предвидени и пропишани во Законот, важат за сите и се високи соодветно и на сериозните последици кои може да настанат, дури и со мала грешка. Овие факти укажуваат на потребата од воспоставување на квалитетна и стручна внатрешна контрола кај економските оператори и висока стручност и обученост на вработените во државните институции.

Со тековното ажурирање на Македонските контролни листи, РМ во целост ги исполнува своите обврски според насоките од безбедносните документи на ООН, ЕУ и останатите меѓународни безбедносни актери и со тоа активно и фактички придонесува кон реализација на контролните режими за стратешки и останати стоки. Со тоа партнерски учествува во реализацијата на целите од Стратегијата за спречување на ширењето на оружјата за масовна употреба.

6. Управување со безбедносните ризици

Доброто управување со ризик има суштинско значење за успешниот развој на Системот за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна намена во Република Македонија. Ризиците можат да бидат идентификувани, проценети, контролирани и правилно управувани, единствено доколку во функција се соодветни менџамент-ресурси и структури, вклучувајќи елемент за управување со ризик во носечкото ресорно владино тело, Министерството за економија. Тоа треба да ги предвиди и да се справи со ризиците од имплементирањето на споменатиот систем на стратешко ниво. Кај ова министерство е и обврската за контактирање со останатите министерства и нивните управувачки тела за управување со ризици. Ова Министерство исто така, мора да ја спои со својата обврска за редовно известување на меѓународната заедница со Министерството за надворешни работи и да се справи со легислативниот ризик. Преку оваа соработка мора да се одговори на ризикот од издавање на дозвола на увозник, купувач или краен корисник кој е за Листата на забранети компании или држави.

За оваа цел, Министерството за економија постојано го развива системот за управување со ризик, а паралелно и успешната имплементација на контролните механизми на стратешките стоки.

Како управувачко тело за справување на ризиците кои произлегуваат од неправилната примена на законските рамки, Комисијата има најголема врска со економската заедница каде што економските ризици се најголеми. Во тој контекст, управувањето со ризици секогаш треба да биде проследено со предвидливоста на проблемите кои со себе носат ризик и со тоа да се превенираат ненавремените издавања на дозволите и нивното неиздавање. Еден од начините е да се искористат позитивните искуства кои ги имаат нашите партнери во ЕУ, САД и останатата меѓународна заедница низ размена на научени лекции при имплементација на контролните системи. Друг начин е континуираната и посветена работа и квалитетната и континуирана обука на кадрите изложени на операивен ризик.

Економскиот ризик може да произлегува и од идентификацискиот ризик, па единствен начин е преку едукација, тесна соработка и стекната доверба, да се контролираат внатрешните контролни програми на компаниите или производителите.

Преку инвестирање во посветен кадар за управување со ризик, како и пошироката структура на тела за управување со ризик, Комисијата за стоки и технологии со двојна употреба е фокусирана на управување со кумулативниот оперативен ризик со кој контролниот систем се соочува во текот на секојдневното работење и за оваа цел прецизното водење на базата на податоци за настани кои предизвикуваат конфликти и каснења во издавањето на дозволите, продолжува да служи како корисен извор за идентификација на ризик.

Во ресорните министерства ризиците се покомплексни и бараат соработка со меѓународните тела за секој увозник од различна држава посебно и нивна проверка дали се на забранетите листи. Министерството за одбрана се справува со одбранбените ризици, министерството за внатрешни работи со ризикот за појава на криминал и недозволена трговија

Најголемиот ризик, дури и при совршено функционирање на контролниот систем се појавува на самиот крај на извозниот процес, кога при физичката проверка на стоката која се извезува, се случува грешка на царинскиот работник, која се дефинира како субјективна грешка.

Дополнително, целта на Центарот за управување со ИТ прашања е да го намали оперативниот ризик поврзан со спроведувањето новините во легислативата, ажурирањето на листите на контролираните стоки за извоз, имплементација на нови алатки за електронска контрола на издадените дозволи преку електронскиот тракинг

систем. Со ова информатичкиот ризик е сведен на минимум, а повеќестраната проверка од сите чинители ја доведува до минимум и можноста од субјективна грешка.

Кога зборуваме за управувањето со можните ризици, или според новоприфатената терминологија, менаџмент со ризиците, се појавува уште една варијабла, значајна во услови на постоење на слаби држави или осетливи и млади демократии. Кај вакви општества постојат опасности од злоупотреба на безбедносните системи преку: корупција, подмитување, кронизам, непостоење на одговорни внатрешни контроли или пак подлегнување на одредени кругови од бизнис заедницата. За нас овие ризици се дотолку поважни, бидејќи исполнуваме, барем во моментов би рекол поголем дел од овие предизвици.

Како што сите системи генерално го решаваат проблемот на својата најслаба точка, за да го зјакнат целиот систем, така и одговорноста на Република Македонија кон посветеното и одговорно имплементирање на контролните системи за стратешките стоки мора да се држи на највисоко ниво. Не смее да се дозволи издавање на дозвола за извоз, транзит, брокеринг на стратешки контролирани стоки, а да нема сериозна повеќекратна контрола од страна на државните ентитети.

Како последна точка каде што стратешките стоки воопшто , а посебно стоките и технологиите за двојна намена се контролираат, е физичкиот увид од страна на царината. Нема да ги анализирам сите фактори кои можат да влијаат на конечната одлука на царинскиот работник, но ќе констатирам дека залудна е целата работа на сите контролни ентитети пред него, ако со документите замине друга , а не стоката или технологиите кои ги носат кодовите од Листата¹³⁵ на контролирани средства.

Значи, од овде можам да заклучам, дека во целиот систем човечката односно субјективната грешка овде е возможна и може да варира од намерна до случајна или нелогичка.

Следен предизвик кој претставува варијабла од среден интензитет, при креирањето на ризик, е одговорноста на самиот производител за точноста и веродостојноста на документацијата која ја понесува во Министерството за економија.

При поднесувањето на документацијата тој ја превзема и одговорноста на себе дека извршил точна идентификација на стоката според последното издание на позитивната контролна листа. Точно идентифицираниот производ е обврска и на сите други кои се во прометот и бараат дозвола за манипулација со стратешките стоки.

¹³⁵ „Службен весник на Република Македонија бр. 37/2013“ од 7 март 2013 година.

Позначајните производители или трговски компании кои континуирано манипулираат¹³⁶ потребно е да имаат во своите компании воведено Систем за Внатрешна контрола¹³⁷, која ќе ја контролира усогласеноста на техничките, хемиските, физичките и станати карактеристики на производот или стоката со техничките нацрти, спецификации, мерки и барања. Исто така техничките карактеристики на стоките мора да се јасно наведени во договорите на барателот на дозволата за извоз, со економскиот оператор кој се појавува како купувач и плаќач на средството, како и со крајниот корисник.

На крајот тука се и разните Анекси на Договорите помеѓу купувачот и продавачот на опремата, кои не смеат да варираат и да влијаат во идентификациска смисла со веќе декларираната опрема. Со анекси на договорите може да се прецизира додатна опрема, која исто така подлежи на контрола, а може и да се прецизира сервисирање, оптимизација или консолидација на дијапазонот на можности на машината или опремата. Понатаму, претстои и пакетот на инструкции кои се неопходни за работа со машината или разни обуки за работа со опремата. Овој трансфер на нематеријални средства, односно технолошко знаење, исто така подлежи на контрола и забрана за негово ширење на земјите и недржавните актери, организации или компаниии кои се на црната листа на контролните режими.

~~Ризиците за одлив на технологија или технолошко знаење, како што~~ видовме се евидентни, повеќеслојни и апстрактни, па потребно е да се направат превентивни мерки и тие мерки континуирано да се објаснуваат на компаниите. На тој начин би се намалиле можностите за загрозување на безбедноста.

Македонската Стратегија за справување со пролиферацијата на ОМУ и заштита од ХБРН закани мора да има Акциски план за имплементација кој ќе даде детални чекори за управување со безбедносните ризици, како и за управување со последиците од криза кои може да се групираат како: превенција и детекција, сузбивање на ризици и закани и управување со кризите. Конечно оваа стратегија мора да ги има како приоритетни цели: национална заштитата од закани со употреба на ОМУ или ХБРН, превенција од пролиферација на ОМУ и ХБРН, национална подготвеност за брза реакција при настани со ОМУ и ХБРН закани и активна соработка на билатерален и мултилатерален план, на национално, регионално и меѓународно ниво во справувањето со овие безбедносни ризици.

¹³⁶Овде се мисли на позитивна манипулација, односно бизнис, трговија, транзитирање, брокеринг и сите други економски постапки во кои стратешките стоки се предмет на економска манипулација.

¹³⁷Систем за Внатрешна контрола, Internal Compliance programme (ICP), види точка 8 од ова поглавје.

7. Интернационални организации

7.1. Организација на Обединетинации

Вклученоста на Обединетите нации во дефинирањето на основните закани по мирот, преку своите Резолуции и соодветни тела, има за цел да го осигура меѓународниот мир и сигурност, развивајќи соработка помеѓу нациите и промовирајќи ги човековите права. Република Македонија ги почитува Резолуциите на советот за безбедност, вклучувајќи ги и оние кои се однесуваат на санкции против земји и организации кои претставуваат закана за меѓународниот мир и безбедност и ги имплементира во националното законодавство.

ООН ги уредува со разни договори, обврзувачки Резолуции и други документи истите области кои и ЕУ со својата европска безбедносна политика ги опфаќа: Оружје за масовно уништување (ОМУ), Конвенционално оружје и Безбедност и одржливост на вселената.

До ООН, Република Македонија редовно поднесува извештаи за Регистарот за конвенционално вооружување и за воените расходи. ОБСЕ за трансфери на конвенционално оружје, нагазни мини, годишни размени на воени информации; итн.

7.2. Европска Унија

Во рамките на Европската Унија, ова подрачје е одредено со Регулативата на Советот 428/09, од петти мај 2009^{та} година, со која се утврдува режимот на Заедницата за контрола на извоз, трансфер, брокерство, како и превоз на стоките со двојна употреба

Преку оваа Регулатива (428/09), се утврдува условениот заеднички состав на надзор на извозот на материјалните стоки со двојна употреба со цел за да се обезбеди почитувањето на меѓународните обврски и одговорности на државите членки, посебно во врска со непролиферацијата и самата Европската Унија.

Заедничкиот состав, надзорот како и воспладувањето и хармонизирањето на политиките на повеќето држави со цел спроведување, регулирање, како и следење во рамките на сите држави членки на Европска Унија, претставува предуслов за воспоставување на слободното движење и пренесување на материјалните стоки со двојна употреба во рамките на Европската Унија. Всушност Регулативата воспоставува

режим на Унијата не само за контрола на извозот , туку и трансфер, брокеринг и транзит на средства и технологии со двојна употреба

Извозот, дефиниран од страна на Регулативата на Советот 428/09, значи дека царинските прописи ја уредуваат секоја царинска постапка кон материјалните стоки со двојна употреба кои трајно или само привремено го напуштаат царинското подрачје на Европската Унија, вклучувајќи го тука и повторниот извоз на ваквите материјални стоки. Под извоз се подразбира и пренос на софтвери или технологии по пат на електронските медиуми, вклучувајќи ги тука сите можни медиуми: телефон, телефакс, електронска пошта, или било кој друг електронски начин, кој ги користи алатките на модерната, современа информатичка технологија. Кога тоа одредиште е надвор од Европската Унија, се вклучува и ставањето на располагање на таквиот софтвер и технологија во рамките на електронски облик на правните и физичките личности и партнерства надвор од Унијата. Од тука извозот, исто така, се применува и на усмен пренос на технологија доколку технологијата се опишува преку телефон. Со цел за да се овозможи директната примена на Регулативата на Советот 428/2009 и во Република Македонија е донесен Законот за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба¹³⁸.

Извозните дозволи исто така се потребни и доколку стоките не се на листата за контрола на извозот со двојна употреба , но извозникот од Европската Унија има информација дека средствата може да се искористат во процес на производство на хемиско, биолошко, или нуклеарно оружје. Исто така потребна е дозвола доколку извозникот има информација дека земјата на крајниот корисник која е последна дестинација е предмет на ембарго за увоз на оружје по донесена одлука на ЕУ, ОБСЕ или ООН. Извозната дозвола е неопходна и во случај кога извозот содржи пренос на медиум со електронски информации, софтвер или технологија, како и испорака на техничка помош во врска со производство на ОМУ.

Во Европската Унија постојат три типа на извозни дозволи: индивидуални, глобални и општи дозволи.

Индивидуалните дозволи се издаваат во случај на извоз на одредена стока на одреден примач. Глобалните дозволи се издаваат во случај кога одреден број на стоки со двојна употреба се извезуваат на еден или повеќе примачи во една или повеќе одредени земји. Генерална дозвола се издава во случај кога повеќе не е потребна

¹³⁸Службен весник на РМ број 82/2005; 84/2007; 158/2010; 136/2011;199/2014;192/2015 и 53/2016

извозна дозвола, но за помалку чувствителни стоки со двојна употреба на извесни партнери во трговијата со ЕУ, како на пример: Австралија, Канада, Јапонија, Нов Зеланд, Норвешка, Швајцарија и Соединетите Американски држави. Овие држави се наведени во листата на држави во Анекс 2 од Регулативата на Советот.

Со примената на Уредбите на Советот 428/09, европските компании им е овозможено слободно ги пренесуваат скоро сите материјални стоки со двојна употреба во внатрешното царинско подрачје на Европската унија. Дозволата е потребна само за материјалните стоки со двојна употреба, од Прилогот IV на Регулативата на Советот 428/09, со оглед на тоа дека станува збор за материјални стоки под стратешки надзор на Унијата.

Преку оваа Регулатива ЕУ го пропишува и составот и можноста за примена на таканаречената „сеопфатна контрола“ која се однесува на крајната употреба, односно на крајниот корисник, а со неа ЕУ сака да оствари целосна контрола над извозот и со тоа да ја отстрани и најмалата можност за злоупотреба на стратешките стоки.

Европската Унија во своите активности во контролата на стратешките стоки тесно соработува со Соединетите Американски Држави и со останатата меѓународна заедница и со ООН. Но, мора да се спомене и дека по последните случувања и терористички напади ЕУ пробува да се постави како глобален актер кој е подготвен да придонесе кон глобалната безбедност. Репозиционирањето на ЕУ, посебно после излегувањето на Обединетото Кралство надвор од Унијата, ќе се движи и понатаму во насока на доизградување на сопствениот нов безбедносен идентитет. Иако постои јазот помеѓу партнерите на ЕУ, а тоа е НАТО предводено од САД, стратегиската фрагментација¹³⁹ помеѓу нив нема да се продлабочува, барем не во правец на почитувањето на обврските кои произлегуваат од мултилатералните трговски контролни режими.

¹³⁹Peter van Ham: Europe Gets Real: The New Strategy Shows the EU's Geopolitical Maturity; AICGS Advisor, 9 January 2004, превземено од Георгиева Л., *Менаџирање на ризици*, Филозофски факултет, Скопје, 2006, стр. 24

7.3. Организација за забрана на хемиското оружје

Оваа организација представува тело кое има задача имплементација на Конвенцијата за хемиско оружје, со цел да се постигне визијата за свет без хемиско оружје и закана за употреба на истото и во кој соработката во хемиската индустрија за мирољубиви цели е задолжително за сите. Спроведувајќи го ова, крајна цел е да се даде придонес кон меѓународната безбедност и стабилност. Исто така треба да се постигне општо и комплетно разоружување и глобален економски развој. За имплементација на Конвенцијата, Секретаријатот предлага политики на или заедно со земјите членки или на организацијата за забрана на хемиското оружје. Исто така развива и донесува програми кои имаат четири пошироки цели: да се обезбеди кредибилен и транспарентен режим кој ќе го потврди уништувањето на хемиските оружја и да превенира повторно нивно производство, истовремено заштитувајќи ја легитимната национална сигурност и сопственички интереси, да се обезбеди заштита и поддршка против хемиските оружја, да се охрабри меѓународната соработка во мирољубивото користење на хемикалиите и да придонесе за општо членство во организацијата со овозможување на меѓународна соработка и градење на соодветни национални капацитети.

Организацијата ја одликува милтулатералниот карактер и еднаквата примена на одредбите од конвенцијата за сите земји. Внатрешната визија на организацијата ја води целата работа на еден ефективен и ефикасен начин, притоа покажувајќи компетентност во здрава работна средина. Република Македонија се приклучува во јуни 1997, а влегува во сила јули 1997 година, а досега ги има исполнето сите превземени оврски.

Покрај споменатите организации, како и ООН и ОБСЕ, Република Македонија е членка на клучните меѓународни и регионални организации како што се: Меѓународната агенција за атомска енергија (IAEA), Организацијата за забрана на хемиски оружја (OPCW), Светската здравствена организација (WHO), Механизмот за цивилна заштита на ЕУ преку потпишување на Меморандум за разбирање со Европската Комисија и др.

Членувањето во овие организации претставува неопходна рамка за активна вклученост во меѓународните напори за управување на овие безбедносни ризици.

7.4. Соединетите Американски Држави и Иницијативата за Сигурност од Пролиферација (PSI)

САД, како што повеќепати можевме да видиме во анализата на документите кои се однесуваат на борбата против пролиферацијата, воспоставените договори на интернационално и регионално ниво и воспоставената регулатива и активности во напорите против ширењето на воени и СТДУ, а со тоа и ОМУ, несомнено е еден од најголемите, ако не и најголем актер во контролата на извозот на стратешки стоки. САД превзема водство во оваа сфера од самите ООН, преку Советот за безбедност, со своите национални институционални капацитети, со својот граѓански и невладин сектор, со своите воени и економски партнери, преку маѓународните конвенции и договори, како и нивното спроведување, па се до регионално ниво, насекаде во светот.

Но, покрај легислативата, регулативите, институциите, контролните режими и останати формални институции, САД се карактеризираат и по една „иницијатива“, која се нарекува Иницијатива за Сигурност од Пролиферација (PSI¹⁴⁰). Таа е објавена на говорот на Џорџ В. Буш на 31 мај 2003 година, а целта на иницијативата е како што наведува тој: да се држат подалеку од нас најдеструктивните светски оружја и да се држат подалеку од рацете на нашите заеднички непријатели. Оваа иницијатива веднаш ја подржуваат десет земји и тоа: Англија, Австралија, Франција, Германија, Италија, Јапонија, Холандија, Полска, Португалија и Шпанија.

Па така, на иницијативата која започна со 11 земји, денес се имаат јавно обврзано вкупно 105 земји. За да се поддржи иницијативата потребно е само да се приложи еден необврзувачки документ, со кој се декларира посветеност кон вредностите кои рамковно се наведени во иницијативата. Поддржувачите на оваа иницијатива јасно декларираат дека се работи за активност, а не за организација. Ова нуди една повисока вредност на сèсема ново ниво и овозможува подобра интерагенциска и интеркорпоративна соработка, овозможувајќи инклузивност и на академската заедница и на граѓанскиот сектор во борбата против тероризмот и пролиферацијата на статешките стоки.

Лансирана на 13 мај 2003, иницијативата всушност произлегува од Националната Стратегија на САД за борба против ширењето на ОМУ, издадена во декември 2002 година. Во стратегијата е препознаена потребата од поробусни алатки за стопирање на пролиферацијата на ОМУ во светот и се потенцира ставањето на фокус на контролата

¹⁴⁰PSI- Proliferation Security Initiative; Иницијатива за Сигурност од Пролиферација;
<https://www.state.gov/t/isn/c10390.htm>

на стратешките воени и стоки со двојна употреба. Своја поддршка на оваа иницијатива дава и претседателот Обама во својот говор во Април 2009 година во Прага со својот повик да се продолжи и издржи во овие меѓународни контрапролиферациски напори.

Дополнително на ова поле, тој ја зајакна оваа иницијатива како формална позиција на Владата на САД, во најважните политички државни документи, вклучувајќи ја и Националната Безбедносна Стратегија на Белата Куќа, како и Кварталниот одбрамбен Преглед на Пентагон. Во нив иницијативата се третира како важна алатка во напорите да се оневозможат црните пазари, да се детектираат и стопираат материјалите и стоките во нивниот транзит и да се искористат финансиските алатки за прекинување на оваа опасна трговија. Пристапот кој го има оваа безбедносна иницијатива го нарекува иновативен и проактивен и лежи на проактивни и доброволни акции на државите кои се во согласност со официјалните национални капацитети и легислативи, како и со меѓународната правна рамка¹⁴¹.

Во декларативниот дел на иницијативата стои дека целта (мисијата)¹⁴² е да се стопираат пратките со биолошко, хемиско и нуклеарно оружје, како и проектилите и стоките кои овозможуваат производство и употреба на овие оружја, и да не се дозволи да стигнат до терористите и до земјите кои за кои се сомнева дека сакаат да се стекнат со ОМУ. Земјите декларираат посветеност за превземање на адекватни мерки за борба против ова зло на море, во воздух или на земја. Иако за одредени земји, како Република Македонија ова не е нова практика, сепак се нуди поинаков пристап кон оваа проблематика, кој нуди збогатување и проширување на постоечките активности со можност за поголема инклузивност и квалитетивен напредок на ова поле.

На 15-годишницата од оваа иницијатива на средбата во Парис, на агендата се прашањата дали оваа толку успешна иницијатива се покажала како оправдана во своите институционални и финансиски рамки и дали е потребно нешто да се менува во насока на пресретнување на новите ризици и закани кои произлегуваат од инвентивноста на терористите и изменетите информациско технолошки услови. Новите сајбер закани и лесниот пристап до последните технолошки достигнувања, се предизвик посебно за институционалните капацитети на помалите земји кои се спречени во користењето на најновата технологија, а од друга страна веќе воспоставените национални институции и едуциран персонал, задолжително си влечат свои финансиски реперкусии. САД во

¹⁴¹Превземено од архивата на U.S. Department of State; <https://www.state.gov/t/isn/c10390.htm>.

¹⁴²Превземено од официјалната страна на: Arms Control Association; updated 10.2016: <https://www.armscontrol.org/factsheets/PSI>

соработка со ЕУ, интензивно даваше поддршка интернационално и регионално на земјите партнери, во исполнувањето на обврските и задолженијата кои произлегуваат од Резолуцијата на Советот за безбедност на ООН 1540.

Проценките на интерагенциската заедница¹⁴³ проценки на САД во кои се вклучени најважните државни ентитети во борбата против пролиферацијата се дека оваа алатка се покажала како важна и издржлива алатка во борбата со пролиферацијата на ОМУ. Тие исто така предупредуваат, дека како што заканата од ОМУ се развива во покомплексни форми, така мора да расне и вреднувањето на оваа иницијатива, во светлото на добрата проценка на заканата и повисоката готовност и способност за спроведување на успешни контролни мерки. Советите за продолжување на едуцирањето на кадри, можат да бидат и на нови поисплатливи начини, како Вебинари, интерактивни курсеви преку интернет, групни онлајн обуки, соработка со други финансирани тела со иста или слична намена, континуиран пренос на знаење на работно место и др.

Но, и покрај важноста и релевантноста на оваа Иницијатива, таа се наоѓа на раскрсница со доаѓањето на новата администрација под водство на претседателот на САД, Доналд Трамп. Оваа иницијатива без поддршката на Белата Куќа, најверојатно ќе изгуби на популарноста и ќе го изгуби моментумот и важноста¹⁴⁴.

Република Македонија со САД ги поврзува уште еден документ на ова поле, а тоа е Декларацијата за стратешко партнерство и соработка¹⁴⁵. Помеѓу другото, во неа се истакнува обостраната желба за подигање на стратешката врска преку интензивни консултации и соработка во областа на безбедноста, врските помеѓу народите и економиите. Се напоменува дека безбедна и стабилна Македонија е клучна за мирот во Југоисточна Европа, па затоа САД продолжува да ја поддржува Македонската сигурност, стабилност и економски развој и во интерес на интензивирањето на партнерството. Исто така, САД има намера да обезбеди дополнителна помош Македонија да ја зајакне својата сигурност.

Градењето на силно партнерство со САД во борбата против глобалниот тероризам и промоцијата на меѓународната стабилност, опфаќа зајакнување на

¹⁴³Gabryszewski, M. Joanna, The Proliferation Security Initiative in 2017: U.S. *Interagency Perspectives*, Center of the Study of Weapons of Mass Destruction, Јули. 2017 стр 2.

¹⁴⁴Исто, стр 5.

¹⁴⁵Превземено од архивата на U.S. Department of State (20.01.2001-20.01.2009): <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/104441.htm>

македонските цивилни и воени капацитети, на полето на промовирањето на интернационалната безбедност и непролиферација.

Можеме слободно да заклучиме дека со оваа иницијатива на терористите и на државните и недржавни актери, кои посакуваат да се стекнат со стоки и технологии за производство на ОМУ, им се намалуваат шансите да успеат, ќе ги чини многу поскапо и поризично и драстично им се намалуваат шансите за успех во своите терористички намери. Паралелно со нивниот неуспех, се намалуваат и заканите од можна злоупотреба на овие средства во терористички цели, а тоа придонесува кон зголемување на сигурноста и посакуваниот мир во светот. Република Македонија учествува во оваа иницијатива и го оди патот на зајакнување на своите капацитети и досега го држи чекорот со останатите партнери во активната борба против тероризмот и пролиферацијата.

“
”

8. Внатрешна контрола на СТУ

Внатрешната контрола во индустриските капацитети и извозно ориентирани компании е од огромно значење и е една од алките на целокупниот синџир на управување со извозно контролните системи. Во стратегијата на САД, како водечка земја во контра пролиферациската борба во светот, покрај интернационалните, унилатералните и регионалните аранжмани, огромно внимание се посветува и на одговорноста на самите компании од реалниот сектор. Огромна е важноста компаниите да имаат претстава за ризиците од пролиферација на своите стоки и технологии и да превземат внатрешни контроли да спречат неовластено или нелегално тргување или одлагање на стоки и технологии. Тоа се постигнува со формирање на непролиферациска корпоративна етичка инфраструктура¹⁴⁶.

Понатаму, менаџментот на компаниите кои произведуваат стоки и технологии со двојна употреба, мора да биде свесен за потенцијалните слабости и ранливости за време на одредени транзициони периоди или настани кои би можеле да се појават. Тоа се тешки и дефокусирачки периоди, како на пример финансиски кризи, превземања од друга компанија, реструктурирања или промена на персонал, продажба на делови од компанијата или спојувања со други компании или делови, како и други реорганизациски моменти. Дури и во тие моменти менаџментот со компанијата мора да обезбеди доволно квалитетен и квалификуван персонал, на одговорните места.

¹⁴⁶ Andrew Kurzrok and Gretchen Hund, "Beyond Compliance: *Integrating Nonproliferation into Corporate Sustainability*," Bulletin of the Atomic Scientists, vol. 69, no. 3, Maj/Јуни 2013, стр. 31-42.
<http://bos.sagepub.com/content/69/3/31.full.pdf+html>

ЗАКЛУЧОК

Актуелното безбедносно опкружување во кое се наоѓа светот, недвосмислено се движи кон се понепредвидливи облици на загрозување, кон диверзификација на глобалните закани и кон видоизменети ризици, кои не беа карактеристика на изминатиот период. Менаџирањето на овие ризици, мора да се моделира во духот на новото време и со модерен критички пристап, градејќи безбедносни концепти во кои ќе се пресретнат сите видови на загрозувања. Градењето на вистинските превентивни мерки како одговор на глобалните закани, може да го придвижи светот кон основната цел на Повелбата на ООН, а тоа е овозможување на колективна безбедност за сите.

Како сведоци на континуираните нарушувања на мирот и безбедноста, како во земјава и регионот, така и во западните земји со постојани терористички напади, политички тензии и антагонизми, можеме да бидеме сигурни дека во блиска иднина нема да се реши проблемот со клучните закани по мирот и безбедноста во светот, кои се наведени во стратегиските документи на НАТО и ЕУ.

Затоа единствено преостанува да се продолжи со исполнувањето на обврските кои произлегуваат од Резолуциите на ООН и од потпишаните Договорите и конвенции. Бидејќи современите закани се наднационални и ниту една земја не може сама да се справи со нив, Република Македонија е упатена кон интеграција со останатите меѓународни партнери. Со континуирана оптимизација на своите институционални капацитети, паралелно мора да се следи и развојот на научната мисла од академската заедница и граѓанскиот сектор, со што ќе се стават во функција сите национални капацитети на државата во насока на обезбедување мирно и просперитетно животно опкружување.

Како главен проблем на истражувањето во овој труд, беше поставена успешната примена на стратегијата за спречување на ширењето на оружјето за масовно уништување во системот за мониторинг и контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба на Република Македонија.

Генералната цел на овој труд беше да се даде научна дескрипција и објаснување на поврзаноста помеѓу стратешките определби за справување со новите ризици, нивното ефикасно и успешно одвраќање и препознавање на новите облици на закани по мирот и безбедноста во новото актуелно опкружување и придонесот кој Република

Македонија го дава со успешната имплементација на системот за мониторинг и контрола на трговијата со стоки и технологии со двојна употреба.

Постигнувањето на научната цел може да се види преку анализата на компаративната матрица на основните индикатори кои се изведуваат во првото и второто поглавје, а тоа се ризиците и заканите по нашата безбедност и нивното хронолошко обликување на основната варијабила дека Македонија учествува во успешното справување со постоечките закани. Општествената цел е постигната со повлекувањето на паралелната варијабила, која покажува дека Македонија исполнувајќи ги своите обврски кон надворешно трговските контролни режими, всушност успешно се подготвува за полноправното членство во Европската Унија и НАТО алијансата, согласно својата јасно изразена долгогодишна определба.

Со примената на историско дескриптивниот пристап, хронолошки беше проследен развојот на градењето на безбедносната мисла и концептуализацијата на можните ризици, како и врамувањето на заканите кои го загрозуваат мирот и безбедноста. Паралелно со овој процес се дојде до одговорот на надлежните безбедносни фактори и развојот на законските и правни обврски и стратегии, усогласени и преточени во Резолуции од ООН и разни контролни режими, за потоа да бидат имплементирани во националното законодавство.

Истовремено, овој магистерски труд овозможува исполнување на поставените цели и задачи и според истражувањето и со висок степен на сигурност може да се констатира дека **генералната хипотеза се потврдува во целост** и дека со процесот на имплементација на системот за контрола на извозот на стоки и технологии со двојна употреба, Република Македонија активно придонесува кон меѓународната безбедност и мирот воопшто, токму преку исполнувањето на своите меѓународни обврски. Воедно со тоа врши и заштитата на економските и општествените интереси на државата, како и исполнување на надворешно политичките цели на Република Македонија со цел нејзино интегрирање во Европската Унија. На тој начин се исполнуваат и претпристапните обврски кои го ускладуваат нашето национално законодавство со законодавството на Европската Унија.

Првата посебна теза се потврдува во тврдењето дека со имплементацијата на системот за мониторинг и контрола на стоките и технологиите со двојна употреба, Република Македонија придонесува во борбата со тероризмот како една од клучните безбедносни закани по мирот и сигурноста во светот, како во спречување на организираниот криминал и ширењето на оружје за масовно уништување, така и на

нивото на кое овие закани се регулираат со Стратегијата на Европската Унија против ширењето на оружјето за масовно уништување.

Од втората посебна теза произлегува дека со успешното имплементирање на системот и стратегијата за контрола на извозот на материјални добра и технологии за двојна употреба, Република Македонија остава за себе простор за членство во НАТО алијансата, како и за членство во Европската Унија, така придонесувајќи кон дополнителните режими за спречување на пролиферација на нуклеарното, хемиското и биолошкото оружјеи делови и компоненти за градење на овие технологии пред се.

Резултатите од магистерскиот труд ќе ја докажат и третата теза, дека во новото сигурносно унапредено опкружување, извозот на материјалните добра со двојна употреба претставува сериозна закана за безбедноста на Европската Унија, каде само глобалниот сложен пристап ќе може да понуди задоволувачки резултати за кое постои празен простор за зголемување на степенот на сигурноста на граѓаните на Европската Унија, преку успешното имплементирање на меѓународната стратегија за контрола на материјалните добра и технологии за двојна употреба.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Adams John: *Risk*, London Routledge, 1995
2. Andrew Kurzrok and Gretchen Hund, "Beyond Compliance: Integrating Nonproliferation into Corporate Sustainability," *Bulletin of the Atomic Scientists*, vol. 69, no. 3, Maj/Јуни 2013, стр. 31-42.
3. Anna Wetter -Enforcing European Union Law on Exports of Dual-use Goods – 2009
4. Articl 16/2 of Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE
5. Barry Buzan, Ole Wæver, and Jaap de Wilde: „*Security A New Framework for Analysis*“, Boulder CO: Lynne Rienner Publishers 1998.
6. Ben Tonra, Thomas Christiansen -Rethinking European Union Foreign Policy - 2004
7. Buckle, P: *Assessing Resilience and Vulnerability: A Radical Paradigm for disaster management*; European Sociological Association, Helsinki, 2003
8. Buzan B. „*Security: A new framework for analysis*“, стр. 25
9. Campbell 1998 год. ; Dillon 1996 ; Klein 1997.
10. Council conclusions on implementing the EU Global Strategy in the area of Security and Defence, Council doc. 14149/16, Brussels, 14 November 2016, para.7(c).
11. COUNCIL establishing Horizon 2020—The Framework Programme for Research and Innovation (2014–2020)
12. Daniel Joyner -International Law and the Proliferation of Weapons 2009
13. David Albright Andrea Stricker Houston Wood; Future World of Illicit Nuclear Trade Mitigating the Threat, INSTITUTE FOR SCIENCE AND INTERNATIONAL SECURITY, Washington, DC, July 29, 2013, стр 9
14. Eric Conrad, Seth Misenar, Joshua Feldman -CISSP Study Guide 2012
15. Ericson J. Threat politics: New perspectives on security, risk and crisis management, Ashgate publishing limited, 2001, стр. 7
16. European Commission: A New Deal for European Defence, Press release, Brussels, 24 June 2014, превземено од:
17. Evolution of Different Dual-use Concepts in International and National Law and Its Implications on Research Ethics and Governance Johannes Rath • Monique Ischi • Dana Perkins Received: 13 July 2013 / Accepted: 20 January 2014 Springer Science+Business Media Dordrecht 2014, стр.4

18. Gabryszewski, M. Joanna, The Proliferation Security Initiative in 2017: U.S. Interagency Perspectives, Center of the Study of Weapons of Mass Destruction, Июль. 2017 стр. 2.
19. General Secretariat of the European Council, Internal security strategy for the European Union „Towards a European security model“, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. (ISBN 978-92-824-2679-1);
20. Georg Frerks; Jeroen Warner; Bart Weijs: „*The politics of vulnerability and resilience*“, Netherlands US Crisis Research Network (NUWCRen), May 2011, стр. 171.
21. GIDDENS, A., Sociology, 6th edition, Revised and updated with Philip W. Sutton, Polity Press, 65 Bridge Street, Cambridge CB2 1UR, UK, (ISBN-13: 978-0-7456-4357-1), 2009 год
22. Grudzinski P. and Peter van Harm: *A Critical Approach to European Security, Identity and Institutions*; Pinter,
23. Guzzini S: The cold war is what we make it: when peace research meets constructivism in international Relations; CEEISA-NISA-RISA Convention, Moscow, June 2002
24. Henrik Enderlein, Sonja Walti, Michael Zürn - Handbook on Multi-Level Governance 2010
25. James A. Gordon: *Risk Assessment and Management in Local Government Emergency Planning*; Institute for Catastrophic Loss Reduction, Paper 3, 2001
26. Jürgen Habermas, Jürgen Habermas - The Crisis of the European Union: A Response 2012
27. Katzstein P *The Culture of National Security*; Campbell Jorgensen Christiansen, (1996).
28. Kram, Ghaleb „*What do we know after three generations of security scholars? a hermeneutic deconstruction of security as a sub-discipline in IR*“, Portland, Oregon, USA, 2003.
29. Laughy, L. 1990: *A planners Handbook for emergency Preparedness*, Vancouver, UBC Centre for Human Settlements.
30. Lennard Sjöberg, Björg-Elin Moen, Tobjörn Rundmo: *Explaining risk perception. An evaluation of the psychometric paradigm in risk perception research*, Rotund, No 84, 2004, стр. 7
31. Lennard, Sjöberg: *Risk Perceptions : Taking on Societal Salience; so Threat politics, New perspectives on security, risk and crisis management*, Ashgate, 2001, стр. 21
32. Mac Gregor F: *Modernity, Post Modernity and Violence*; Wiberg H: *Peace and War. Social and Cultural Aspects*; UNESCO, 1995, стр. 7
33. Manners J: European (security) Union, *From existential threat to ontological security*, COPRI, 2001

34. Mc Sweeney: Identity and Security: Buzan and Copenhagen School, *Review of Internayional Studies*, 22:1;1996, превземено од Георгиева Л., *Менаџирање на ризици*", Филозофски факултет, Скопје, 2006, стр. 24
35. Michael Bothe, Natalino Ronzitti, Allan Rosas -The New Chemical Weapons Convention: Implementation 1998
36. Peter van Ham: Europe Gets Real: *The New Strategy Shows the EU's Geopolitical Maturity*; AICGS Advisor, 9 January 2004, превземено од Георгиева Л., *Менаџирање на ризици*", Филозофски факултет, Скопје, 2006, стр. 24
37. Ramusino P.C., (Paolo Cotta), Secretary General, Pugwash Conferences on Science and World Affairs, (Nobel Peace Prize 1995), and Professor of Physics, University of Milan (Italy), *NUCLEAR RISKS*- Paper presented to the conference on Perspectives for a world free from nuclear weapons and for integral disarmament, Vatican City, 10-11 November 2017, стр.2
38. Slovic P.: *How to cope in the World of Risk*, Global Agenda, January, 2003, Issue 1
39. Scherrer C. P. : *Structural prevention of Ethnic violence*; Palgrave, 2002, стр. 15
40. Sjoberg L. *Understanding the process and Consequences of Risk Perception*, voMosten & R.A. Rari (ed) 4th Conference on Probabilistic Safety Assessment and Management, 3 (pp.1979-1984). New York City: Springer.
41. Slovic P. : *Going Beyond the Red Book: The sociopolitics of risk; human and Ecological Risk Assessment*, 9 : 1181 – 1190; 2003
42. Slovic, P.: *The perception of Risk*, Earthscan, London, 2000.
43. Steven Best, Richard Kahn, Anthony J. Nocella II -The Global Industrial Complex: Systems of Domination 2011
44. Stoett P.: Human and Global Security: An exploration of terms; University of Toronto Press, 1999.
45. T.R. GURR and B. HARFF (1994): *Ethnic Conflict in World Politics*; (2nd ed) Boulder, превземено од Георгиева Л.
46. Teresa Hayter - Open Borders - Second Edition: 2004
47. Thomas E. JOHNSON, Donna L. BADE -Export/Import Procedures and Documentation 2010
48. Trade Policy Review: European communities – 2005.
49. Wæver, Ole (2004): „*Aberystwyth, Paris, Copenhagen – New' Schools' in Security Theory and their Origins between Core and Periphery*" ISA; Montreal, March, 2004 .

50. Weldes et al 1999; Huysman 1995; Weldes 1999; L.Hansen 2001.
51. Winer A: *Constructivism: The Limits of Bridging Gaps*, *Journal of International Relations and Development*; 6 (September 2003), стр. 232
52. Wisner, B.; Blaikie, P; Cannon, T; Davis, I. „*At Risk, Natural hazards, people's vulnerability and disasters*“. Second Edition. London and New York: Routledge, (2004 [1994] стр. 11
53. Yann Aubin, Arnaud Idiart -Export Control Law and Regulations Handbook: 2011
54. Акерман А: *Превенција на конфликти: Институционални предизвици, излезени правила и улогата на цивилното општество*; во Георгиева, Л: *Превенција на конфликт: од идеја до култура на превенција на конфликти во Македонија*, ФФЕ, Скопје 2005
55. Внатрешна безбедносна стратегија, Internalsecurity strategy- *Towards a European security model*, Брисел, 25 Март 2010;.,
56. Георгиева Л. „Творење на мирот“: второ, дополнето и изменето издание, Виладорф, 2004
57. Георгиева, Л. „Менаџирање на ризици“, Филозофски факултет, Скопје, 2006,стр 9.
58. Георгиева, Лидија.: *Превенција на конфликти: Од идеја кон култура за превенција на конфликти во Македонија*; Фридрих Еберт, Скопје, 2004
59. Гоцевски Т., *Економика на одбраната*, Универзитетска печатница „Св. Кирил и Методиј“, 1996 година, Скопје
60. Европска безбедносна стратегија, EUROPEAN SECURITY STRATEGY, Brussels, 12 December 2003.
61. Извештај од Високиот панел за заканите, предизвиците и промените: Кон побезбеден свет: наша заемна одговорност, (A More Secure World: Our Shared Responsibility) , A/59/565
62. Левант Е., Радиоактивен отпад, АПО, Загреб, 1996 година, превземено од Димовски, З., Тероризам, Графотранс, Скопје, 2007, стр. 160
63. Славески С: *Националната безбедност на Република Македонија и евроатлантските интеграции*, 2003.
64. Стратегија на ЕУ против ширењето на оружјето за масовно уништување „EU Strategy against the Proliferation of Weapons of Mass Destruction“, COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, (15708/03), Брисел, 10 Декември 2003
65. Т.Гоцевски, О.Бакрески, С.Славески, *Европската унија низ призмата на европската безбедност*, Филозофски факултет, Скопје, 2007

Користени интернет страници

- https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3010313ENC.pdf
- <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2015708%202003%20INIT>
- <http://bookshop.europa.eu>
- <http://ec.europa.eu>
- <http://bookshop.europa.eu>
- http://publications.europa.eu/others/agents/index_en.htm
- <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2015708%202003%20INIT>
- https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3010313ENC.pdf
- https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/427/disarmament-non-proliferation-and-arms-export-control_en
- http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-718_en.html
- <http://www.wassenaar.org/participants/index.html> 6
- <http://www.un.org/en/conf/npt/2005/npttreaty.html>
- <http://www.customs.gov.mk/en/Uploads/Merki%20na%20trgovska%20politika%20A513.pdf>
- <http://www.state.gov/strategictrade/resources/controllist/>
- <https://www.government.nl/topics/export-controls-of-strategic-goods/contents/export-control-policy-for-strategic-goods>
- http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/january/tradoc_154129.2015-2420.pdf
- [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015XG0421\(05\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015XG0421(05))
- <http://bos.sagepub.com/content/69/3/31.full.pdf+html>
- <https://www.state.gov/t/isn/c10390.htm>
- <https://www.state.gov/t/isn/c10390.htm>
- <https://www.armscontrol.org/factsheets/PSI>
- <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/104441.htm>
- http://isis-online.org/uploads/isis-reports/documents/Full_Report_DTRA-PASCC_29July2013-FINAL.pdf
- <http://www.state.gov/strategictrade/resources/controllist/>
- <https://www.government.nl/topics/export-controls-of-strategic-goods/contents/export-control-policy-for-strategic-goods>
- http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/january/tradoc_154129.2015-2420.pdf
- [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015XG0421\(05\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015XG0421(05))
- <http://www.customs.gov.mk/en/Uploads/Merki%20na%20trgovska%20politika%20A513.pdf>
- [https://www.unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/CA826818C8330D2BC1257180004B1B2E](https://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/CA826818C8330D2BC1257180004B1B2E)
- <http://seesac.org/f/docs/FYR-Macedonia/National-Arms-Exports-Report-for-2005-MK.pdf>,
- <http://www.mtcr.info/english/partners.html>

- <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/en/participants1>, на 11 Март 2018 година.
- <http://www.un.org/en/conf/npt/2005/npttreaty.html>
- <https://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/related-international-agreements/chemical-warfare-and-chemical-weapons/the-biological-and-toxin-weapons-convention/>
- <https://www.wassenaar.org/about-us/>
- <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>,
- <https://www.state.gov/documents/organization/245317.pdf>
- <https://www.iaea.org/newscenter/news/iaea-launches-new-nuclear-energy-capacity-building-hub>
- http://ec.europa.eu/euratom/observatory_news.html
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52011PC0809:EN:NOT>.
- <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/chapters>.
- https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3010313ENC.pdf
- https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/427/disarmament-non-proliferation-and-arms-export-control_en
- http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-718_en.htm.
- https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3010313ENC.pdf
- https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/427/disarmament-non-proliferation-and-arms-export-control_en
- https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3010313ENC.pdf)
- http://europa.eu.int/comm/public_opinion

Правни извори

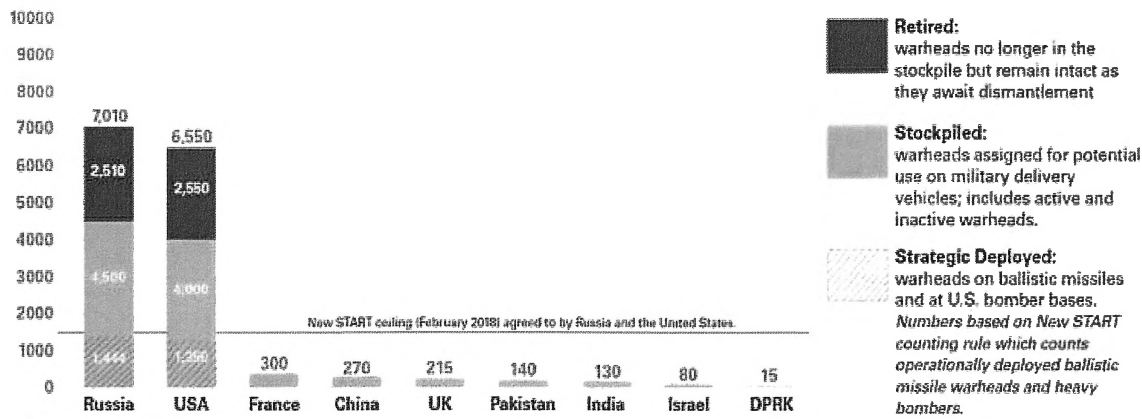
- Законот за контрола на извоз на стоки и технологии со двојна употреба („Службен весник на Република Македонија бр. 82/05, 84/07, 158/10, 136/11, 199/14, 192/15 и 53/16)
- Закон за забрана на развивање, производство, складирање и употреба на хемиски оружја (службен весник бр. 71 од 8 јуни 2006 година) стр.30.
- Закон за контрола на стоки и технологии со двојна употреба (Службен весник на РМ бр.82/2005) и Одлука за листа на технологии и стоки со двојна употреба (Службен весник на РМ бр. 120/2005).
- Закон за производство и промет на вооружување и воена опрема и („Службен весник на Република Македонија” бр.бр.54/02, 84/07, 161/09 и 145/10, 119/13, 164/13 и 41/14)
- Листа на стоки и технологии со двојна употреба (Сл.весник на РМ бр.37/2013) и Одлука за утврдување на Листата на стоки и технологии со двојна употреба (Сл.весник на РМ бр.37/2013од 7 март 2013 година
- Закон за ратификација на Советот на Конвенцијата на Советот на Европа за Превенција на тероризмот, Сл. Весник на РМ, бр.20 од 16.02.2009 година
- Закон за ратификација на Меѓународната конвенција за сузбивање на акти на нуклеарен тероризам

Користени кратенки

ЕУ	- Европска Унија
ООН	- Организација на Обединетите Нации
ОБСЕ	- Организација за Безбедност и Сигурност на Европа
ЕБС	- Европска Безбедносна Стратегија
ОМУ	- Оружје за масовно уништување, (WMD – Weapons of mass destruction)
ХБРН	- Хемиски Биолошки Радијациони и Нуклеарни (материјали или закани)
PSI	- Proliferation Security Initiative Иницијатива за Сигурност од Пролиферација;
WA Plenary	- Пленарно тело на Васенар
JCPOA	- Joint Comprehensive Plan of ActionЗаеднички сеопфатен План за делување
МААЕ	- Меѓународна агенција за атомска енергија
WA	- Васенар Аранжман
MTCR	- Режим за контрола на ракетната технологија
NSG	- Групата за спречување на ширењето на нуклеарното оружје
AG	- Австралиската група за контролата и спречување на ширењето на биолошкото и хемиското оружје
NPT	- Договор за неширење нуклеарно вооружување
NBT	- Договор за забрана на нуклеарно вооружување
CWC	- Конвенција за забрана на развивање, произведување, трупање и користење на хемиско оружје и негово уништување
BTWC	- Конвенција за забрана на развој, производство и складирање на бактериолошко (биолошко) и токсично оружје и негово уништување
ATT	- Договор за трговија со вооружувањето
ВиВО	- Вооружување и воена опрема
СТДУ	- Стоки и технологии со двојна употреба
СКИСТДУ	- Систем за Контрола на Извозот на Стоки и Технологии со Двојна Употреба

2017 Estimated Global Nuclear Warhead Inventories

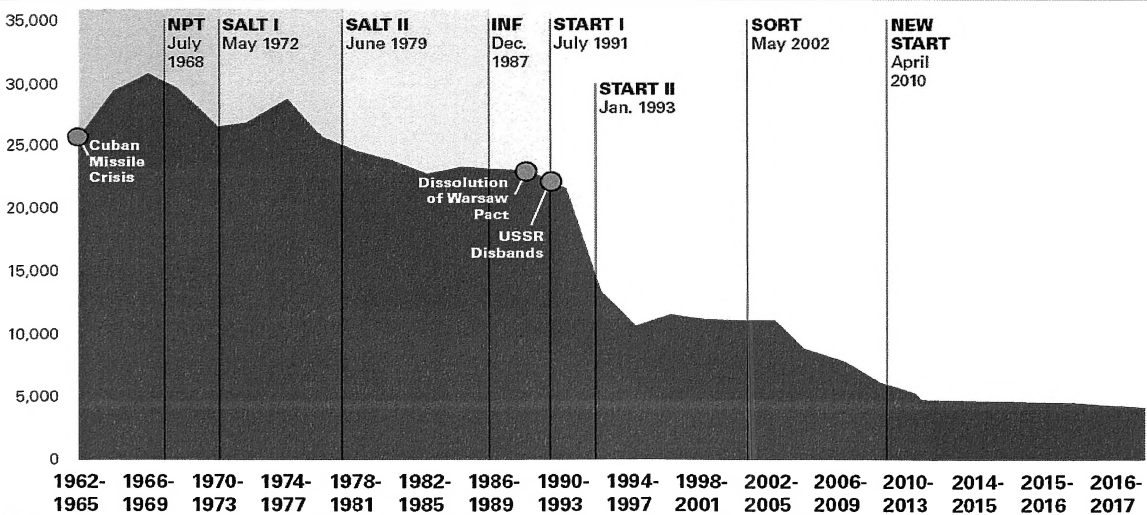
The world's nuclear-armed states possess a combined total of roughly 15,000 nuclear warheads; more than 90 percent belong to Russia and the United States. Approximately 9,600 warheads are in military service, with the rest awaiting dismantlement.

Sources: Hans M. Kristensen and Robert S. Norris; U.S. Department of State. Updated March 7, 2018. ArmsControl Association

U.S. Nuclear Weapons Stockpile, 1962-2017

Since the late-1960s, the United States and Russia have signed a series of nuclear arms treaties that have contributed to steep cuts in their active and inactive nuclear warhead stockpiles.

Sources: U.S. Department of State, U.S. Department of Defense, Arms Control Association. Updated: January 19, 2017.

2017 ESTIMATED GLOBAL NUCLEAR WARHEAD INVENTORIES

